

1. Luce, Johann Wilhelm Ludwig von, 1750 (1756)-1842
Terwisse Katekismusse Ramat : Se on nisuggune ramat,
kus sees küssides ja kostes õppetakse, kuidas innimenne
woib ja peab omma ihho terwist hoidma ja selle pärrast
hooit kandma / Selle ramato on esmalt Saksa keele, Ma
rahwa heaks, kirjotanud Johan Willem Luddi Ludse, arst ja
kolide üllewaatja Kurresare linnas. Pärrast on selle ramato
ma keele ümberkirjotanud Kusto Hinrik Schmidt, Waljalla
koggodusse õppetaja ning kirriko kohto wannem Sare-maal.
- Tallinn : s. n., 1816 (Tallinn : J. H. Gressel). - 147, [1] lk. ;
8° 185x108 mm

b11587969

EST.MF. 3838

F. Mühlmann.

34

N° 76.

Gesundheits-Catechismus

für

das ehstnische Landvolk

von

dem arensburgischen Kreis-Schul-Inspector

Johann Wilhelm Ludwig von Luce,

der Arzeney-Wissenschaft Doctor, der Herzogl. deutschen Gesellschaft zu Helmstedt Ehren-, der physicalischen Societät zu Göttingen ordentlichem-, der Kaiserl. freyen öconomischen Gesellschaft zu St. Petersburg, und der gemeinnützigen öconomischen Gesellschaft zu Riga correspondirendem Mitgliede.

In's Ehstnische übersezt

von

August Heinrich Schmidt,

Pastor zu Wolbe und Superintendent des Kaiserl. Consistoriums.

Reval, 1816.

Gedruckt und zu haben bey J. H. Gressel.

Terwisse Katekismusse Ramat,

se on nisuggune ramat, kus sees küsides
ja kostes õppetakse, kuidas innimenne woib
ja peab omma ihho terwist hoidma ja
selle pärrast hoolt kandma.

Selle ramato on esmalt Saksa keele,
Ma rahwa heaks, kirjotanud
Johan Willem Luddi Ludse,
arst ja kolide üllewaatja Kurrefere liinas.

Pärrast on selle ramato ma keele ümberkirjotanud
Kusto Hinrik Schmidt,
Waljala koggodusse õppetaja ning kiriko
kohto wannem Care, maal.

W a l l i n a s,
trükkitud J. H. Gresseli kirjadega,
1816 aastal.

Der Druck dieser Schrift wird unter der Bedingung bewilliget, daß gleich nach dem Abdruck und vor dem Debit derselben sieben eingebundene Exemplare an diese Censur-Comitée zur vorschriftmäßigen Vertheilung eingesandt werden.
Dorpat den 24. August 1814.

Lektor G. V. A. Roth, Censor.

V o r r e d e .

Von dem Herrn Pastor Rosenplänter auf-
gefordert: den Gesundheits=Catechismus des
Dr. Faust den hiesigen Bedürfnissen gemäß
abzuändern, sah ich mich genöthigt einen ganz
eigenen Gesundheits=Catechismus für die Ehsten
zu schreiben, der mit dem von Dr. Faust nichts,
als nur den Namen gemein hat. Gern würde
ich einem Buche mehr gefolgt seyn, das in
Deutschland so viele Auflagen erlebt hat, aber
es stehen so viele Sachen, sogar Rubriken darin,
die der Ehste weder verstehen noch gebrauchen
kann, und hingegen fehlen wieder so viele
Sachen und Rubriken, die dem Ehsten noth-
wendig sehr eingeschärft werden mußten, und
manches davon wäre auch wohl nöthig gewe-
sen, dem Deutschen gemeinen Manne zu sagen.
Der oft ungeheuer langen Fragen, und der Ver-
stoße gegen gute Catechetic nicht zu gedenken,
steht auch meines Erachtens so viel Ueberflüssiges
in Fausts Catechismus, daß, wenn man dieses
wegstriche, wohl wenig brauchbares übrig blei-
ben würde. Dessen ungeachtet ist das Buch
oft aufgelegt. Ein Beweis des Bedürfnisses
eines solchen Buchs. Für den Ehsten ist das
Bedürfniß um so viel größer. Ob ichs nun für
diese befriedigt habe, und was, und wie viel

daran fehlt, — das mögen Sachverständige beurtheilen.

Gern hätte ich die catechetische Form vermieden und statt deren den Dialog gewählt: denn bey diesem lassen sich die Ideen besser entwickeln, und Ueberzeugung durch verschiedene Ansichten verschaffen, dahingegen die catechetische Frage nur bestimmt fragt, und die Antwort cathégorisch befiehlt: indessen glaubte ich den Titel: Catechismus beybehalten zu müssen, denn er erhöht den Werth des Buchs und die Lehre des Buchs, und so habe ich denn auch die catechetische Form beybehalten.

Gegenstände, die Dr. Faust dem Noth- und Hülfsbüchlein überläßt, habe ich hier mit aufgenommen, denn ich denke sie gehören auch in einen Gesundheits-Catechismus, besonders für den Ehsten. Ich habe freylich über diese Gegenstände wenig gesagt, aber ich hoffe alles das, was der Ehste thun kann; denn was er nicht thun kann, wozu ihm das vorschreiben und ihn dadurch verleiten, nichts zu thun? Ich schrieb ja nur für Ehsten. Wollen Deutsche in dieser Hinsicht alle Mittel kennen lernen, so mögen sie Beckers Noth- und Hülfsbüchlein, und Dr. Struves Tafeln studiren und Instrumente, Geräthe, Medicamente, und die Anstalten dazu besorgen.

Ueber Ansteckung und ansteckende Krankheiten habe ich wenig oder nichts gesagt, denn bey der ohnehin leider zu bekannten Gleichgültigkeit, ich möchte sagen Lieblosigkeit der Ehsten gegen Kranke, was würde aus der Pflege derselben werden,

wenn man die Gesunden noch gar einschreckte mit der Ansteckung, die denn doch auch so arg oft nicht ist, wie sie lieblose Egoisten gern machen möchten, um damit eine Seite ihres Characters zu decken, die durch das, die meiste Zeit Nichtangestecktwerden der Aerzte ihnen oft genug aufgedeckt wird. Wenigstens mochte ich diesen Egoismus den Ehsten nicht zur Catechismuslehre machen. Das Nothwendige kann ja bey jedesmal vorkommender Seuche von der Obrigkeit und den Kreisärzten veranstaltet werden.

In Absicht der namentlich bestimmten Krankheiten habe ich von den ächten Pocken wenig und von den Kuhpocken noch weniger gesagt, weil hoffentlich jene nur noch selten einmal vorkommen werden, und gegen diese wohl kein Ehste sich setzt, wenn sie ihm nicht durch allerley Unachtsamkeiten verleidet werden. Von den übrigen Krankheiten habe ich mehr gesagt, als in solchen Büchern zu stehen pflegt, aber ich glaube, daß das, was man selbst zur Wiedererlangung seiner Gesundheit beytragen kann, ein sehr nothwendiger Theil des Gesundheits-Catechismus sey. So hoffe ich denn den Bedürfnissen der Ehsten in Absicht ihrer Gesundheit, und meinem Wunsche ihnen nützlich zu seyn, nach Möglichkeit ein Genüge geleistet zu haben.

Arensburg, den 18ten März 1814.

Dr. v. Luce.

Armas ma rahwas!

Sesinnane ramat, mis ma nüüd teie kätte annan, õppetab teid, kuidas teie omma ihho terwist woite hoida ja se eest hoolt kanda. Ilma terwisseta on inimenne tõeste hopis waene ja õnneto. Temma ei woi siis mitte tööd tehha, egga löbbus olla, egga Summala head andid pruukida, egga neid õiete tunda. Allesildes, haige inimenne on isseennesele ja teistele loor maks, issearranis siis, kui temma ello aiani keub. Tõssi kül on sepärrast, kui Sirak ommas tarkusse ramatusses 30 P. 15-18 salmist sadik nenda ütseb: „Üks terwe waene, kes ommas rammus kange, on parrem, kui rikkas, kes ommas ihhus hädda tunneb. Terwis on parrem, kui keik kuld, ja tuggew ihho ennam, kui otsata warra. Rikkus ei olle mitte ennam, kui ihho terwis. Surm on parrem, kui kibbe ello, ja iggawenne hingaminne on parrem, kui iggaw haigus.“ — Nummal ja moistmatta on siis, kui inimenne ommast terwisest ei holi, ehk melega omma ihho terwist rikub. Gest temma ei woi teada; kas ta pärrast jälle woiks terweks sada ja teeb sega omma ellamist siin ilmas isseennesele kibbedaks. Kes omma terwist ei noua õige hõlega hoida, ehk kes sedda melega rikub, se lühhendab peä-

legi ommad ello päwad. Agga sega teeb nisugune suurt patto omma loja wästo, kes teimmale ello annud seks nouuks, et ta sedda peab hoidma, ni paljo, kui ta igganes woib, ei ta siis ka teige omma rammo ja wäega isseennesele ja omma liggimesteie woiks kasso sata. Agga se ei woi mu wisil mitte sündida, kui agga terwisse hoidmisse läbbi; sest ükspäinis terwe innimenne woib öiete tö-teggew olla ja kasso sata.

Agga teie, oh wannemad! kelle holeks Zummal lapsed annud, teie kohhus on sedda ennam isseennese terwisse eest murret piddada; sest et teie omma nõdra ja wäetima laste toidusse pärrast peate tööd teggema. Teie tete siis kahherõrra patto, kui teie omma ennese terwisest ühtegi ei holi, ja teie lapsed sepärrast peawad nälga ja waesust tundma, ehk kui nemmad teie ennese warratse surma pärrast, missest teile isse süüd on, häddas ja nõddrusses ilma abbita teie järrele jäwad. Peäle sedda on teie kohhus ka omma laste ihho terwisse eest hoolt kanda ja ennast hoida, et nemmad mitte teie sü läbbi kiddewaks ja wiggasiks innimesiks ei sa. Et se teie kohhus on, sate kül isse moista, kui teie agga piisut järrele mötlete. Sest ehk sate teie ka wannaks ja siis ka nõdraks, et teie isse ennam toime ei sa. Kui teile siis lapsed on, keddas teie ka ihho polest ollete hästi kaswatanud, nenda, et nemmad terwed ja tuggewad on, siis woivad need teid wannal eal harrida, toita ja teie pärrast tööd teha. Agga kui teie lapsed wiggased ja kiddewad on, misfuggust abbi woite kül siis omma wannal eal neist lota? Siis

jubba omma ennese kasso pãrrast peaksite om-
 ma laste ihho terwisse eest hoolt kandma, ja
 seäl jures mingisuggust tũhjaaks pannema; sest kũl
 on nãhtud, et nisuggused asjad, mis inimenne
 tũhjaaks arwab, lapsi saggedaste ello aiani on
 kiddewaks teinud. Ma tahhan siis sega alga-
 da, et ma teid esmalt wõttan õppetada, kuida
 teie omma laste pãrrast peate hooldsad ollema,
 et teie neid ka ihho polest terwe innimesiks
 woiksite kaswatada. Tõssi on kũl, et keige
 teie hõelikkõ mele ja hoidmisse jures siiski teie
 lapsed rubbid ehk rougid, ja muud tõbbe wo-
 wad sada. Agga siis ei olle õmmeti teile sest
 mitte süid, kui teie agga keik ollete noudnud
 nende terwisse pãrrast tehha, mis teie igganes
 woiksite. Peäle sedda woivad teie lapsed nisuggu-
 sed haigusfed, mis teie neist ei woi arrahoida,
 siis sedda enneminne wasto piddada ja neist
 peasta, kui teie neid haigusse aial õige hõlega
 harrite ja õige seätud arstide jures abbi õtsite.

Ra ihho eest hoolt tulleb kanda,
Se lähäb tarwis minnule.
Ei sünni sedda temmal' anda,
Mis kahjuks tulleb temmale.
Ra sedda, Jummal, kästsid sa.
Seks sinnult tarkust pallun ma.

Ruis tohhi sedda sandiks tehha,
Mis mull' on elluks laenatud?
Eks polle auu wäart ka kehha,
Mis sinnust ausast' ehitud?
Ruis tohhi sedda rikkuda,
Mis on so tõ, so pärralt ka?

Et saaksin omma ihho toita,
Seks olled andid walmistand;
Et woiksin sedda hästi hoida,
Seks minno meelt sa walgustand.
Mi peti murret sinno poolt,
Ja kästi mind ka kanda hoolt.

Rui meil on terwis, rammo, wirkus,
Rui wägga kallis on keik se!
Eest kui on haigus kä ja nõrkus,
Siis maggab ammet, seisab tõ.
Mis on kü Ma peäl parrem weel,
Rui terwis, ja kui julge meel?

Siis hoia, Jummal, et mo läbbi
Ei kahjo sünniks ihhule!
Et, kui ta kätte tulleks többi,
Ei kaebaks südda minnule:
Sa isse terwist rikkusid,
Sa haigust isse kutsusid.

Mul olgo hea nou ja mõtte
Ka ommast ihhust hoida!
Ja tulleb haigus siiski kätte,
Siis, oh mo hing, siis kannata!
Siis, Jummal, anna kinnitust,
Ja arsti rohhul' siggidust!

(Uebersetzt v. d. Hrn. Consistorial-Affessor v. Frey.)

I.

Kuida pissokessed lapsed peawad hoitud ning harritud sama.

1. Kússi minne. Mis lähháab nõdra lapsesele, kes ilmale tulnud, keige esmalt tarwis?

Kost minne. Et ta peab pestud sama.

2. Kússi min. Mis tulleb siis lähhele panna, kui last párrast sündimist esimest korda pestakse?

Kost min. Et laps ülleütsse, agga isseárranis lapse pea hásti puhtaks peab pestud sama. Gest kui pea ei olle diete puhtaks pestud, siis lähháab lapse pea párrast nobbeste kárnaseks.

3. Kússi min. Kas last peab esimest korda saunas pestama?

Kost min. Ei mitte! laps woib ka sojas toas pestud sada. Wágga pallaw saun woiks lapsesele wigga tehha.

4. Kússi min. Kas laps esimest korda sepiga peab pestud sama?

Kost min. Sepiga pestes woib laps kúu nobbeminne puhtaks sada, agga ka ilma sepita woib innimenne last palja soja weega hopis puhtaks pesta.

5. Küsim. Mis lähhäb teiseks lapsese, mis hiljako sündinud, tarwis?

Kostm. Temma tahhab emma käest toident sada.

6. Küsim. Kui kauaks peab laps otama, ennego temma emma käest esimest toident woib sada?

Kostm. Mi pea kui emma agga toibuma hakkab ja laps pestud on, siis peab emma warsti lapsese immeda andma, ning koggoniste mitte nūppikest lapse suhho pannema, missest temma tuult kõhto immeb ja siis warsti haigusse pärrast hakkab karjuma.

7. Küsim. Agga kui emmal sel aial weel mitte pima nissas ei olle, mis siis tehha?

Kostm. Sel aial ei olle kü emmal weel mitte diget pima. Agga otse se pissut wessine piim, mis siis emma nissas on, lähhäb lapsese seks nouuks wägga tarwis, et must roja, mis laps ennesega ilmale tonud, lapse kõhust wälja tulleks; ja sepärrast peab temmale warsti emmast immeda antud sama, mis siis lapsese otsekui arsti rohhuks on.

(Kui lapsed kauaks inmetamatta jäetakse, siis woivad nemmad warsti esimeste päwade aial fest musta rojast, kui se kauaks nende kõhtusse jääb, haigeks sada. Nemmad sawad siis süddame lemno, ehk firmi, ja muud hädda ning furrewad wimaks. Ka sünnib, et, kui lapsese mitte pea immeda ei anta, emma nissad siis hakkawad wägga sõrutama, ja kõiwaks jama nenda, et laps ei wõtta immeda. Ka saab siis piim nissas wägga paksuks, nenda et nissad

sest katti lõwad, ehk paised nistsade peäl sündi-
wad, missest emma ja laps paljo wallo ja häde-
da tunda saab.)

8. Kúsim. Mis peab emma ni kauaks,
kui temma last immetab, teggema?

Kostm. Es malt peab temma sepárrast õi-
ge holelik ollema, et temma lapsele nisuggust
toident, ehk nisuggust pima woiks immeda anda,
mis lapsele terwisseks on. Sepárrast peab tem-
ma kassin ollema sõmisse ning jomisse polest, ja
isfeárranis ei pea temma mitte wina wõtma.
Sllut woib ta kúu jua, agga kassinaste. Wág-
ga wanna happo tari ei pea temma koggoniste
mitte joma, sest et laps pea sepárrast kóhho
wallo woib sada.

Teiseks peab temma enmast kartusse, hir-
mo, kaedusse, kurbdusse, wihhastamisse ja
kóhkumisse ehk ehmatamisse eest hoidma.
Sest keige se lábbi saab temma piim rikku-
tud, nenda, et laps sest haigeks saab. Peäle
sedda, kui emma nisuggust pahha meelt ennese
jures fallib, siis párrib laps enmast needsam-
mad kurjad wisid. Kui emma head ja tassa-
sed lapsed tahhab sada, siis peab temma isse
omma ennese meelt parrandama.

Kolmandamaks kui emma femiks, kui
temma omma last immetab, káima peäle saab,
siis saab temma laps monneks aastaks ehk ello-
aiani sest pimast kiddewaks, ja sureb ka sest,
ehk teine laps, mis siis párrast tedda ilmale tul-
leb, saab keige sellesamma háddasse. Sepárrast
peab siis emma enmast õige holega hoidma, et
ta mitte omma lapse mõrtsukaks ei sa. Agga

fui temma siiski eesind, ja temma hakkab agga pissut tundma, et ta kätima peäl on, siis peab laps, keddas ta immetab, warsi ärrawoõrutud sama.

Neljandamaiks peab temma omma last õige holega harrima ja hoidma.

9. Küsim. Kuida tulleb last harrida ja hoida?

Koostm. Imalt. Se peäle peab õiete wadatud sama, et laps ifka puhhas, ja kuiwad rided temma ümber on. Sepärrast peab emma lapsle korrikad, ehk mähkmed, ning sergid murwetsema ja neid puhtaks hoidma; muido, kui se ei sunni, audub laps ärra ja ei kossu.

2seks ei pea laps emmaga mitte parrandal maas egga pallawa ahjo peäl maggama; muido hakkab laps sest kähhima ehk temma saab sest muud haigust.

3damaks ei pea toas mitte ellajad petud sama, waid se eest peab ifka hoolet kantama, et teif puhhas ja wisipärraline toas olleks.

4damaks peab laps saggele pestama.

5damaks ei pea laps mitte wägga kinni mähitud sama.

6damaks ei pea emma mitte ifka agga nissa andmisfega last waigistama, waid kui laps karjub, siis peab ta ifka essites järrele waatma, kas laps ka kuuw ning puhhas on.

10. Küsim. Kui saggedaste peab laps immetud sama?

Koostm. Monned lapsed immerwad ennam, teised wähhemiane. Ka on monnel emmal ennam, monnel jälle wähhemat pima. Monnel

emmal ei olle ka mitte ikka ni paljo aega, et ta lapsese woiks saggedaste immeda anda: muudo woib laps ka pea nenda willotud sada, et ta rahhul on, kui tedda nelli ehk kuus kord pa was immetakse.

11. Kuis sim. Kui saggedaste peab laps pestud sama?

Kostm. Midda pissesem laps, sedda sagge minne peab temma pestud sama: esites ig gapawa, siis kassuwad lapsed sedda parreminne ja ei audu mitte arra.

12. Kuis sim. Kas laps sepiga ning saunas peab pestud sama?

Kostm. Sedda uskuwad laisad emmad. Parrem on, kui last palja wega, esinalt leige, ja parrast kulumma wega pestakse ja sedda sagge minne.

13. Kuis sim. Ugga kui siiski lapsed arra audawad, mis siis tehha?

Kostm. Siis ei pea mitte jahhu egga foi jahhu senna audunt kohha peale ripputatama, waid se audunt kocht peab hopis kulumma weega kastetud, ja marg linnone nartsakas senna peale pandud sama.

14. Kuis sim. Mis peab emma siis tegge ma, kui lapsed wägga karjuwad?

Kostm. Keigeennamiste on nemmad siis haiged, missest saggedaste emmale suud on; ehk ei olle emma mitte kassin somisse ning jomisse polest, nenda kui dige emma kohhus on, ehk temma wihhastab ennast saggedaste, ehk temma ei olle isse mitte terwe innimenne, ehk

temma on káima peál, ehk laps on wägga audund ja m. a.

15. Kússim. Missesest tunnukse, et emma pimast laps haigeks sanud?

Kostim. Sedda tunnukse sest, kui lapse roja náikse esmalt kui terkitud ehk penikseks raiutud munna túkkid ollewad, siis agga korrika ehk máhkme peál pissud rohheliseks löbb ja wimaks hopis rohheliseks saab. Sest on ikka emma pimale süüd.

16. Kússim. Mis peab emma siis teggema?

Kostim. Temma ei pea siis mingil kombel mitte lapsele öllut andma, et laps sest jobnuks saaks ning sest waid jááks. Ka ei pea temma sepárrast mitte wólluma, egga wóllujatte ehk so-
lapuhhajatte jures mitte abbi otšima, waid temma peab isse mingisuggust öllud, egga wina, egga happo tari, egga happo pima joma. Kui temmale jannu on, siis jogo temma selget wet, ehk leiba wet, ja kül paljo. Kui temma talwe ajal wofki ehk mu tó kallal paljo on waggusi istunud, siis wótko temma muud nisuggust tóód tehha, mis jures temma ennam woib omma ihho ligutada, ehk káia. Ka peab temma úlleúldes ennast keige se eest hoidma, mis temma pima woib rikkuda; nenda, kui jubba kahheksama kússimisse jures on öppetud. — Agga kui lapse roja jubba rohelinne on, siis peab óige arsti jures abbi otšitud sama.

17. Kússim. Missuggust haigust woib laps, feddas alles emmast immetakse, weel emma sü lábbi sada?

Kostim. Wissokessed walged willid suus,

mis sakkad wam nimmetawad. Need sammad willid lapsse suus tullad sest, kui laps nista immedes maggama jääb. Sest siis on temma su täis pima, mis sel sees hapneb, ja sest sündiwad need sammad walged willid suus. Emma peab sepärrast ennego laps maggama jääb, nissa suust ärrawõtma, et laps sedda pima, mis weel ta suus on esites sisse nelaks ja siis tühha suga uinuks maggama.

18. Küsim. Agga kui lapsse suus pissokesed walged willud jo on sündinud, mis peab emma siis teggema?

Kostm. Siis ei pea temma mitte, nenda kui muudo wannast wiis olnud, loriga lapsse su seestpidi puhtima egga õruma; sest se ei aita, nemmad sündiwad ueste jälle, ja selle wanna wisi läbbi tehakse nisuggust haigust weel õalemaks. Parrem on, kui salwei lehhed wee sees kedetakse, pissut met senna sisse pannakse, ja sellesamma salwei wega lapse su sagedaste seestpidi puhtaks puhhitakse. Se peab agga penikesse linnasse nartsakaga sündima, mis ümber parrema kää sõrme, mis peila jures on, pannakse, salwei wee sisse kastetakse ja nenda siis sega lapsse su seest puhhitakse. Kui needsammad pissikesed walged willid lapsse suus woinust wõtawad siis woib laps sest surra.

19. Küsim. Mis woib emma tehha, et lapsed kergeminne hambad saaksid?

Kostm. Temma peab senniks, kui ta kääma peat on, ehk kui ta last immetab, tassane olla, siis saab temma laps kergeminne hambad. Kui näikse, et hambad hakkawad iggemest wäl-

ja tulles, siis peab sõrmega hamba iggemed
sagedaste õrutud, ja lapse kätte middagit kõrwa
asja mängimisega antud sama, mis peale tem-
ma woib hammustada, agga mitte sisse neelda.

20. Kõs sim. Kas immewa lapsele sünnib
jubba süa anda?

Kõs m. Se peaks küll mitte sündima, kei-
gewähhemalt mitte ennego laps hambad teinud.
Agga mõneforda peab hädä parrast last en-
neminne sõdetama; siis peab temmale ükspäinis
agga kerget roga antama ning mitte perre leiba,
egga jahu putru ja koggoniste mitte tuhwiid.
(Sagedaste antakse immema lapsele sõdetud
tuhwi kätte, misest ta imneb ja siis sega rah-
hule on. Agga sagedaste tulleb sest sesinnane
haigus, et laste kõhjud sureks ja kõrwaks läh-
wad, ja sel jures lapsed isse lahaks jäwad kun-
ni nemmad surewad. Ni terwe roog ka tuhwi-
id täis kaswand inimestele on, ni wägga on
nemmad immewa lastele kahjus).

21. Kõs sim. Kui kauaks peab emma last
immetama?

Kõs m. Hopis aasta läbbi, kui mitte häd-
da parrast laps enneminne peab ärrawõrutud
sama. Kui lapsele jubba nelli hambad suus on
ja mu asja parrast se tarwis lähháb, siis woib
temma jubba sel aial ärrawõrutud sada.

22. Kõs sim. Eks se ei olleks parrem, kui
last kaueminne, kui aasta, immetakse?

Kõs m. Ei se olle parrem, sest se on agga
emmale waewaks ning lapsele ka mitte hea.

23. Kõs sim. Mis woib ja peab emma weel
ennam omma lapse terwisse parrast teggema?

Rostm. Temma peab i m alt ennast hoidma, et ta omma last mitte nisugguse naest ei lasse firrikule ristimisest wia, kannel däl haigus on; waid ta peab siis omma last nisugguse naese kätte uskuma, keddas ta teab ja tunneb õige terve, moistlik ja tassane ollewad.

2 seks peab temma lapsesest keik sedda ärra hoidma, mis lapsse ihho terwist woiks rikkuda; isseärnanis peab temma sedda sel ajal teggema, kui nisuggused többed liikumas on, mis teiste külge hakkawad.

3 damaks: ei pea temma mitte isse last tontiga, egga mu wisil koshutama egga hirmutama, et laps saaks waigistud. Ka teisi peab temma keelma, et nad sedda ial ei wötta teha; sest nisugguse pahha wiisi läbbi woirwad lapssele pealem, ehk firm ja muud kanged haigusfed tulla; missest laps pea woib surra.

4 damaks peab emma omma last, ni paljo kui ta igganes woib, isse hoidma, ehk keige wähhemalt täis kaswand, moistlikko, tassast ja kannatlikko innimeste lapsse hoidjaks wõtma: sest laste hoidiatte läbbi, kes isse weel lapsed, on jubba ni mõnni wäeti laps kiddewaks ja wiggaseks sanud, ja ni mõnned on hoidjatte hõletusse pärrast ärra surnud.

II.

Laste kasvatamisest.

24. Kõs siin. Mikspärrast peab lapse hoidja täis kaswand ja moistlik inimenne ollema?

Kõstm. I malt sepärrast, et ta teaks ja moistaks keik sedda lapsest ärrahoida, mis lapse terwist woiks rikkuda.

2 seiks sepärrast et ta mingisuggust lapse kätte, egga lapse suhho ei anna, missega laps ennesele woiks kahho tehha.

3 d a m a k s sepärrast, et täis kaswand inimenne last parreminne woib süüles talluda; agga kui lapse hoidja isse alles lapse jutto on, siis panneb ta sedda pissemad last ifka istuma; ehk tallub tedda ni häddalissil wiisil, et tulleb immeks panna et mitte jubba sest weel ennam lapsed kae warres ehk jalgus wiggaseks sanud.

4 d a m a k s sepärrast, et täis kaswand lapsehoidja enneminne moistab last waigistada, kui ta karjub. Agga kui hoidja isse weel laps on, siis ei tea se mitte; mis ta peab teggema, kui laps, keddas temma peab hoidma, karjub; siis ta isle seltsis ka hakkab nutma, ja laps kargub ifka peäle, kuni temma nabba wigga seks saab, ehk soled kubbesse langewad, missest nisuggune hoidja ühtegi ei tea, kes isse weel laps on.

5 d a m a k s. Laps hakkab jubba enne aastat moistma, tahtma ja himmustama. Siis agga peab se, kes last hoiab, moistma ja teadma, millal ta lapse mele pärrast peab teggema, ja

millal mitte, ehk mis ta lapsela peab andma, ehk mitte. Sedda diete moista lähhab essimesse lapsela kaswatamisseks tarwis. Kuida agga ni-
suggune lapseloidja sedda woib moista, kes is-
segi mitte kaswatud ei olle?

25. Kõs si m. Kuida agga laps jubba woiks moista, kes ei woi weel mitte räkida?

Kõst m. Kõl ikka! laps moistab paljo war-
reminne, kui ta rägib. Temma moistab, kui
kegi temmaga mängab ja hea ehk kurri temma
wasto on; temma kardab, kui tedda ehwar-
dakse, temma panneb wõbraks, keddas ta paljo
ei olle näinud, armastab omma emma ja hoid-
jat ennam kui teisi. Temma tahhab mõnne-
karda middagi wägglise sada, nuttab ja karjub,
kui temmale sedda ei antakse, temma jääb waid,
kui ta sedda saab, mis temma tahtnud s. m. w.

Urge siis mitte üttele, et aastane laps ei
moista, ja et tedda sel ajal ei woiks kaswatud
sada. Kõl ta moistab, ja kes hakkab omma
last jubba sest ajast kaswatama, kui se aasta
wann on, se kaswatab tedda tõepolest hästi,
ja temmale ei olle tarwis tedda ni wägga kar-
ristada ehk temmale paljo hirno anda; sest
weike lapsuke lasseb ennast jubba sannade ja
tõslist palle näoga keelada.

26. Kõs si m. Kas siis lapsela kaswatamine
ihho terwisse üllespidamisseks tarwis lähhab?

Kõst m. Jah, kõrwaste! sest kui kegi on hästi
kaswatud, siis wottab temma ka rahho piddada
ja nenda siis mitte wihha egga kaedusse läbbi om-
ma ihho terwist rikkuda; egga ei sa ka temma
terwed ihho liikmed taplemisse ehk peksmisse

lábbi wiggaseks tehtud. Kui tegi on hásti kaswatud, siis ei sa tõeste temmast mitte jõdi, kes lia jomisse lábbi ennast enne aega suretab. Kui tegi õigeks risti inimesseks on kaswatud, siis ei sa temma wargaks, keddas nenda ihho polest nuhheldakse, et temma terwis saab rikkutud ja temma ello lühhendud. Kui tegi on Jummalatartusses kaswatud, siis ei wõtta niisuggune mitte horada ja selábbi mitte ennesele suurrt haigust ehk wranisosi tõbbe sata, mis inimest náotomaks teeb, temma ihho terwist ello ajani huffatab ja temma ello páwad lühhendab.

Urge laske mitte wallatust omma lapsesega kaswada senniks, kunni teie sedda mitte ennast ei woi lapsesest árrasata, waid kaswatage ommad lapsed aegsaste, wisi párrast, kui teie ennesete terwed lapsed sowite, kellest teie woiksite rõmo náha, ja kennel joudo olleks teid ennast teie wanna eal toita. Jummalatanna ütleb Daweti Lauulo Namatusse 127 Laul. 3 salm. need sannad: „Wata, lapsed on Jehowa párris ossa, ihho suggu on armo-palk.“ Et lapsed Jummalat párris ossa on, siis on Jummalat neid teie holeks oh wannemad! úhheks ajaks annud, et teie temma párris ossa peate hásti hoidma. Kui agga teie sú ja holetusse lábbi lapsed sawad ihho ja hinge polest rikkutud, siis peate sepárrast úkskord raskest wastust andma. Kui ihho suggu on Jummalat armo-palk, siis peate sedda kalliste hoidma; muido teotate Jummalat armo ja koggute ennesete kátte maksmisses páwal kánet nuhtlust.

Erwes. 6, 4. „Zeie wannemad Easwatage
 „enneste lapsi karristamisses ja Issanda maenit-
 „semisses.“

Siraž. 30, 13. „Karrista s. o. Easwata hästi
 „omma last ja wotta waewa nähha temma kal-
 „lal, et ta ei te sülle häbbi pahhandusseks.“

27. K ü s s i m. Mis peab weel lapsse Easwa-
 tamisse jures tehtud sama, et ihho terwis saaks
 hoitud ja üllespetud?

K o s t m. Ello maja peab puhtaks hoitud sama.

28. K ü s s i m. Kas siis rojane ehk rop ello
 maja innimesse ihho terwist woib rikkuda?

K o s t m. Jah tweste kül! sest kui lambad,
 sead, wassikad j. m. n. toas ellawad, kui laps-
 sed toas rojastawad, siis tulleb sest pahhat haiso
 ja pahhat auro toas, mis innimesesed ennese sisse
 weddawad, ja se läbbi ennestele haigusse, kei-
 geennamiste soja többe saatwad; ehk kui nem-
 mad ka mu asjast haigeks sanud, siis ei woi
 nemmad nisugguse roppo toa sees mitte jälle
 terweks sada. Peäle sedda on kül nähtud, et
 sead, keddas toas peti, pissufeksed lapsed kät-
 kis on ärra sõnud.

29. K ü s s i m. Mis on weel tarwis peäle
 sedda tehha?

K o s t m. Ka lapsed peawad sunnitud ning
 õppetud sama ennast omma ihho ja riette polest
 puhtaks hoidma.

30. K ü s s i m. Eks siis kül ei olleks, kui nemi-
 mad iggas nädaldas saunas käiwad?

K o s t m. Sest ei olle kül. Lapsi peab õppe-
 tama ja sundima igga homiko ennast pesta, ja
 kui nemmad mustaks ehk rojaseks sanud, siis

peawad nemmad keigewähhemalt enne sémist, enne kui nemmad leiba kätte wöttwad, ennast pessema. Kui lapsed seks ei sa sunnitud, siis sawad nemmad sest roiussest pahhad paused, keik suggused kárnad ja isse árranis sölissed. Sedda woib innimenne jo kúl árrahoida, sest wessi ei maksa rahha, ja wannemattete maksab se agga pissud waewa ommad lapsed seks puhhas tamis seks sundida.

31. Kússi m. Eks sest kúl ei olle, kui laste pead agga pühha páwad sawad soetud?

Kost m. Mõnne lapse jures woib se kúl olla, agga nisuggused lapsed, kenne peas paljo táisid fündiwad, peawad ka saggeminne soetud sama. Kui se mitte saggele ei sunni, siis kiskiwad nemmad peat katki, missest saggedaste peas kárnad tullad ja nende párrast ei sa laps koskuda ning saab haigeks.

32. Kússi m. Mis peab weel ennam laste káswatamise jures tehtama?

Kost m. Lastete peab lubba antud sama mángida ja tóbbusad, ehk rõõmsad olla; ja neid ei pea mitte wágga warrakult fange tóteggemis seks sunnitama.

33. Kússi m. Siis olleks jo kúl hea, kui nemmad saaksid karja aetud ellajad hoidma?

Kost m. Jah, se woiks kúl siis korda minna kui nemmad agga seál ikka wanna moistlikko innimeste hole al olleksid. Agga kui neid karjas isseennese holeks jatakse siis teggad nemmad paljo úlleantust ja wallatust, nággad ja õppiwad paljo kurja, missesga nemmad omma ihho terwist pea woiwad rikkuda ja omma ella-

missese kahho tehha. Lastele on tarwis, et ikka nende järrele kulatakse ja wadetakse, et siis nemmad selle kurjusse pärrast, mis nemmad teinud, woiksid laidetud, ehk nomitud, ehk neile woiks hirmo antud sada ja et nemmad heädusses woiksid ärratud sada. Se on otse õige lapse kaswatamisse wiis.

34. Küsim. Siis ei pea lapsed kogu niste mitte tööd teggema?

Kostm. Jah, peawad! agga mitte raskeid tööd, misses neile weel mitte õiget rammo ei olle; sest raske tö panneb nende kasso kinni ja teeb neid lidduma. Agga jubba norelt peab lapsed õppetadama tööd teggema sedda mõda, kui neile rammo on ja ilma kange suntusseta; sepärrast ei pea neid ka mitte keeltud sama löb- busaste mängima.

35. Küsim. Mis tulleb laste kaswata- misse jures weel tehha?

Kostm. Wannemad peawad se peäle õige holega waatma.

1 malt, et lapsed ial hõpis üksi kajo ei jä; sest kül on nähtud, et nemmad aino üksi olles ello maia on mängides sütnud põllema, ehk et nemmad omma ihhole mu wiisil on kahho teinud.

2 seks, et tulli nenda saab hoitud ja petud, et nemmad tullesse ei kukku, ja

3 damaks et nendasammoti ka kaewo saaks kinni petud; sest mõllemist woiwad nemmad sedda kahjo sada, et nemmad ommast terwisest ja ommast ellamisest ilma jäwad.

4 damaks, et pissokesse laste kätte mitte wahhed viistad, keigeennamiste mitte nisuggu-

sed, mis sured ja rasked on, ei antakse, missega nemmad ennestele saggedaste suurt wigga woiwad tehha nenda, et se eennam ei olle parrata.

36. Küssim. Mis peawad agga lapsed sõma ning joma?

Kostim. Lapsi peab õppetatama Ford forralt sedda toitust wõttma mis wannad woiwad, midda wannemaks nemmad lähwad.

37. Küssim. Siis woiwad nemmad ka õllut ja wina jua?

Kostim. Ei mitte! Se on pahha wiis, et mõnned wannewad omma lastele wina jua andwad. Nemmad arwawad, et neile isse sest mitte nähtaw wigga ei olle, siis ei pea se ka nende lastele ühtegi teggema; nemmad ütlewad ka seal jures: lapsed on jo ka innimesed ja wiin on Gummalala wiljoke. Agga wiin on tõeste lastele kahjuks. Nemmad sawad saggedaste sest sured kõhhud, kõhho tõbbe ja kõhho wallo, ja saatwad ennestele se läbbi mitmesuggust haigust, missest nemmad essites kül ühtegi ei tunne, agga mis aega mõda ommeti nende kätte tulleb ja siis sedda wähheminne woiw parrandut sada. Peäle sedda õppetawad nisuggused wannemad ommaid lapsi liaste joma, et neist lakkokoerad sawad; ja peawad siis pärrast kibbedaste nutma, et nemmad nisuggused sandid lapsed on kaswatanud. Wägga arwaste woiw kül üksford lapsele pisut õllut jua antud sada, agga temma parras ja iggapäine joma aeg olgo ikka puhhas wessi, ehk ka, agga arwalt, happo piim ja werske paar.

III.

Toidusse monast.

38. Küssim. Mis sagguse nouuks peaks innimenne roga söma?

Kostm. Et ta omma nälga woiks aiada, omma ello ja ihho rammo woiks üllespidada.

39. Küssim. Kui palju peab innimenne söma?

Kostm. Ni palju agga, et temmale mitte ennam nälga ei olle. Sest kui innimenne ifka ni palju ennese sisse aiab, et ta ennam ei woi süa, siis saab temma maggo wägga liaste taidedud, nenda et sissikond sedda wasto ei wötta ja sest mitmesaggused haigusjed tullad.

40. Küssim. Kas innimenne ka siis peab söma, kui ta haige on, et temma rammo ei lõppeks?

Kostm. Kui temmale issaldust on, siis woib temma pissud süa. Kui temmale ei olle issaldust, siis ei pea temma mitte söma, sest et haigus se läbbi raskemaks saab ja innimenne siis weel nõddramaks lähhab. Sega saab agga haigus toidetud ning mitte innimenne isse.

41. Küssim. Millal on se keigeennamiste sureks kahjuks, kui innimenne ühhekorraga wägga palju sööb?

Kostm. Siis, kui innimenne haige olnud ja pissut hakkab terweks sama. Kui temma sel ajal palju sööb, siis woib ta ueste jälle ja kangeminne haigeks sada, kui ennesedda, ehk ka sest surra. Innimenne peab siis, kui haigus

lõppend, agga pissut hawalt ja piggem sedda saggeminne sõma, kui palju ühe korraga, et ta siis pea ja sedda kindlaminne uut rammo saaks.

42. Küsim. Mis sugused road on keigeennamiste innimessele toidusseks tarwis?

Kostm. Leib, tangud, porkanid, kalikad ehk leiked, naerid, läätsad, kapsud, erned, oad, puwilli, tuhwtid, kalla ja lihha.

43. Küsim. Mis sugused neist keigeennamiste toitwad?

Kostm. Lihha. Kes lihha sööb, sellele on toidusseks ja ihho rammo kinnitamisseks wähemat tarwis, kui sellele, kes paljast leiba, ehk leiba ja kalla sööb. Kes siis ni palju lihha ühe korraga sööb, kui temma muudo leiba sönud, se on jubba ennesele liga teinud.

44. Küsim. Kas innimenne siis agga paljast lihha ehk paljast pu-põllo- ehk aia-wilja peab sõma?

Kostm. Keige parrem nou on, kui temma mõllemad ühtekokko sööb. Sest se ei olle hea, kui innimenne sest ellajast, mis temma umbest tapnud, ni kauaks lihha sööb, kuni temmale sest weest middagi on, ja siis pärrast sedda jälle paljast leiba. Parrem on, kui temma omma ello majas sedda nenda woiks seada, et ta iggapäwa pissut lihha, ja sedda, ennast aia- ehk muud wilja saaks süa, siis jääks temma omma ihho polest terwemaks.

45. Küsim. Mis sugune peab leib ollema, et se innimessele terwisseks olleks?

Kostm. Se peab hea walmis, ja puhta wiljast tehtud ja hästi küpsetud ollema, ning ei

ei pea mitte wägga torest ja weel wähheminne sojalt sõtud sama. Sest kui willi wägga war-
 rakult on leikatud ja nenda siis weel mitte diete
 walmis ei olle, siis ei olle leib, mis sest tehha-
 se, mitte ihhole terwe. Peäle sedda ei sa nisug-
 gune leib mitte diete kupsiks, on taignane ja ri-
 kub siis innimesse terwist ärra. Kui willi mitte
 puhhas kü ei olle, siis on ka mitmesuggust um-
 brohho-sened sel seas, mis innimest haigeks
 teeb kui leib ei olle ahjus mitte diete kupsiks sa-
 nud, siis teeb se innimesse ihhole waewa; ja
 kui leib wägga wärskelt saab sõtud, siis woib
 temma sest pea paljiks süa, se jääb köhtus lüm-
 piks ja lödiks, mis sissikonda ka jälle wägga
 waewab. Peäle sedda ei olle wärskle leiwast
 tullo egga jätko, agga wanna leib saab parre-
 minne suus purretud ja sepärrast ka sissikon-
 nast parreminne wastowoetud ning on siis selle
 polest ihhole terwem, kui wärskle leib.

46. Küsim. Kas wahhetik ehk haggane
 leib innimesse ihhole peaks terwe ollema?

Kostm. Ei paigastki mitte! sest need hag-
 ganad, mis selle sekka on sõtkatud, ei woi suus
 mitte diete purretud, egga sissikonnast wasto-
 woetud sada; sepärrast on siis niisuggune leib
 köhhule waewaks, ei anna ihhole wägge ja in-
 nimenne õppib sest liaks söma. Issegi maja-
 piddamiseks ja ihho terwisseks on se ennam
 kasuks, kui innimenne selget leiba sööb. Tem-
 male ei olle siis tarwis ni palju süa.

47. Küsim. Agga eks tuhha koki ihhole
 wägge ei anna?

Kostm. Misugguse perres, kus palju tuhha

Kotifid tehhaſſe, on ikka ſand perrenaene, ja neid
 Fiddewaid innimeſſi ei ſa ſeäl ka mitte wafat
 olla. Geſt tuhha kook es olle mitte Kūpſeſ
 ſanud leib, waid ſe on agga pallaw tores taig-
 nas, mis koggoniste mitte ihhole terwe ei olle;
 peäle ſedda ſaab ſe jures paljo wiſja raidatud.

48. Kūſſim. Kas tuhwid ihhole terwed on?

Koſtm. Need on ikka tänno wärt Jummalä
 and mis igga ühhe täis kaſwand innimeſſe
 tõeſte hea on. Agga immewad laſſed ei pea
 neid koggoniste mitte ſöma, neile, keſ piſſud
 kängemad on, tulleb naituſeſ tuhwiſt anda,
 olgo ſiis et nemmad lihha ſelle kōrwas ſöwad.
 Agga tored tuhwid, mis ei olle weel walmis
 ſanud, on iggaühhele mitte terwed.

Siraf. 37, 32-36. „Laps, ommas ellus
 „katsu omma hinge läbbi, ja wata hästi, mis
 „temmale koormaks tulleb, ja ärra anna tem-
 „male ſedda mitte. Geſt keik ei tulle keikile kaſ-
 „ſuks, ja igga hing ei wotta keik heaks. Ärra
 „wotta liaste keikſuggu õrne roga, ja ärra ſö
 „wägga ahneſte. Geſt kui ſa wägga paljo ſööd,
 „ſiis ſaad haigeſ, ja ahne ſöminne ſadab kōh-
 „ho-wallo. Ahne ſömiſſe läbbi on paljo ſur-
 „nud, agga keſ kaſſin, ſe pitkendab omma ello.“

Siraf. 31, 22. 23. „Kaſſin ihho maggab
 „terwiſſega, ta touseb warra ülles, ja temma
 „hing temmaga. Ühhe täitmatta innimeſſe peäle
 „tulleb ſe waem, et ta ei woimata, ja et ta
 „ſaab wiſhaſeſ, ja wallo tunneb“

2. Petr. I, 6. „Näitke ülles tundmiſſeſ
 kaſſinuſt.“

IV.

J o m a a j a s t.

50. K ü s s i m. Mis sagguse nouuks peab inimenne joma?

K o s t m. Et ta omma Jannu woiks aiada.

51. K ü s s i m. Mis on kül keige parras joma aeg?

K o s t m. Selge wessi.

52. K ü s s i m. Agga se ei anna jo wägge?

K o s t m. Seks nouuks ei olle wessi ka mitte lodut, waid agga seks nouuks, et ta jannu peab aiama. Mis inimessete wägge annab, sedda peaks ta agga kui roog joma, ehk kui arsti rohto sisse wõtma; agga mitte joma. Wessi ei kinnita kül isseenneses mitte, ehk ei anna isseenneses mitte wägge, agga se teeb werd kergets ja terweks nehda, et inimenne diete terweks jääb.

53. K ü s s i m. Kas keik saggune wessi kül hea on jua?

K o s t m. Ei mitte! Soo wet, seisawat, sopast, maddant ja rojast wet ei pea inimenne mitte joma. Mõnnekorda on nähtud, et inimessed nisagguse wega kárnase ja mu konna kuddo ehk munnad, kui ka sissalikko munnad ennese sisse on neland. Gest on nemmad kausaks ja rakest haigeks sanud, kinni nemmad sedda loma, mis nisagguse munnast nende köhtus sündinud, on wälja oksendanud, Kummalad inimessed uskuwad siis, et nisugused lomad neile wõllujattest peab ollema pandud.

54. K ü s s i m. Eks õllut inimessiele mitte terwisselks ei olle?

K o s t m. Tais kaswand inimessiele woib se kûl olla. Agga kes allati ja paljo õllut joob, selle werri jääb paksuks ja limmaks, ja nisugune woib mitmesuggused haigusjed sada. Kes weel peälegi ikka ja paljo porša õllut joob; se saab sest minnestust ja pea-wallo. Se on jo siis kûl tunnistuselks, et nisugune joma-aeg inimessie ihhole kahjuks on; sepärrast on ka jubba kohto polest porša õllut kangede teetud ja neile rasket nuhtlust ehwardud, kes nisuggust jomaaega teggad. Kennel hummalad ei olle, se peaks omma õllut ubba lehtest teggema, se olleks ihhole weel terwoem, kui hummala õllut.

55. K ü s s i m. Eks wiin ei peaks hea joma-aeg ollema?

K o s t m. Ei mitte! Jomaaajaks ei kolba se polestki mitte! ükspäinis agga kui arsti-rohto peaks inimenne sedda pissut wõtma. On sellele! kes elloajal ei olle wina maitnud. Oh! teie, kes teie issad ja emmad ollete, teie tete omma laste pärrast patto, kui teie neile wina annate. Teie juhhatate neid sega nisugguse te peäle, mis peäle nemmad ihho ja hinge polest hukka lähwad. Urge uskuge ommeti mitte, et wiin teid kinnitaks; ei tõeste mitte, waid se teeb teie ihho nõddraks. Sedda tunnete jo isse, kui teie paljuks wina ollete jonud, ehk kui löbbus meel, mis teile esmalt pisto winast olnud, on löppenud. Teie ei tunne kûl sedda pahha järke, mis winast ihho terwissiele tulleb, mitte ni warssi; agga ni mõnnele saaks mõnda haigust mitte olla,

Kui ta mitte wina ei olleks jonud. Peäle sedda, kui kegi jubba hea melega lasi, ehk su täis wina wõttab, kas nisuggune kül woiks selle polest julge olla, et temmast winaaks mitte jodik ei saaks. Pange agga neid Jodikuid, keddas teie tunnete, diete tähhele, kül teie siis selgeste näha sate, kuida nende foggune ajalik õn rikkurud on! Nisuggune waene innimenne, kes liaste joob, lähhab tõeste ajalikkult ja iggaweste hukka, sest temma on omma ennese hinge mõrtsu- kas. Nisuggune innimenne, kes wina joob, ei woi fogguniste mitte ni wannaks sada, kui se, kes wina ei jo. Sest wiin teeb werd wigga- seks, ja dälaks, weab ihho kokko, ja teeb inni- mest ihho ja hinge polest nõddraks. Urge usku- ge mitte, et teie ennast winaga woiksite sojen- dada. Se sünnib agga ürrikesseks ajaks, ja kui laes wiin, mis teie wõtnud, peast on ärra- hingand, siis tunnete sedda enam külma om- mas ihhus. Ka on kül nähiud, et ni mõnni, kes sel ajal, kui kange kül m olnud, wina pal- juks olli wõtnud, otse sepärrast on hopis ärra- külmand. Kui siis ello ja terwis, ajalik õn ja iggawenne õnnistus teie melest armsad on, siis jätke mahha wina jua ja hoidke ennast se eest, otsekui tulle eest. Ükspäinis agga wote sedda arwalt pissut, kui arsti rohto wõtta.

56. Kõs sim. Jo siis ommeti taar inni- mēsele peaks terwisseks ollema?

Kõs m. Jah siis kül, kui ta werske ja hästi tehtud on, ei woi ta mitte kahhuks olla. Agga kui taar jo wannaks ja wägga happuks sanud,

siis ei olle ta mitte terwe jua. Selge wessi on ikka iggapawase jomaajaks parrem.

57. Rõõsim. Mis tulleb kül pimast arwada?

Rõõm. Jõsearranis sui ajal on happo piim, pima wessi ehk waddakas, ja piim wega segatud wägga hea jomaateg. Se aiab janno, ning jahhutab werd.

Luk. 21, 34. „Hoitke ennast, et teie süddamed ei sa koormatud liasõmisses, ei lia jomis- sega.

Ev. 5, 18. „Ärge joge ennast täis wina,* kus üks õnneto ello tulleb.“

Sirak. 31, 34. 35. Se on hingele kibbe, kui wina rohkestes juakse, se kihutab riule ja õnnetussele. Joobnud meel teeb ühhe moistmata wiha kurjemaks pahhandusseks, wähhendab rammo, ja sadab temmale hawo.

1 Kor. 6, 10. Teädke, et jodikkud ei pea Jummalat riki pärrina.

V.

Tubbaka wõtmisest.

58. Rõõsim. Misses kõlbab kül tubbakas?

Rõõm. Keige esmalt sai tubbakas seks nouuks pruukitud, et tubbaka lehhed hawade peäle

* Paulus ollens kül ka, kui ta meie ajal ja meie maal ollens ellanud, ärlennud: ärge joge ennast ka mitte täis õllut: seäl ajal ja nende made sees, kus Paulus ellas, ei olnud ial õllut.

said pandud, ja siis nendega hawo parrandut. Tubbaka lehhed on ka hea hawadele ja ükspäiniseks nouuks peaksid nemmad prufitud sama.

59. Küsim. Mis saggust kasso sadab tubbako suitsetamine ehk pipo jominne?

Kostm. Ei mingisaggust kasso, waid enne minne kahho ihho terwissesele. Sedda näikse keigeennamiste sest, mis tubbakas sellele teeb, kes esimest korda pipo wõttab ehk suitsetab. Südda keritab temma sees, ehk temmal on ägatust, temma pea käib ümber, temma saab oimaseks ja peab oksendama. Se on jo siis küll tunnistuseks, et pipo suitsetama terwissesele mitte hea ei olle. Peäle sedda on pipo jominne rummal wiis, mis ikka ennam woimust wõttab, paljo rahha maksab ja mis ühhegi asja läbbi ei sa jälle tassitud. Ka aiab innimenne, kes rohkeste pipo joob, paljo sülgge suust wälja. Sülg agga on innimeste ihhole wägga hea ja tarwis, sest se aitab seks, et keik mis innimenne sööb, temma kõhtus pehmeks ja otsekui sullaks saab. Agga kui innimenne paljo sülgge wälja aiab, siis jääb keik, mis ta sööb, sissikondas kõrwaks ehk ei lähhä teiseks ja nenda woiwad sest temmale mitmesaggused haigus sed tulla. Ka saab se, kes paljo pipo suitsetab, sedda pahha järke, et temmale middagi ennam diete ei maitse ja et temma pipo suitsetamisega ommad hambad rikkub. Se sünnib keigeennamiste siis, kui innimenne santi tubbakaft, ehk nisaggust tubbakaft suitsetab, mis ei olle diete walmis sanud, ehk mis ei olle diete walmistud, ehk mis pool maddand on. Jgga:

üks maenitsego ja pallugo ommeti igga noort innimest, et ta sedda sinnast pahha wisi ial ei õppiks, ja se headus ei ja temmale mitte tasumatta jâda.

Oppet. sann. 22, 6. „Õppeta omma last nenda, kui temmale sünnib, siis ei lahku temma ka mitte sest ärra, kui ta wannaks sanud.“

60. Rõõsim. Misses aitab tubbakat nuuskada?

Kõstm. Se woib mõneforda mõnne silma haigussele hea olla, ja sedda parrandada. Igga kes sedda wisiks wõtnud, ikka ninna tubbakast nuuskada, sellele saab nisuggune wiis asjota waewaks, misses temma küt woiks ilma jâda. Peäle sedda teeb minna tubakas, et innimessele mitte õiget haistmist ninnas ei sa olla, ja wannal eal on nisuggune innimenne, kes paljo ninna tubbakast wõttab, rop ja sant nõhha.

61. Rõõsim. Kas hea olleks, kui tubbakast suus petakse?

Kõstm. Se on weel dâlem, kui pipo suitsetamine ja tubbaka nuuskamine. Nisuggune tullutab paljo enam tubbakast, kui se, kes pipo wõttab, ja mis kasso on temmale sest? Ei mingisuggust! Tubakas maitseb dâlaste, ja kui innimenne sedda mârga, mis ta tubbaka seest wâlja nõrrind, sisse nelab, siis saab temma kõht rikkutud nenda, et temmale mitmesuggused haigussest tullad, mis ta ilma selle rummalta wisita ei olleks sanud.

VI.

Tõ teggemisest ja hingamisest.

62. Kõs sim. Missesks aitab tõ-teggeminne?

Kostm. Meie ello üllespidamiseks. Sest tõ läbbi woime ennestele leiba ja muud toidusse mona sata, kui ka omma terwist kinnitada, ja siis nenda omma ellopäwad pitkendada.

63. Kõs sim. Kuida woib tõ-teggeminne terwist kinnitada?

Kostm. Inimenne peab ennast ligutama, kui ta tahhab terwisse jure jada, muido, kui ta sedda ei te, rikkub ta omma werd ärra. Laisad, kes agga pissud teggad, on saggedaste mitmel wisil keddewad, ja kui nemmad weel ei olle, siis sawad nemmad seks. Keigeennamiste ei olle laisad mitte löbbusad egga rahhul, ja se on dalem kui haigus ja wähhendab innimesse ihho terwist. Agga kui inimenne nobbe tõteggia on, siis woib temma ka sedda enneminne löbbus ja issennesega rahhul olla. Temmal maitseb sõminne, temma uinub maggufaste maggama, temmale saab leiba ja terwist olla, ja temma on Jummalala ja innimeste melest armas. Mis inimenne kül enam woib tahta?

64. Kõs sim. Kas inimenne siis allati peab tõõd teggema?

Kostm. Ei mitte! waid, kui temma on tõõd teinud, siis peab temma ka jälle hingama.

65. Kõs sim. Kas hingaminne ka innimesse ihho terwisse pärrast tarwis on?

Kostm. Jah, tõeste! Sest kui inimenne ikka peäle wõttaks tõõd tehha, ilma sedda, et

ka wahhel piisfud hingaks, siis lõppeks temma rammo ja temma werri saaks wägga palla- waks. Agga hingamisse läbbi saab werri jah- hutud, ja ihho saab uut rammo tõ-teggemisseks.

66. K ü s s i m. Kas tõ-teggeminne woib ka innimesse ihho terwist wähhendada?

K o s t m. Jah! kü! siis, kui innimenne wägga kauaks ifka peäle, ilma wahhel puhkada, tööd teeb. Gest woib temma haigeks sada. Ka kui innimenne mitte löbbusa melega, waid hädda- lisse murre ja rahhota süddamega tööd teeb; siis ei lähhä tõ mitte hästi forda ja innimenne jät- tab sedda weel enneminne mahha. Kui inni- menne nisuggust rasket tööd teeb, misseks tem- male mitte rammo ei olle, siis woib ta om- mas ihhus pea wigga sada; temma soled woi- wad kubbesse langeda, temma saab selgas, ehk kōhtus ümber nabba wallo tunda ja muud hai- gused. Sepärrast ei pea lapsi mitte wägga noielt sunnitama rasket tööd teggema. Wima- ks on ka mõnned tööd nisuggused, et nemmad siis ihho terwist rikkwad, kui agga ifka neid ja mitte ka muid tehakse. Nisuggused tööd, mis oues ehk wäljal tehakse, on teigeennamiste ih- hole terwisseks.

67. K ü s s i m. Kas innimenne ka hingamisse läbbi omma ihho terwist woib wähhentada?

K o s t m. Jah! kü! ifka! Gest nisuggune innimenne, kes wägga kauaks hingab, on otse- kui seisaw wessi, mis mädaks saab, sandiste haiseb, kuski ei kōlba, ja innimesse terwist rikkub.

68. K ü s s i m. Misuggust aega on Zum- mal tõ-teggemisseks seädnud?

Koostm. Põlva aega.

69. Kõs sim. Ja mis sugust aega hingamisseks?

Koostm. S-aega. Sel ajal peame isse ärranis maggamisse läbbi ennast jälle jahhutama ja omma ihho finnitama.

70. Kõs sim. Kui inimenne siis diete kauaks ja diete paljo maggab, siis sadab temma jo külsega ennesele diete paljo rammo ja saab tugewaks?

Koostm. Sedda ka ühtegi! Kes paljo ja kauaks maggab, se saab tottraks, laisaks, nukra meelisseks ja wimaks haigeks, mis teie külse ollete nähha ning tunda sanud.

71. Kõs sim. Kui paljo ja kui kauaks peab inimenne maggama?

Koostm. Sedda sate isseennesest kül moista ja nähha, kui teie agga tähhele pannete. Teie näte, et lapsed paljo maggawad, et kül nemmad ei olle tööd teinud. Midda wannemaks nemmad sawad, sedda wähhemad und lähhäb neile tarwis. Suur Loja on sedda nenda seadnud, et nende nõdder ihho esites ennam tugewamaks saaks. Se on nähtud, et hopis wannad inimessed sihte joni kauaks woiwad maggada, sepärrast on neile tarwis, et nemmad saggele, agga igga korda ürrikesseks ajaks peawad maggama. Misuggune unni on neile jahhutamiseks ja finnitamiseks, agga kui nemmad kauaks maggawad, siis sawad nemmad sest nõddramaks. Kui tõteggew inimenne, kenneel weel täit rammo on, kuus tundi S ajal maggab, siis on temma kül omma eisse põlva tööst

hinganud ja temma ihho hopis põwa tõ-tegges-
misses kinnitud; sest pissut hingaminne sõma
laua jures j. m. w. tulleb jo ka weel temmale
mele kergitamisses.

72. Küssim. Kas se kül üks puhhas ol-
les, kus kohtas, ja kuida innimenne maggab?

Kostm. Ei, paigastki mitte! Sest kui in-
nimenne oues, ehk wäljal ma peäle ennast hei-
dab maggama, siis woivad teiksuggused mas-
sakad temma kõrwasse puggeda, mis temmale
siis paljo hädda ja waewa teggad. Se keige
parras arsti rohhi selle wasto, kui massakas
kõrwasse puggend on se, kui selle samma kõr-
wasse õlli wallatakse, ja sedda sel sees ni kauaks
petakse, kuni massakas wälja puggeb, ehk
surreb. (Et sured ussid innimesse suhho siise
peawad puggema, kui ta maggab, se on kül
paljas tühhine mõtte). Kui innimenne niiske
ma peäle heidab maggama, siis woib ta sest
jooksia ning teiksuggused karnad ja willid sada.
Sest agga ei olle ma-allastustele süüd, kui
mõnni ommas rummalusses arwab; waid hig-
gi, mis õ ajal kui innimenne maggab, tahhab
ihhust wälja tulla, jääb selle külma ehk willo
ma parrast, kus peäle innimenne maggab, tem-
ma ihho nahha siisse kinni, ja sest lööb temma
ihho wälja. Menda sammoti ka kelab õ-willo
ehk õ-külm, et higgi ei sa wälja tulla, ja sest
tullad ka haigusfed, mis agga mitte kurri tuul
ei sada; kui ka mõnned habbausklikko ja rum-
mala wisil ütlewad. Jsse ärranis süggisse
ajal, kui põwad sojad ja õõd külmad on, sa-
wad need, kes ma peäl, ja tules maggawad,

pea sedda kõhho tõbbe, kus jures innimenne werd rojastab. Sest nisuggune kõhho tõbbi tulleb sest, kui selle innimesse kõht, kes sojaks sanud, äkkiselt külmaks jääb. Sepärrast hoidke ennast isse ello majade sees õ-willo ehk õ-külma eest, ärge heitke ennast siis mitte mahha, kui teie ihhud weel wägga sojad on, ja wodi peäl mahhalangedes katke ennast hästi finni. Sest teie woite sega rasket ja surretawa haigust ennesest ärrahoida.

73. Küsim. Kas siis kül üks puhhas olleks, kus ja kuida innimenne ellomajas maggab?

Kostm. Ka mitte! Sest ahjo peäl maggama on wägga soja, parrandal on jälle wägga külma ja ni hästi ahjo soja, kui ka parranda külma pärrast woib innimenne haigeks sada. Keige parrem nou on, kui nisuggused wodi ehk sängi assemid tehakse, mis ni kõrged, kui reed on.

74. Küsim. Kas hea olleks rides maggama?

Kostm. Ei mitte! sest rided sawad se läbbi wägga kullutud, ehk nemmad on siin ja seäl wägga wasto ihho finni, et werri ei sa soonte sees öiete jooksta, ehk ihho aur ei sa mitte öiete wälja tulla, missest innimesse ihho mitmel wisil woib wäljalüa. Ka woiwad sest, kui innimenne rides maggab, täid, kirpud, ning sadda jalged innimesse ihho ja ridede ümber sündida. Sepärrast on parrem, kui innimenne rided ült ärraaiab ja siis maggama heidab ning ennast finni kattab.

75. Kússim. Kas innimenne, kui ta tahab maggama langeda, siis ka omma särki peab ült ärra heitma?

Kostm. Monned teggad sedda kúl, sest et nemmad ommad särigid ei tahha wägga kullutada. Agga se ei olle mitte hea. Innimenne, kes ilma särgita, passa ihhoga maggab, woib pea maggades ommas ihhus kúlma's ja nenda haigeks sada. Misuggune innimenne ei sa ka mitte diete hásti maggada.

76. Kússim. Kas se hea olleks, kui tek ehk söbba ka ülle pea kattetakse?

Kostm. Ei mitte! sest se õhke, mis innimenne ennesest maggades wajaaiab, ei kólba ennam seks, et ta sedda jälle ennese sisse weaks. Misuggune, kes ennast, kui ta maggab, ka ülle pea kinni kattab, weak siis rikkutud õhke ehk santi tuult ennese sisse, missest temmale aega möda ommeti monni haigus woib tulla.

77. Kússim. Kas se hea olleks, kui pissokessed lapsed ja wannad koos maggawad?

Kostm. Ei mitte! Wannadele ei te se kúl ühtegi, agga wannade ihho aur hakkab laste ihhuse ja ei olle nende terwissele mitte hea. Sepárrast maggago iggaüks piggem aino üksi.

78. Kússim. Kas se hea on, kui ennam lapsed koos maggawad?

Kostm. Se ei kólba mitme asja párrast kogguniste mitte. Keige wáhhemalt peawad siis wannemad se peále waatma, et, ni pea kui lapsed asseme peäl mahha langewad, nemmad warsti waggusi maas on ja maggama uinuwad, ja kui nemmad homiko jälle üllesárka-

wad, nemmad ka warfi jälle omma assemelt illestouswad. Kui lapsed omma hingamisfe asfeme peäl teine teifega mängiwad, siis woiwad nemmad sega pea omma ajalikko õnne rikuda.

79. K ü s s i m. Kas se ühtegi ei peaks teggema, kui innimenne nisugguse wodi, ehk sängi, ehk asfeme peäle mahha langeb, kus peäl haige innimenne maas olnud?

K o s t m. Ei se olle hea! Sest kui kegi nisugguse asfeme peäl mahha langeb, kus peäl haige innimenne maas olnud, siis woiw temma pea sedda sammad haigust sada. Kui sellele, kes enne selfammal assemel maas olnud, nisuggune haigus olli, mis teiste külge hakkab; siis saab teine, kes pärrast tedda senna samma asfeme peäle mahha langeb, sedda sammad haigust tõeste, ja issegi siis, kui ta agga selle endise haige söbba, ried, ehk patja kätte wõttab. Nisuggused rided ja asjad peawad siis monned päwad oues, tules petud ja saggele ning hästi wälja pekstud sama. Mis selle endise haige ridedest sünnib pesta, se peab esite pestud sama, ennego teine sedda ennese tarwidusfeks kätte wõttab.

80. K ü s s i m. Misfugguse wodi, ehk sängi, padjade ja riette eest peab innimenne ennast keigeennamiste hoidma?

K o s t m. Keige se eest, mis kegi, kes surnud, omma ridedest, ehk sest, mis temma ihho ümber olnud; ennese pärra jätnud. Keigeennamiste siis, kui kegi pallawas haigusfes, kuiwas többes, kange kõhho többes, sures ehk wranisofi

haigusse, ehk ka sest ärrasurnud, et temmale jookkia ehk ka wannad paised olnud. Ka peab innimenne ennast nende innimeste ridade ja padjade eest hoidma, kennel paljo täid, ehk kennel sõlissed on. Igga ühhe ärrasurnud innimesse padjad ning rided peawad esites tule widud sama, ja mõnneks ajaks tules ollema ning ues wälja pekstud sama, ennego terwe innimenne neid woib pruvida.

I Tessal. 4, II. „Meie maenitseme teid, et teie wõttaksite nouda omma ennese kättega tööd teha.“

2 Tess. 3, IO. „Kes ei tahha tööd teha, se ei peage mitte söma.“

Oppet. 28, 19. „Kes tühjad tagga aiab, saab waesust kül.“

Sirak. 33, 31. „Laiskus on paljo kurja õpetand.“

Koggi. 5, II. „Ed-teggia unni on magus.“

Oppet. 6, 6 = II. „Minne sippelka jure, sinna laisk! wata teyima wisid, ja sa targaks. Et temmal kül polle pealikkut, ei üllewatajat, egga wallitsejat: süiski walmistab ta omma leiba suit, ja korjab kokko omma toidust leikusse aial. Kui kaua olled sa maas, sinna laisk? millal tahhad sa lilestousta ommast maggammisest? Tahhad sa weel nattuke maggada, nattuke tukkuda, nattuke maas seista käd kous. Siis tulleb waesus so kätte kui jallamees, ja so tühhi kui külbiga mees.“

VII.

Ello majaast.

81. Küssim. Ons üks puhhas, kus kohtus innimenne omma ello maja teeb?

Kostm. Ei, mingil kombel! Sest mängede ja kuiwa kohtade peäl on parrem ja innimesse ihhole terwem ello maia koht, kui soo ja mädadama, tõe kohhad on jälle parremad seks nouuks kui seisawa wee kohhad. Igga ühhe kohhal on omma haigus, mis ühhes kohtas enam likumas on, kui teises kohtas. Kes siis woib kohta omma ello assemiks wallitseda, se wallitsego nisuggust, mis innimesse ihhole terwem on.

82. Küssim. Kas üks puhhas olleks nisugguse maja sees innimenne ellab?

Kostm. Ei mitte! Sest kui innimne nisugguse toa sees ellab, mis märjane ehk niiske on, siis saab temma wimaks keddewaks.

83. Küssim. Mis lähhab seks tarwis, et ello maja temmale saaks terwisseks olla?

Kostm. Seks lähhab tarwis, et se kuiro ja selge olleks, et pääw õigel wiisil sisse paistaks ja et se saaks puhtaks hoitud.

84. Küssim. Kas hea olleks rehhes ellada?

Kostm. Ei mitte! Sest sel sees on pea soe, pea külm. Wilja aur on innimesse terwissele kahhuks, issearranis haigedele, kes sest paljo hädda tunda sawad, kui nemmad nisugguse rehhe sees maas on, kus niiske willi üllal on (ehk parsil on). Paljo parrem on siis, kui rehhe ahhi nenda saaks tehtud, et sest teine külg ni-

sugguse kambreis olleks, mis teil pool ahjo saaks ehhitud ja nenda nisuggust kambreit woiks sojendada. Siis woiksid ka isse ärranis haiged sel sees ellada, ning saaksid mitte suitsust egga aurust wäewatud.

85. Küssim. Kas hea olleks, kui inimene ellajad — lambad, wassikad ja sõad — ommas toas peab?

Kostim. Se on jo ülle wägga royp ellamine, ja peaks jubba sepärrast mitte sallitud sama. Peäle sedda teeb ellajatte hinge aur ja nende roja ning kusse hais sedda tule õhko, mis toas on, ni dälaks, et sest ni monni haigus tulleb, ja monni haigus sepärrast ei woi parandud sada.

86. Küssim. Kas woimad weiksed rihhalas (rehhe alluses) petud sada?

Kostim. Kui toa üks wasto rihhalat on, nenda kui tännine tallorahwa seas wiis on, siis ei olle se hea. Parrem on, kui ellajad nisugguse lautas petakse, mis inimesse ello majast pissud emale ja isseärranis on ehhitud.

87. Küssim. Kui saggedaste peab tubba pühhitud sama, et se ikka puhhas olleks?

Kostim. Ni ial, kui se rojaseks saab. Peäle sedda peab igga päwa toat pühhitama.

88. Küssim. Misseeks aitab walgus toas?

Kostim. Geeks, et inimenne paljo löbbusam on, kui ta walges ehk selges toas ellab, omma maja tööd sedda parreminne woib tehha, ja et temmale wähhemat piirgo tarwis lähhab põlletada. Ni kauaks, kui inimenne pimne toas ja ellajattega koos ellab, ni kauaks jääb temma rummalaks ja pitkaldaseks, otsekui weis.

89 K ü s s i m. Misfuggust wigga näikse weel tallo rahwa ello majade jures ollewad mis nenda kui nemmad tännine feigeennamiste sawad ehhitud?

K o s t m. 1. Neile ei olle laud parrandad, ja sepärrast ei woi nemmad mitte diete puhtaks hoitud sada, mis ommeti innimesse terwisse pärrast wägga tarwis lähhäb.

2. Se ei olle hea, et ahjo toast ketakse, ja sepärrast iggal päwal innimenne suitsus peab istuma. Se ei olle innimesse kopsule, egga filmadele hea, feigeennamiste mitte neile hea, kenne muidogi mitte diget filma näggo, ehk haiged filmad on.

3. Ka saab tulli ahjus ehk foldes ni sandiste petud, et lapsed, wägga wannad innimesed, kiddewad, pimmed ja ni suggused innimesed, kenne lange többi ehk surrew haigus peäl käib, fenna sisse woiwad kuffuda ja ommast ellust ning terwisest ilma jada. Se woiks se läbbi ärrahoitud sada, kui folde auko ümber kässi-puud ehk puwarjo saaksid tehtud.

4. Üllemal, kui on Verno, tallina ja tartoris, ei näikse mitte, et tallo rahwa majadele lasist afnad ees olleksid, waid agga aukud seinas, mis nemmad külma ajal nartsadega kinni pannewad. Agga se wiis ei olle mitme asja pärrast mitte hea. Sest nisuggune tubba ei olle diete walge, ja rikkub siis innimesse filma näggo ärra. Ka ellab innimenne siis, kui sedda auko kinni pannakse, ummukses, nenda, et ta ei woi diete hinge takka sada, ja sest haugust,

Kui se kül nartsakaga kinni pandud on, tulleb ikka nisuggune sallaja tuul tuppä, mis innimesse terwist rikkub. Saremaal on kül selle polest parrem luggu, et keike tullorahwa ello majadele näikse lasist haknad ees ollewad; agga need peaksid ikka pissud suremad ollema, et toas ennam walget saaks olla.

VIII.

Sest, kui ihho wägga pallawaks sanud ja ekkitselt jälle külmaks lainud.

90. Küsim. Kui innimenne ennast wägga on sundinud tõ, jooksmisse, ja laulmisse läbbi ning mu wisil, nenda et temma ihho wägga sojaks sanud, mis peab temma siis teggema et pallaw ihho temma terwissele mitte kahho ei teeks?

Kostm. I. Temma ei pea siis mitte äkkitselt kauaks waggusi istuma ehk kauaks hingama, waid sedda teggema, mis siis hobbustega tehakse. Kui need on kangeste jooksnud, ehk wägga sunnitud, siis sawad nemmad ühheks ajaks kät piddi tassaste jallutud, kunnid nemmad kord korralt jahhutanud. Kui nisuggust hobbust, mis kangeste on sunnitud, äkkitselt lastakse seisma jada, siis saaks temma warsi kangeks ja kiddewaks. Otse nenda on se luggu ka innimessega, innimenne peaks ommeti omma ennese terwisse pärrast ennam holelik ollema, kui omma hobbusse terwisse pärrast.

2. Kui innimesse ihho wägga pallawaks sanud, siis peab temma ennast hoidma, et ta mitte äkkitselt külmaks ei sa. Kui hobbused sojaks sanud, siis pannakse tekkid nende peäle, selle pärrast, et nemmad mitte ni warsti ei pea külmaks sama. Innimenne peaks siis, kui temma ihho wägga sojaks sanud, ka rided ülle panema, et higgi mitte äkkitselt ennast ihho sisse ei wea, ja temma siis mitte jooksta egga kopso, ehk kuiwa többe ei sa.

3. Keigeennameste peab innimenne ennast hoidma, et ta sel ajal, kui temma ihho wägga soe on, mitte külma joma ajaga omma sistsinna äkkitselt külmaks ei te; sest on paljo innimesed kuiwa ehk kopso többe sanud, on mitto aastad waesel ja häddalissel wisil ellanud ja ärrasurnud.

91. Küsim. Ugga kui innimesele wägga fuurt janno on, mis ta siis peab teggema, et ta mitte külma jomaajaga ennesele hädda ei te, kui ihho wägga soe on?

Kostm. Mõnned arwawad, et innimenne warsti pärrast sedda, kui ta külma jomaega joonud ikka peäle peab tööd teggema, jooksuma, ehk käima, et ta jälle sojaks saaks; siis peab külma jomaega mingisuggust wigga teggema. Ugga se ei olle tõssi, sest kui innimenne ka kümme korda sest wigga ei sanud, siis woib se ommeti üks kord sündida, ja siis jääb ta ommast ellamisest ilma. Innimesel peaks ommeti omma ello armsam ollema, kui et ta sedda nisuggusel wisil nouaks hoida, mis mitte kindel ei olle. Hobbustega on ni samma suggune

luggu. Ku hobbone pallawa peäle warfi jua sanud, ja warfi tedda jälle sunnitakse, siis woib hobbone kül tükkiks ajaks sest mitte wigga sada, agga wimaks rikkub se ommeti hobbust ärra ja siis woib temma rawwandust sada, ja jääb rikkutud ellajaks, ni kaua kui ta ellab.

92. Küssim. Ehk woib innimenne mõnda jomaeaga julgeminne, ilma wiggatama, kui mõnda teist, siis kui temma wägga sojaks sanud?

Kostm. Mõnned arwawad, et innimenne siis, kui temma wägga sojaks sanud, esmalt agga wina peab joma. Wiin on agga siis se pärrast parrem, et innimenne nisuggust külma jomaeaga mitte paljaks ühhe korraga ei wõtta, ning wiin ka warfi sel peäle jälle sojaks teeb. Agga kenneel on siis ikka ni warfi wina kâes, kui ta pallawaks sanud.

93. Küssim. Eks õllut wägga sojaks sanud ihhole mitte parrem peaks ollema, kui mu teine jomaeag?

Kostm. Se on teik üks puhhas. Kui innimenne agga külma jomaeaga sel ajal, kusta wägga soe on, joob, olgo õllut ehk muud, siis woib ta kopsu ehk kuiwa tõbbe sada, keigeemamiste kui temma äkkitselt ja paljaks ühhel korral joob. Kui innimenne siis mitte ni kauaks ei woi osta, kuni temma ihho jahtunud on, siis jogo temma keigewähhemalt hiljokest, pitkalt, ehk riipago agga lonks hawalt, ja pidada go esimest su täit ni kauaks ommas suus, kuni se pissut sojaks sanud ning mitte külmalte kurko ei lähhä. Keige parrem on, kui innimesele, siis, kui ta wägga soja ihbus tunneb, um-

best pissut leiba kâes on, ja sedda jomaaja siise kastab, kunai se lãbbi liggund on, ja siis sest pissut sõõb, siis kaub suur janno warsi, ja innimenne woib pãrrast ilma wiggata kũlmalt jua. Sepãrrast lastakse ka hobbused, mis sojaks saanud, esmalt pissut heino süa, ennego neid jodetakse, ja se on moistlik wiis. Menda peaks innimenne ka omma ennese terwisse pãrrast tegema.

94. Kũs si m. Kas kũlm ikka agga siis wigga teeb, kui innimenne enne wãgga soe olnud?

Kost m. Se woib ka mu wisil wigga tehha. Sest innimesse ihho on ikka soe, kui se siis sagele ehk ãkkitselt kũlmaks saab, ehk kui se kauaks, ehk wãgga kange kũlmas on, siis woib innimenne omma terwisse polest wigga sada. Ous innimessele ikka kũlm, ja keigeennamiste ka õhtlasse niiske hingamisse, asse, siis woib temma pea jooksia tõbbe sada ja ei woi kurja ilma nãhha. Kul temma kauaks kũlmas on, ja weel peãlegi mãrjaks saab, siis woib temma sest haigeks jãda, ehk kange kũlm woib mõnned temma ihho liikmist ärrawõita, ehk temma isse woib kange kũlma ajal hopis ärrakũlmada.

95. Kũs si m. Mis siis tehha on?

Kost m. Kui innimenne kauaks mãrja riededega kũlmas olnud, siis peab temma ni nobbeste kui se ial woib olla, kuiwad rided õlle aiama ja kãima, ehk mu wisil ennast ligutama, kunni ta sojaks saab. Kui innimenne kauaks kanges kũlmas olnud; siis ei pea temma mitte ni warsi wãgga soja tuppä minnema, weel wãheminne tulle jurõ astuma. Ärra kũlmand ih-

ho liikmed peavad õige jõe külmasse wee sisse pandud sama, ning mitte ei pea neid soja läbbi ülles sullatutama; muido langewad nemmad ihhust ärra. Suggise ja kõrwade ajal, kui innimenne hopis nädale läbbi külmas tules ja wihma saddus olnud, mingo temma siis sauna. Se parrandab keik need pissud wiggad, mis innimenne sest sanud.

96. Kõs sim. Jo siis innimenne ommeti hopis aasta läbbi igga laupäwal woib sauna minna? egga se temmale wigga ei te?

Kõs m. Puhhastamisse parrast on se kül hea ja tarwis. Agga saunas ennast wihtlema peaks temma agga suggise ning kõrwade ajal, ja kui se innimessele wägga tarwis lähhab. Sui ajal olleks se parrem, kui innimenne ennast agga külma wega pesseks. Sest misseks peaks innimenne sel ajal weel peälegi saunas higgistama? Temma higgistab sui ajal muidogi kül ja wägga paljo higgistamine teeb innimesse ihho nõdraks. Sui ajal jookswa wee ehk jõggede sees ja merres omma ihho ülleültse pesta, on weel parrem. Agga kui innimenne külmast tulest wigga sanud, siis woib temma kül ka sui ajal ennast saunas wihelda. Wägga pallaw saun woib innimessele nenda sammoti ka wigga teha, kui lange kül, keigeennamiste talwe ajal, kus innimenne pea sojas pea külmas on. Wanrad innimesse woiwad jubba ennam soja wastopiddada, kui nored. Separrast peaksid siis nored agga ennast pessema, kui wannad ennast wihtlewad. Pead sepiga pesta, on mitto innimessele tarwis. Agga leetsega (ehk lehhelisega,

ehk lehhilisfega) ei peaks ükski tal omma peat pessema; sest se teeb sagedaste pead kätaseks, sest tulleb ka pea wallo, ja woib silmadele wigga teha. Kes omma ihho puhtaks hoiab, sellele ei olle sedda tarwis.

97. Kõs sim. Mis sagguse haigusse wasto on siis saun?

Kõs m. Mis sagguste wiggaduste wasto, mis külmaft tulest tullad. Agga kui need jo wannaks sanud, siis ei aita ka saun sagedaste ühtegi, ja fergita neid mittege.

98. Kõs sim. Eks saun mitte keige parras koht olleks, kus kaima pealne naene woiks mahha sada?

Kõs m. Kõl ikka! kui saun agga mitte ennamaks, kui tubba ketud ou. Wagga soe saun woib nisagguse naesele wigga teha, kennel muidogi kül hädä ja pallawat on.

99. Kõs sim. Eks saun mitte keige parras koht haigedele peaks ollema?

Kõs m. Jah, se on muidogi teäda! Sest saunas on jo keik wagga ja rahhulinne assi, kus innimenne ka woib ennasi enneminne puhastada. Mi paljo agga tulleb se jures tähele panna, et haige innimenne mitte suitso ega anro läbbi ei saaks waewatud, ja et seal sees selge ning mitte pahha haifo ei olleks.

100. Kõs sim. Kas kül saun se koht peaks ollema, kohhe lapsed ommad hallid nõddrad wannemad woiksid heita?

Kõs m. Jummal hoitke! Laste kohhus on, et nemmad ommad wannad nõddrad ja fiddeswad wannemad peawad armsal wisil harris

ma, toitma, nende eest hoolt kandma ja nende parrast tööd teggewad, nenda kui wannemad ennesedda neile teinud.

Sirak. tark. r. 7, 28. „Nuusta omma isä keigest süddamest, ja ärra unnusta mitte omma emma lapseswaewa. Mõtte et sa neist kolled sündinud, ja mis woid sa neile jälle tasusuda, nenda kui nemmad sulle head teinud?“

IX.

Kui inimenne omma ihho liikmed peab hoidma.

101. Kúsim. Kuida peab inimenne omma pead hoidma et sellele wigga ei sünni?

Kostm. Inimenne peab ni paljo, kui ta igganes woib, päwa ja õ ajal omma pead mitte kinni katma; sest et jubba juuksed pead katwad. Keigeennamiste ei pea inimenne mitte sui ajal willast ja weel wáhheminne kassoka nahhast tehtud mütsid pehhá pannema. Sest saab pea wággaga sojaks, werri tungib siis sedda ennam peasse, táid siggiwad siis paljo ennam ja kui wilne ehk kassoka nahhast tehtud müts sui ajal ikka peas on, siis sündiwad sest ka kárnad, lubja kárnad ja muud kárnad peas. Kui kül talwe ajal kassoko mütsid head kül on, siis ei pea neid ommeti mitte sui ajal páhhá pantama, waid agga piggem ferged kúbbarad.

102. Kúsim. Eks agga sui ajal pallaw päike ei peaks palja peale wigga teggema?

Ko st m. Ei mitte! Sedda nãme jo neist lastest ja tũdrokuiſt, kes fui ajal palja peaga wãljal ja keikis paitus kãiwad, ja kennel siiski keigeennamiste puhtam pea on, kui neile kes inũtsid peas talluwad. Jõsse árranis on se siis hea, kui inimenne jubba lapse põlwest willus nud on palja peaga kãima.

103. Kũ s si m. Misest tulleb pea-wallo?

Ko st m. Keige suggusest:

1, sest, kui pea wãgga sojalt petakse,

2, kui inimenne omma peat, mis essites sojas olnud, ákkitselt lasseb kũlmaks miina, et higgi warſi jãlle peasse taggasi langeb, ehk kinni jããb. Se sũnnib siis, kui inimenne saunas olnud ja warſi pãrrast sedda palja peaga oues, tules kãib, ja keigeennamiste siis kui ta omma peat on pessenu, ning sedda mitte heãsti ei olle kũiwatanud ja peãlegi tule lãhhãb j. m. w.

3, kui inimenne kanged jomaajad, õllut ja wina paljuks on jonud.

4, kui inimenne porsa õllut on jonud.

5, kui inimenne sõmissẽga omma kõhto liaks on tãitnud.

6, kui inimenne ummuksis on.

7, kui inimenne pea ja muud kãrnad wãgga nobbeste on parrandanud ja sega ihhusse aianud.

8, kui inimenne wingus olnud.

9, kui inimessẽle ifka kũlmad, ja saggedaste mãrjad ehk niisked jallad on.

10, ka weel mu teisest asjust, mis foggematta tullad ja ei woi árrahoitud sada; woib inimessẽle pea-wallo tulla.

II, wimaſs saab innimenne pea tagga igga ühhe többe jures pea-wallo tunda, mis mitte enne ei löppe, kuni többi parrandud on. See parrast ei olle muud rohto nisugguse pea-wallo wasto, kui agga se rohhi, mis többe wasto on.

104. Kússi m. Kuida woib süs innimenne pea-wallud ajada?

Kost m. Innimenne peab ennast keige se eest hoidma, ehk sedda ennesest ärra saatma, mis fest pea-wallo tulleb. Sest kes liaste ei jo, se ei sa mitte öllest egga winast pea-wallo; kes liaste ei sö, selle pea ei sa haigeks i. m. e.

105. Kússi m. Mis teeb filmadele wallo?

Kost m. Suits ning tolm ja põrm.

106. Kússi m. Agga paljo innimesed ellawad ommeti suitsus ning tolmus, ja ei sa süski mitte pimmes?

Kost m. Kui nemmad ka mitte otsekohhe pimmes, ehk mitte warsi haiged. filmad ei sa, süs sawad wimaſs aega möda nende filmad ommeti wiggaseks. Separrast on jo tallo rahwas seas ikka ennam filma wiggadust nähha, kui saksa rahwas seas; sest et tallo rahwas ikka suitsus ja tolmus ellawad. Ja kui nende filmad haigeks sawad, süs on se raske nende filmad suitsus ja tolmus arstida ehk parrandada, ja nisuggune, kenneel haiged filmad on, tunneb kü, kui wägga suits ja tolm temma haige filmadele wallo teggad.

107. Kússi m. Mis ei olle filmadele weel ennam mitte hea?

Kost m. Kui innimenne äkkitselt teine teise järrele walget ja pimmedad, ja kui ta kauaks

Kanget walgusse paistmist naab. Sepárrast ei olle hea kaua mürristamisese jures walke tullese, ehk ka páike siisse wadata. Nenda teeb se ka filmadele wigga, kui innimenne nisuggust tööd wágga pisko walge jures teeb, mis peale temma allati, peab waatma; sest sel wisil saab filma nággio wágga kangeste sunnitud.

108. Kúsim. Mis teeb weel filmadele wigga?

Kostm. Wágga kange pallaw, isseárranis siis, kui tuul mitte óige puhhas ei olle. Ka siis kui sólised rummala arsti rohtudega on ihho siise aetud, saab innimenne sagedaste haiged filmad, kui ka sest jooksa többest, mis pea seia, pea senna ihuskargab. Jodikud sawad keigeennamiste punnased filmad sest, et neile siisekonnas paljo pallawad on.

109. Kúsim. Mis ninnale wigga teeb?

Kostm. Kui innimenne kange sojast kange kúlmasse, ehk kange kúlmast kangesojasse läh háb, siis saab temma pea sulgo ninnase. Sedda woib innimenne ka sest sada, kui temma wágga soja ahjo peál, ehk tulle áres maggab, nenda kui sedda keigeennamiste lastest náikse.

110. Kúsim. Kas ninnatubbakad wótma hea olleks?

Kostm. Kui se wisiks woetud, siis ei olle se hea. Sest se teeb wimaks ninna ummuksis, ja rikkub haiso árra, et innimenne ennam ei woi haista. Urwalt pissut tubbakast nuuska ma woib kúil mõneforda hea olla, ja keigeennamiste siis, kui innimessele pea-wallo on, ning ka kui temma filmad kauaks punnased on.

III. Kússim. Kust tulleb, kui ninna werd jookseb?

Kostm. More innimestele tulleb se sest, kui neile paljo werd ihhus on, ja neile ei olle se mitte arrone assi. Ka nenda ninna, kes káima peál on, jookseb mõnnekorda werd. Mõnnekorda hakkab ninna ka siis werd jooksuma, kui innesmenne raskeste haige on. Agga sel ajal ei pea se werre jooksinne fogguniste mitte kinni pantud sama, kui se ka wágga kauaks jookses, ja kui ka haige innimenne sest oimaseks saaks; sest kui ninna kange haigusse ajal paljo werd jookseb, siis jááb sest sesamma haigus wáhhemaks ja innimenne saab aega móda sest terweks. Kui agga sedda werd mis haigusse ajal innimesse ninnast jookseb, kinni pannakse, siis surreb haige, ehk jááb ommeti kaueminne haigeks ja temmale on siis ikka karta, et temma ses haigusse surreb.

III. Kússim. Kuida pannakse sedda werd kinni, mis ninnast jookseb?

Kostm. Kange haigusse ajal, kui jubba enne õõltud, ei tohhi se werri, mis ninnast jookseb fogguniste mitte kinni pantud sada, ning ka siis mitte, kui terwe innimesse ninna werd jookseb. Kui agga ommeti ninnast úlle wágga kauaks liig paljo werd peaks jooksuma, siis pannakse kúlma weega ehk ádikaga, ehk winaga kastetud nartsakast ninna peále ja kúkkla aukusse. Kui se ei peaks aitama, siis pannakse jallad silmapilkmissse ajaks kúlma wee sisse.

III. Kússim. Mis woib kórwadele wigga tehha?

Kostm. Wägga ferme paurfominne, ja isse ärranis siis, kui sedda koagematta ja äkkitselt kuultakse. Se woib innimest pea ürriteseks ehk kauemaks ajaks kurdiks teha. Kõrwa-woik woib ka wägga paksuks jääda, ja kõrwa nenda kinni panna, et innimenne ei woi kuulda. Ka massakad woiwad kõrwasisse puggeda ja innimesse kuulmist wähhendada ning rikkuda.

114. Küsim. Mis seks hambad tarwis on?

Kostm. Seks, et innimenne woiks räkida ja röga purretada ehk närrida.

115. Küsim. Mitto hambad innimesele suus on?

Kostm. Laps saab, kuni ta seitse aastad wanna on, 20 hambad, mis pima hambuks nimmetakse, sest et nemmad jälle suust ärra tullad, ning teised hambad nende assemil sündiwad, mis jääwad. Meist saab innimenne 7me aastast, kuni temma 10 aastad wanna on, 14 ehk ka 28 suhho wimaks tullad, kuni innimenne täis kaswand on, weel 4 jure, nenda, et siis innimesele, kennele keik hambad suus on, ülleütlse 32 hambad sawad olla.

116. Küsim. Mis suggused nimmed on nende mitmesugguste hammastele?

Kostm. Need 4 hambad, mis ees üllal ja al suus on nimmetakse lei kamisse hambuks. Need teised, mis warsti nende 4 esimeste jures mõllemis külges üllal suus näikse ollewad, sawad silma hambud nimmetud, ja neid, mis nende al wastaks on, nimmetakse koera-hambuks. Siis tullad mõllemis külges need purri-hambad. Mis siis weel

üllesedda wimaks näitse hambadesi tuus olle-
wad, need sawad tarkusse = hambad sepär-
rast nimmetud, et nemmad saggedaste siis es-
sites iggemest wälja tullad, kui innimenne jub-
ba täis kaswand on.

117. Küssim. Mis saggune hammas on
keige tuggewam?

Kostm. Kosmas purri hammas otsast, suus
kui neid purri hambud eest otsast loetakse. Eest
kui innimenne middagi, mis diete kõwra on,
tahhab katki hammustada, siis hammustab
temma sedda 3dama purrihambaga. Sesam-
ma hammas on keife hammaste seast, keife
wissim iggenie sees kinni, sest ei meie sedda
jubba ennesega ilmale tome, et kül ta esites
pärrast sedda, kui innimenne 7 aastad wan-
naks sanud, nähha on ehk iggemest wälja tul-
leb. Sepärast on se wägga raske ja wägga
kartslik, kui sedda wälja kistakse.

118. Küssim. Kust tulleb hamba wallo?

Kostm. Mitte kurja ilmast, egga tule ra-
wandussest, egga mu nisuggusest, waid sest,
kui hammas isse wiggaseks sanud. Sest ter-
werwe hammas ei wallota ial.

119. Küssim. Mis teeb hambad wigga-
seks?

Kostm. Kui innimenne liaste sööb ning
joob. Sest ülle märkine söminne ning jominne
rikkub kõhto ja werd ärra, sellest sünnib ham-
maste ümber nisuggune nülw ehk illa, mis sed-
da fille korra ümber hamba ärrasööb nenda, et
hammas sest haigeks saab ja warssi sedda en-
nam wallatub, kui innimenne agga pissut sö-

moga sellese putub, otsekui se luggu weikse sarwe-süddamega siis on, kui weis tük sarwe otfast on ärralükkand. Zubba sest ou ni mõnni innimenne hamba wallo sanud, et temma wanemad sel ajal, kui ta alles laps olli, temmale õllut, wina, tuhwlid andsid ja tedda liaste lassid süa! Sega ollid nemmad temma kõhto kiddewaks teinud ning rikkunud. Kui siis nisuguse innimessele wiggane hammas üksford suus on, ja temmale on mu teine haigus ihhus, mis muido kül löppeks, siis teeb sesamma haigus, et wiggane hammas wallotab.

120. Küsim. Mis tulleb siis tehha, et hambad suus terweks jääksid?

Kostm. 1. Innimenne peab ommad hambad keigeennamiste sest ajast; kui temma jo 7 aastad wanna on, ikka puhtaks hoidma, et mingisuggust hammaste wahhel ei jä; sest kui middagi seilest, mis innimenne sõnud, hammaste wahhel ikka jääb, siis rikkub se hamba ärra ja teeb tedda aega möda haigeks.

2. Innimenne peab saggele, keigewähhemalt homiko ja õhto ommad hambad külma weega lopputama, ehk omma suud külma weega kuristama, et se läbbi õäl nitw hambadest jääks ärra pestud ning siis hambad sest nülwast mitte ei jääksid rikkunud egga sõdud.

3. Innimenne ei pea mitte asjota wägga kõrwad asjad hammustama, et hamba jured mitte wigga ei sa muido sünnib paise sure kibbe walloga hamba-jure sees, kui kül hammas isse terwe on.

4. Innimenne peab norelt sömisse ning jomisse

poolest kasin ollema, et hopis temma ihho ja hambad terweks jääksid.

121. Küssim. Agga kui inimesele jubba hamba wallo on, mis siis tehha?

Kostm. Seks on kül mitmesuggused arsti rohhud, ja sagedaste ei aita neminad keik siis-ki mitte; sest et hamba wallo sagedaste mu teisest haigussest tulleb, mis hopis ihho sees on. Agga kui õneks sõdud hammas ärramurrah nenda, et sest wahhe äär, ehk kilt, iggemes jär-rele jääb, mis wasto keel ennast õrub: siis peab se warsti pissokesse ja penikse wiliga ärra wilit- tud sama, sepärrast et muido, kui sedda ei teh- ta, keel sest ni wiggaseks woib sada, et inni- menne ses kele haigussest sureb. Sest se on kül nähtud, et sest, kui hamba tärraw kilt wasto keele õrub, sõbia kelesse sünnib, mis keelt hopis ärra sõbb.

122. Küssim. Agga kui laps liad, ehk kah- hefordsed hambad saab, mis peab siis tehtama?

Kostm. Se juhtub kül sagedaste siis, kui laps hambad murrab. Seäl ei olle siis mu nou, kui agga et pima hammas peab wälja kis- tud sama, et uus hammas otseti woiks kaswa- da. Agga kui uus hammas jubba kiwaks läi- nud, siis peab laps isse mõnneõrda päwas sed- da hammast senna külge muljama, kohhe ta peab otseks kaswama; siis ta jälle otseks saab. Ag- ga sedda hammast peab siis pissi hiljokest mul- jutama, et laps sest mitte haiged ei sa; sest agga tasssa, ehk pissut hawalt, woib nisuggune ham- mas semma jubhatud sada, kus ta otseti peab kaswama.

Kuppo ja sone lastmissest.

123. Küssim. Kas Kuppo lastminne innimesse ihho terwisseks peaks hea ollema?

Kostm. Kui innimenne terwe on siis ei peatemma mingisuggust arsti rohto wõtma, weel wähheminne peab temma nisuggused asjad pruukima, mis mitte ükspäints terwisse hoidmissesks ühtegi ei aita, waid weel peäleegi innimest woiwad haigeks tehha. Ja kui seka ei olleks, siis wilitab temma ommeti omma ihho nisugguse arstmissesks, ja peab siis pärrast ikka nisuggused asjad pruukima, ehk kui ta sedda ei te, siis jääb temma haigeks. Sega olleks jo orse nenda, kui wõtaks legi omma wantri parrandada, kenneel mingisuggust wigga ei olle; se olleks jo hopis asjata.

124. Küssim. Agga kui innimenne haige on, eks ta siis ennesele peaks Kuppo lastma?

Kostm. Siis on parrem sepärrast arstist nou küssida, kes üksi sedda moistab, kas se ka sel korral hea ja tarwis olleks, ehk mitte. Gest Kuppo lastminne woiw hea, agga ka pahha olla, ja se ei olle mitte ni suggune tühhine assi, et innimenne sega woiks mängida nenda, kuidas temma isse tahhaks.

125. Küssim. Kas innimenne omma terwisse pärrast igga aasta peab ennesele soont lastma?

Kostm. Gesamma wiis teie tallo rahwa sees on weel ennam meletu, kui Kuppo lastminne.

Misfuggust kasso sate k ul sest? Kennad head werd lasfete omma soonte seest jooksda ja santi werre sate j lle selle assemille. Sest 24 tunni sees on teile j lle nisamino paljo werd, kui teile enne sone lastmist olnud. Sooned ei woi jo mitte ni t bhaks j da, kuidas teie neid sone lastmisse l b-
bt teinud, waid nemmad t itwad ennast j lle nobbeste werrega. Siis saab  htlase ka sesam-
ma werri keige sega seggatud, mis  htegi ei k l-
ba ja sep rrast saab werri weel santimaks, kui ta enne olnud. Kas sefinnane wiis teie tallo rahwa seas siis k l t hhendaks omma ihho ter-
wist hoidma, ehk eks se mitte nisamine paljo ep olle, kui omma ihho terwist rikkuma, ennast n d-
draks ja kiddemaks teggema? Agga kui innimen-
ne üksford willund on igga aasta ehk enam
korda ennesele soont lasta, ja sep rrast siis sag-
gedaste uut werd jure saab, siis sadab temma ennesele sega ikka liga paljo werd; ja peab siis sedda saggeminne ennesele soont lastma, et ta ikka nõddramaks ja temma ello ikka enam l hhendut saaks.

126. K s si m. Agga kui innimenne haige on, kas ta siis ennesele peab soont lastma?

Ko st m. Kui ial middagi haigusse suurt wigga teeb ja karta on, siis on se t este sone last-
minne. Jummalas p rrast,  rgo siis ükski hai-
gusse ajal omma pea ja mele j rrele ennesele soont lasta, waid temma k sfigo sep rrast enne-
minne seätud tarka arstilt nou.  lle ldes  rge laske ennesele piggem mitte soont, sest se on w g-
ga arrone assi, et sonelastminne hea ehk tarwis olleks. Keigeennamiste ei olle se mitte hea, ja

sest woib mõnni haigus peälegi kängemaks sada, nenda, et innimenne sest surreb, misseks sesamma haigus siis mitte olleksanud, kui haige innimenne ennesele ei olleks soont lastnud.

127. Küssim. Agga ni mitto innimesed lastwad ennesele soont ja ei surre siiski mitte, ja ei sa mittege haigeks?

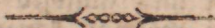
Kostim. Sedda wigga, mis sone lastmisest tulleb, ei olle, issearranis siis kui innimenne terwe on, mitte ni warsti nähha, agga tõeste tulleb se ikka aega möda kätte, ja haigusse ajal näikse sedda pea. Nisugguse pahhal wiisil, ennesele omma mele järrele soont lastma, on ikka pea ehk hiljamine pahhad järged. Ma ei woi teid siis mitte küll maenitseda, et teie ommeti ennast wõtaksite issemelelisse sone lastmisse eest hoida.

128. Küssim. Agga täht ramato (Kalendri) sees loetakse ommeti, et se mõnne päwal hea peab ollema, kui innimenne ennesele kupp ja soont lasseb?

Kostim. Tõssi küll, Jummal parrako! Agga jummal andko sedda selle tottra innimesele andeks kes sedda täht ramato sisse kirjotanud ja teid waeji innimesi sega petnud. Küssige agga igga ühhe seätud tarka Urstilt selle sone lastmisse parrast, siis sate ikka kuulda, et se hea ei olle, ja sate temmast ikka maenitsetud, et teie nisugguse kartlikko asjaga, kui sone lastmine on, ei pea omma terwisse agga ello Lahjuse mitte mängima.

Ma lodan, et meie aulissed kohto wannemad ükskord ommeti wõtwad kängeste käsida, et

nisuggune hääbaußliß ja wägga fahhoteggen
 rummalus täht ramatudest peawad ärrahede-
 tud ja mitte ennam nende sisse trükkitud sama.
 Ka lodan minna, et meie aulissed kocht wanne-
 mad neid sone lastjad tallo rahwa seas aega mö-
 da wötrwad kängeste käsida, et nemmad om-
 ma mörtsofa-ammetit peawad mahhajätma ning
 mitte igga ühhele, kes sedda agga tahhab, ei
 pea soont lastma. Need sammad innimesed
 ei moista sest ühtegi ennam kui teised tallorah-
 was, ükspäinis agga ni paljo, moistwad nem-
 mad, kuida nemmad omma ammeti riistaga
 peawad soont lastma. Agga nemmad lastwad
 mitte ükspäinis siis soont, millal kegi tallo rah-
 wa seast sedda tahhab, waid ka sel kochtas kus
 temma sedda tahhab, olgo sasso kohha peäl,
 ehk kele peäl, ehk peila peäl, ehk mu kohha peäl.
 Kui pea woib siis nisuggune õnnetus sündida,
 kus ükski inimenne ei woi parrata? Ka last-
 wad nemmad tallo rahwa inimeste soneß ni
 paljo werd jooksta, kui temma isse tahhab.
 Peäle sedda raiuwad nemmad ni mitto soonde
 sisse warsi teine teise järrele, otsekui olleks se
 nende ammet innimesi selsainmas paikas tap-
 pa, ehk neid ello ajani kiddewaks ja nõddraks
 tehha. Ma ollen küt nisuggused innimesed näh-
 ha sanud, keddas tallo rahwa sonelastja olli
 omma sonelastmissega wiggaseks teinud, ning
 ka tapnud, misparrast temma üksford peab
 kängeste kostma.

XI.

Wõllujast ehk noidjast ning sola
puhhajast.

129. Küssim. Kas kül kegi woib wõllujast
ehk noijast haigeks wõllutud ehk haigeks lausa-
tud sada; ehk teiste sannadega: kas noija ehk
wõlluja innimessele woib haigust panna?

Kostm. Ei mitte! sest sedda ei moista üks-
ki inimenne.

130. Küssim. Agga on jo ommeti neid
wõllujaid, noiaid ja sola puhhajaid kül?

Kostm. Kül on neid innimesse, kes ennast
ütewad nisuggust kunsti moistwad; agga nem-
mad on ikka wallelikud ja petjad.

131. Küssim. Agga on jo ommeti mõn-
ned innimesed ärrawõlletud ehk noiatud, ja
mõnnele haigust pandud?

Kostm. Need ollid ikka nisuggused haigus-
sed ning juhtumised, missest teised innimesed
ei teadnud, kust need tullid. Agga süski ei
sündinud nemmad mitte immelikko wisil?

132. Küssim. Agga ommeti paljo inni-
mesed uskuwad, et neid wõllujaid, noiaid, ja
sola puhhajaid peab ollema?

Kostm. Sedda uskuwad agga rummalad.
Moistlikud innimesed, kenne ennam tarkust
peas on, ei usso nisuggust jõlle asja, ja peak-
süd sedda ommeti parreminne moistma ning tead-
ma, kui rummalad. Küssige agga ühhe kog-
gudusse õppetajalt selle asja pärrast, siis wõt-
tab temma teile tõeste sõlda, et need keif pal-

jad petjad on, kes ennast ütlevad wõlluda ehk
 noida moistwad; kui teie arstilt sevärrast küs-
 site, kes ommeti ka ni mitto aastad haigusse
 on õppind tundma, siis wõttab temma ka teile
 sõlda, et ükski wõlluja ehk noi ei woi wõllu-
 misse läbbi haigust sata. Kui se woiks sündi-
 da, siis peaks jo õppetud arst sedda kül parre-
 minne moistma, kui rummal tallopoeg, kes ag-
 ga selle polest tarkem teid on, et ta moistab
 teid petta. Temma tahhab, et teie tedda peate
 kartma, ehk et teie temma mele pärrast peate
 teggema, ehk et teie weel peälegi temmale mid-
 dagi peate andma, ja kui teie sedda ei te; siis
 ehwardab temma wärsti teid ehk teie ellajad är-
 rawõlluda, ja ütleb kül weel peälegi, et ta sed-
 da ja teist innimest jubba on ärrawõllunud.
 Widdage agga nisuggust lausojad warsti temma
 sannust kinni, ja käsige tedda ni warsti mid-
 dagi ärrawõlluda, ja teie sate siis nähha, et
 temma sedda ei woi tehha. Siis wõttab tem-
 ma kül teile se peäle nenda kosta: sedda ei woi
 ma nüüd warsti mitte tehha, seks peab mulle aega
 ollema, mu teisel ajal woin ma sedda kül; ehk
 ta ütleb ka nenda; mind ei olle nüüd ükski wih-
 hastanud, agga kui ma essites wihhaseks saan,
 siis ma wõllun warsti ärra ja muud tühhad san-
 nad ennam. Sest näte siis warsti, et nisuggune
 innimenne agga paljas kelm on. Kui temma
 moistaks wõlluda, ehk noida, siis woiks temma
 sedda jo warsti tehha. Oh! kui nisuggused kuns-
 tid ma-ilmas olleksid, siis wõttaks kül ni mõn-
 ni omma moisawannemale, omma Junkrule,
 omma kubjale ja filtrile wõllumisse, ehk lauso-

missfega wigga tehha, ja siiski jäwad nemmad wõllumatta. Sest näte jo warsti, et need, kes ütlewad ennast wõllujad ollewad, ühtegi sest ei moista. Tühhi jut on ka se, kui mõnned rummalast peast ütlewad, et kurrat wõllujattele ehk lausojattele peab abbiks ollema. Sest kurrat ei woi nüüd meie ajal ka ühtegi ennam tehha. Tedda on jo, kui p. kirri (2. Petr. 2, 4.) Jud. r. ütleb, pimmedusse ahelattega 6. s. põrgo sükkatud, ja ärraantud, et tedda kohtopäwani kinnipetakse, ja ei woi siis ma-ilmast mingisuggust tehha, weel wähhemime kni teie. Ka on jo p. kirjas (1. Joann. 3, 8.) selgeste luggeda, et Jummal poeg seks on awwalikkuks sanud, et temma kurrati teud piddi ärrarikkuma. Et meie nüüd sel risti-ussu ajal ussume, et Jesus kurratiteud on ärrarikkunud ja kurratit on ärrawoitud; siis peame ka uskuma, et kurri waim ühhegi kurja innimessele ennam ei woi abbiks olla, muido ei usu meie mitte Jesust et temma keikis woimust sanud. Ka on jo Jummal pühha, õige ja hea ja sepärrast ei wõtta temma tõeste mitte kurja nouse heita, et ta peaks kurjateggiale melerwalda andma teiste innimestele kahho ja hädda tehha. Innimenne peaks siis sedda mõda wägga rummal ollema, kui temma weel tahhaks uskuda, et tõeste wõllujad ehk solapuhhjad, ehk noiad olleksid.

133. K ü s s i m. Agga Dõltakse jo ommeti, et mõnne innimessele haigust on pantud?

K o s t m. Sedda ütlewad agga otse need rummalad, kes ei moista egga tea, kust ussuggune haigus tulnud. Moistlik õppetud arst

agga ei wõtta sedda ial õõlda, waid temma teab kũl, et nisuggune haigus ilma immeteggu- ta on sũndinud, nenda kui keik muud haigusfed.

134. Kũs sim. Agga kui wõllujad ehk lau- sojad ka mitte ei woi haigust panna, jo nemmad siis ommeti haigust woiwad parrandada?

Kõst m. Ka mitte, keige wãhhemalt mitte wõllumisse ehk lausomisfega. Uskuge wissiste, kui ni suggune kunst, haigusfed palja sannade- ga parrandada, ma-ilmas olleks, siis olleksid arstid sedda kunsti tõste ka õppinud. Agga need teãdwad kũl, et sannad agga paljad san- nad on, ja õhtegi haigusse parrandamisfeks ei woi aita. Kui kegi soo wet on jonud ja selle- ga õhtlase konna kuddo ehk munna on sisse ne- land, ja se sest munnast sũndinud kon temma- le kõhtus wallo ja hãdda teeb, ning teie ka teaksid, et nisugguse innimesse kõhtus kon olleks, siiski õtleksite, se on temmale pantud. Tulge siis keik teie wõllujad, ehk noijad, ehk sola puh- hajad; ja kasfugo ommeti sedda sammat wõl- lumist jãtte wõllumisfega arraaiada, ja nem- mad sawad siiski keik wimani naeruks olla! Sest nemmad ei woi keike omma sannade ja naeruwããrt kõmbedega mitte sedda sata, et in- nimenne konna jãlle wãlja õksendaks. Mis nem- mad kũl siis woiwad tehha? Mis on nende san- nad? õhtegi mu, kui agga hullo ehk meletõ in- nimesse sannad! mis need kũl woiwad aita? eks mitte keige wãhhemalt moistlikkud sannad peaksid parremad ollema? Agga ka need ei ai- ta siis õhtegi, kui õksendamisse rohõto tarwis lãhhãb. Peãle sedda on nende wõllujatte kõm-

bed ja tembud öiete petfikud, et neid ikka tul-
leks naerda. Kas need ka middagi woinwad
aita?

135. Küssim. Agga böldakse ommeti, et
wöllujad mõnda inimest on aitnud?

Kõst. Jo teie ommeti ka ollete näinud,
et mõnni kerge haigus ka sagedaste isseennesest
ära kaddunt, ehk parremaks sanud, kui on roos,
ehk illiting, kui agga mitte middagi külma ehk
marga asja senna peäle ei pannakse. Kui siis
jamps inimenne ommad tembud sel jures tei-
nud, ja roos kaub otse sel ajal ärra, siis üttele
warsti need naero wäärt tembud on aitnud. Ag-
ga se ei olle tõssi! need tembud ei olle middagi
aitnud, waid se juhtus, et haigus otse sel ajal
isseennesest lõppes, ja se sünnib sagedaste. Pan-
ge agga tähhele, kui sagedaste keik nisuggune
nalja-heitminne ühtegi ei aita, siis sate kül näh-
ha, et keik tühhine on. Kui nisugguse petja
sannad ning kumbed ei aita, siis wõttab tem-
ma ennast sega wabbandada, et ta ütteleb: Jum-
mal teab, mis senna wahhele tulnud; ehk ta üt-
leb: teine wõlluja on mulle sedda pussiks ehk
melehaigusseks teinud, ehk mu tühha wisil wot-
tab temma ennast wabbandada, mis kül seks
selge tunnistusseks on, et keik nende kunstid pal-
jas pettud on, missega nemmad neid petwad kes
usfinad on keik uskuda. Ka jookswad nemmad
warsti ärra, et siis nende jälget ei sa hukkatud,
ja se läbbi siis nende kunst neist ei ka-uks. Mis
meleto kõnne se on! Eöeste, nisuggune on kül
hopis totter, kes ennast nisugguse inimessesest
lassseb petta.

136. Küsim. Siis on se küll asiata, kui inimenne haigusse wõlluja jures abbi otsib?

Koostm. Jah tõeste! Sest temma ei woi jo teid aidata. Teie wiidate sega asiota omma aega, kui teie lähete wõllujat otsima, ja haigus läh-häb sedda kangemaks, midda wannemaks teie aja witusse läbbi haigus saab, nenda et keige tarkem arst wimaks enam ei woi aita. Peäle sedda on se rahha, mis teie nisugguste petjattele annate, ärrawisfatud. Kui teie se wasto selle rahha eest, mis teie wõllujattele asiata annate, need rohhud, mis arst teile haigusse wasto nimmetab ehk pappri peäle kiriotab, apteki peält ostaksite, siis saaks ni mõnni haige inimenne teie seas terweks, ja weel enneminne, kui wõllomisse läbbi. Muustage siis eddespidi Jummalat ja tehke selle terwe moistusse järrele mis Jummal teile annud. Prukige ommas haigusse nisuggused rohitud, mis Jummal seks nouuks lasseb kaswada, et nende läbbi inimenne jälle omma terwist woiks kätte sada. Kui teie haiged ollete, siis otsige nisugguste meeste jures abbi, kes haigusse ja need arsti rohhud, mis haigusse wasto on, hästi tundwad ja moistwad neid seks walmistada, ja kes kohto polest. Kui tarkad arstid seks nouks seätud on ja lubba sanud, et nemmad woivad arstida. Agga kui kegi tahaks isseennesest tulla teid wõllumissegaga haigusse aitada, siis andke tedda warsi kohto holeks, et nisuggune petja sellepärast nuhtlust saaks, et ta omma wallega teid püdis risuda ja narrida. Agga sedda wõiwad küll nisuggused inimessed wimaks siis isseennesest mahha jätta, kui teie

agga ni moislíkud wöttate olla, et eeie neid
ial ennam ei usfu.

5. Mos. 18, 10. 11. 12. „So seast ei pea
leitama — ei önnu-andjat, egga sedda, kes pil-
west lausub, egga noida, egga wallo-wöttad,
egga sedda, kes noia káest kúsfib. — Gest
iggamees, kes sedda teeb, on Jehowale kui úks
hirmus asfi.“

Siraf. tark. r. 38, 4. 7. 8. „Íssand on
arsti-rohhud Ma seest lonud, ja moislík mees ei
pólga neid mitte. Nende rohtudega on ta par-
vandanud, ja temma walls árrawöttud. Apte-
ker teeb neist salwi, ja ei woi Íssanda teggusid
mitte keif wálarákida.“

Siraf. tark. r. 38, 1. 2. 3. 12. „Auusta
arsti, nenda kui kohhus on, ja omma tarwi-
dusfeks, sest Íssand on tedda ka lonud. Gest
terweks-teggeminne tulleb Íssanda káest, ja arst
saab andid kunninga káest. Mis arst moistab,
se úllendab tedda, ja sured issandad panne-
wad tedda immeks. Párrast kássi arsti tul-
la, sest Íssand on tedda ka tonud, ja árra
lasse tedda ennesest árra, et tedda sul tarwis
on.“

Luk. 5, 31. „Neil, kes terwed on, ei olle
arsti tarwis, waid haigedel.“

Teine Jaggo.

Monnesugguse haigussest.

XII.

Mis innimenne ülleüldes haigusse ajal peab teggema.

137. Küsim. Kui siis kegi haige on, mis peab siis tehtama?

Kostm. Innimenne peab siis ni pea, kui ial woib sündida, Abbi otsima, et haige jälle terweks saaks.

138. Küsim. Eks se kül ei olleks, kui innimenne pühapäwal teiste läbbi, kes kirrikule lähwad, õppetaja käest arsti rohhto lassseb palluda, ehk aega möda moisa wannemilt nou küsib?

Kostm. Se ei olle kül. Gest senniks, kui kegi kirrikul lähhab, woib haige innimenne kes teab jubba ärrasurra. Ka ei woi õppetaja, kui temma ka hea melega tahhaks, teile selle haige pärrast, kes teie majas on, mitte ikka heat nou anda; sest se ei olle jo mitte temma ammet, et ta ka ihho haigussest peaks arstima. Kui siis ka õppetaja mõneforda teaks, mis haige innimessele hea olleks, siis ei olle jo temmale ommeti mitte apteki ommas majas. Temmale ei olle siis mitte ikka need arsti-rohhud, mis haigele tarwis lähwad, ja ei woi parrata, ning teie peate siis ommeti linna minnema. Senniks agga saab ikka ennam aega wiwitud, haige innimenne jääb ikka kaueminne omma häddusse ja

wallusse ja temma haigus saab ikka dālemaks ja weel peālegi ni kangeks, et surretab, misses sesamma haigus ei olleks sanud, kui teie warsi haigusse hakkatusses arsti jure olleksite lainud abbi otsima. Sellega on nisamma suggune luggu, kui teie agga aega mōda tahhaksite moisa wannema kāest nou kūsida. Agga ommeti on parrem, kui teie warsi, ni pea kui kegi teie majas haigeks saab, sedda moisas teāda annate. Eest kui ka moisa wannemisse teile mitte ikka arsti rohto ei woi anda, siis kannab temma ommeti enneminne se eest hoolt, et Arst ja arsti rohto saaks todut, ja teab ommeti enneminne dōlda, kas ni noppeste abbi tarwis lāhhāb, ehk kas sellega weel aega woiks olla.

139. Kūs sim. Mis peab siis senniks haige innimessega tehtama, kunni kegi lāhhāb abbi otsima?

Ko st m. Kui haigele mitte kange soja tōbbe ei olle ja temma tassast sōimist wantri ehk ree peāl maas olles woiks wasto piddada, siis on se ikka parrem, kui teie tedda isse arsti jure wite, et arst tedda isse nāhha saaks ja temmaga isse woiks rākida. Dōeste, siis woib haige innimenne sedda nobbeminne terweks sada. Agga kui teie sedda ei woi tehha, siis murretssege senniks temmale heat ja pehmet asset, et temmale maas olles mitte wāgga swe egga wāgga kūlm ei olleks. Kandke ka se eest hoolt, et temma mitte suitsust egga tolmust ei sa waerwaud, et mitte ellajad temmaga ūhhes toas ei olle ja et keik wiimani diete puhhas olleks. Sowige temmale rahho, ja waatke sepārrast diige hole-

ga se peäle, et keif temma ümber waggusi olleks
ja temma rahhoga woiks omma assemel olla.
Andko temmale agga leiba wet jua, agga ärge
tedda mitte ei sundige middagi süa, kui tem-
male mitte ihaldust ei olle. Kandke se eest
hoolt, et haige sagedaste joob, ifka nattuke ha-
halt, ja et ta middagi muud ei jo, kui agga
paliast wet, kus sisse küpsetud leiba korofest on
pantud. Ehk wallage ühhe pissokesse lusiko täis
oddra tangude peäle wet, pange pari terrakesed
sola ka senna wee sisse, laske sedda tulle peäl kües
agga üksford katlas toustu, furnage sedda siis
puhta rettikko ehk nartsaka läbbi, ning laske ärra-
jahtuda. Sedda woib haige innimenne jua.
Kui temmale wallo köhtus on, siis wallage ühhe
topi täis ülles kedetud wet näppo tärwe kom-
meli öitsede, ehk raud reia rokho öitsede ning
lehhede peäle, ning laske sedda ni kauaks seista,
kunni se külmaks sanud; siis wallage wet roh-
tude peält ärra, ning sedda wet andke haigele
jua. Agga keelge tedda kangeste, et ta foggu-
niste mitte öllut, egga wina, egga happo taari
ei jo, missest haigus weel kangemaks lähhäb, ja
haige innimenne ei woi enne ramno sada, kunni
haigus hopis temmast lahkund on.

Murretsäge ka se eest, et haigele ifka puhhas
asse olleks, ja tedda ifka puhtaste petakse. Kei-
ge neile, kes haige jures on, kinnitage, et nem-
mad temmale wõtwad saggele jua pakkuda, kui
temma isse ei küssi ehk ei woi küssida. Kui
haige hoidia temma jurest peab ärraminne,
siis sago jomaaeg nenda haige asseme jure pan-
tud, et ta sedda maas olles isse woiks lätte sada.

Nisuggusse haigele on ka tarwis, et ta igga: pãwa omma asja peäle wãlja lãhhãb ehk rojastab, olgo et ta middagi sõnud ehk mitte. Agga kui temmale sõma isaldust ei olle, siis on parrem, et ta mingisuggust ei sõ; agga siiski peab ta iggapãwa üksford teggema, ehk rojastama, sedda ütlewad keik arstid. Kui siis haige ummuksis on, siis leikage tükki sepi nenda, et se pissokse sõrme otsa sarnatseks jããb, mis haige innimenne isse ennesele taggand woib sisse pista, kũl ta siis hakkab teggema ehk rojastama. Kui sepi ei olle majas, siis woib ka kũunta allaminne otsseks nouuks woetud sada.

140. Kũs si m. Mis nisuggune innimenne peab teggema, kes arsti, jure saab lãkkitud, haige innimesse pãrrast nou kũs sida?

Kõst m. Nisuggune kũs si go esmalt haige kãest õige holega: mil wisil haigus temmale hakkannud? Kas ta enne sedda ennast olli wihhastannud, ehk kõhkunnud, ehk liaste jonud, ehk liaste sõnud, ehk kas temmale enne sedda nõlga olnud? Kas ta enne sedda terwe olnud, ehk misuggust wiggadust temma enne omma haigust ihhus tunnud? Kas haigus temmale õkkitselt tulnud, ehk kasta jo ammo kiddus? Kas haigus kũlmatamisfega hakkand, ehk mil wisil? Ka waatko temma haige innimesse keelt, misuggune se on, kas ta punnane, ehk walge, kolne, ehk tumme karwane on? Temma kũs si go haige innimesse kãest, kas temmale keigeennamiste homiko ajal wihha ehk sant maggo suus olnud, ehk weelgi on? Kuida suggu temma sũddame kõhtas on, kas se wallotab, tãis ja rõhbutud, ehk kerge ja lõbbus on?

Kas temmale wallo kõhtus, ehk keige lu kontide sees on? Kas ta omma asja parrast iggapäwa wäljas käib, ehk kui kauaks temma ummuksis olnud, ehk kas temmale kõht järrele on? Kas temma jallad wallotawad, ehk wägga nõddrad on? Kas ta õse maggab, ehk mitte? Kas ta higgistab? Kas temmal weel söma issaldust on? Keige selle järrele, ja mis weel muud woib tähhele pantud sada, peab se, kes haige innimesse parrast arsti jure lähhäb abbi otsima, sure hõlega küsima, et ta siis arstile woiks wastust anda, kui se jälle temmast wottab keik selle parrast küsida.

141. Küsim. Mis tulleb siis tehha, kui arstilt rohto todut on?

Koostm. Siis peab se eest hoolt kantud sama, et arsti rohhi umbest nenda saaks prukitud, ja haigile sisse antud, kui Arst käsnuud. Sest nisuggused moismatta innimesesed on ka, kes ütlewad: mis woib küll üks lusika täis aitada, ja siis ennam sisse andwad mõtteldes: paljo peab ka paljo aitama. Agga se on otse wägga paljaks, kui innimesesed haigele ennam sisse andwad, kui arst käsnuud, ja sest woib haige surra, kui se, Jummal parrago! saggedaste on sündinud. Memmad peaksid arsti uskuma, ja diete tähhele pannema ja otse sedda möda teggema, mis arst käsib. Küll arst isse teab ja moistab, kui paljo rohto haigele hawalt tulleb sisse anda, ja ta olleks küll käsnuud ennam sisse anda, kui se agga haigele olleks hea olnud.

Nenda sammoti peawad ka need, kes haige innimest harriswad, ikka se peäle waatma, et haige

õigel ajal rohto sisse wõtaks, ikka sel ajal, kui arst käsknud; sest sedda ei kästakse ka mitte asjata.

142. Küsim. Mis tulleb siis teha, kui arsti rohhi ei olle aitnud?

Kostm. On arsti rohhi otta sanud ning haige innimenne weel terve ei olle, siis peab warsti jälle arsti jure läkitud ja temmale teada antud sama, kuida lugga pärrast selle rohho sisse wõt- mist haigega on; sest nisuggused puud ei lange sagedaste mitte ühhe napsoga. Sagedaste on mitmesuggused rohhud tarwis; agga arst peab teadma, kuida luggu endise rohhoga olnud, kas se middagi aitnud ehk mitte ja misuggne järg sest olnud.

143. Küsim. Mis tulleb siis teha kui haige innimenne terweks sannd?

Kostm. Siis peab tedda maenitsetama, et ta sömisse ning jomisse polest diete kassin olleks, piggem sagedaste, ja ikka pissut hawaltd sõõks; agga temma ei pea mitte ühhel korral kõhto täitma, muido saab temma sest haigemaks, kui temma enne olnud, ehk ta sureb weel peälegi sest, et ta Jummalala ande paljuks wõtnud.

Sirak. I, r. 38, 9. „Laps, ärra olk hos leto ommas haigusfes.“

XIII.

S o j a t õ b b e s t.

144. Küsim. Missesest tunnukse, et tegile soja tõbbe on?

Ko st m. Misuggune hakkab esmalt külmeta-
ma, siis touseb jälle pärrast sedda temma ih-
hus suur pallaw, mis siis ifka temmale jääb.
Temmale on ägatust ehk pöritust, temma on
nörk, temma saab lude wallo, pea wallo, ja
keige ennamiste ei olle temmale söma issaldust,
ja se wasto on temmale paljo panna.

145. K ü s si m. Kas soe többi ifka ühhe fug-
gune on?

Ko st m. Ei olle mitte! Mõnnesuggused többed
sawad soja ehk pallawa haigusseks nimmetud
sepärrast, et need agga üksford külmetamisega
hakkawad ja pärrast sedda ifka nende jures pal-
law on, ja keigeennamiste 21 päwa pärrast in-
nimenne nähha saab, kuida nendega järg on.

146. K ü s si m. Kas siis ka need soja töb-
bed mitmesugguse wiisil peawad arstitud sama?

Ko st m. Jah kül! Arst peab mitmesuggused
rohjud andma sedda mõda, kuida need soja töb-
bed on. Agga se wiis, kuida teie haiged soia
haigusse ajal peate harrima ja hoidma, on if-
ka keige sugguse soja többe ajal ühhesuggune,
nenda kui XII. sai õppetud.

147. K ü s si m. Kas haige innimenne, kui
temmale wägga soe on, ka külma jomaaega
tahhib jua?

Ko st m. Kül ifka! Temma peab agga sag-
gedaste ja pissut hawalt joma. Agga monne mu
többe jures on kül parrem, kui temma leitget
jomaaega joob, kui on werrise kõhho többe ajal,
ehk kui temmale pistmist rindas, ehk kui temmale
kange kõhha on ja mu teise többe jures. Agga
sedda wõttab kül jubba arst õõlda.

148. Küssim. Kui agga haige innimenne isse ihaldab süa, mis woib temmale siis antud sada?

Kostm. Tango leent, walmis sanud marjo ja pu wilja, agga mitte lihha, egga woid, egga munne.

149. Küssim. Kas hea olleks, kui haige jure suitsetakse?

Kostm. Suitsetamine ei aita muud ühtegi, kui agga et innimenne dala haiso ühheks ajaks ninnasse ei sa. Agga sant aur on ja jääb. siis ikka toas, kus haige maas on, ja saab suitsetamisse läbbi weel enamaks. Kui agga werske tule õhk uest tuppa lastakse tulla ja tubba ka puhtaks petakse, siis ei olle suitsetamist mitte tarwis ja haigele saab ka lõbbusam luggu olla.

150. Küssim. Kas woib nisuggune haige innimenne, kannel soe tõbbi on, sauna witud sada?

Kostm. Ei, Jummalala pärrast, mitte!

151. Küssim. Kas woib nisuggusele, kannel soe tõbbi on, soont ehk kupp lastud sada?

Kostm. Kui Arst sedda on käskinud, siis kü, agga muido kogguniste mitte! sest woib pea haige innimenne surra.

152. Küssim. Kas se ka haige innimesse parandamiseks aitaks, kui temma haigusse ajal hästi saab harritud ja hoitud?

Kostm. Se on kü teada! Kui haiget hästi, hõelikult ja armsaste harritakse ja hoitakse, siis woib temma se läbbi enneminne ommast haigussest peastetud sada, mis arsti robhi üksi mitte ei olleks woinud teha.

XIV.

W i l l o t ö b b e s t.

153. Rõssim. Missesest tunnukse, et tegile willo tõbbe on?

Kõstm. Sest, kui haige külmetab, siis pal-
lawaks saab ja siis higgistab, ja pärast sedda
jälle näitab terve olla; agga kui temma
teisel, kolmandamal, ehk näljandamal päwal
jälle ueste külmetab, pallawat tunneb ja hig-
gistab.

154. Rõssim. Eks woiks innimenne willo
tõbbe ilma arstita isse parrandada?

Kõstm. Ei mitte! Sedda peab innimenne
arsti hõlks jätma; sest se ei woi mitte ikka
ühhesugguse rohoga parrandud sada. Peäle
sedda, kui seks mitte õiged rohud haigele ei an-
takse, siis tulleb willo tõbbest soe tõbbi, ja siis
surreb haige innimenne keigeennamiste. Ka woib
nisugguste rohtude läbbi, mis seks ei kõlba, willo
tõbbi enne aega aetud sada, ja siis tullad sest
mu teised wiggadussed, mis innimessele ello
ajani jäwad, ja weel dõlemad on, kui willo
tõbbi.

155. Rõssim. Kui kauaks saab siis inni-
messesele willo tõbbe olla?

Kõstm. Sagedaste kauemaks, kui se inni-
messe mele pärast on, ning ka siis kauaks, kui
kül keige parremad arsti-rohud on woetud, se-
pärast on tarwis, ei innimessele kannatlik meel
peab olla. Innimenne ei pea siis need arsti-
rohud, mis ta arstist sanud, mitte ni warssi
ärä heitma, kui nemmad ni pea ei aita; waid

neid ikka peäle prufima, kummi willo többi ih-
hust hopis lahkund on, ja weel mõnda aega
pärrast sedda, et willo többi mitte jälle ei tul-
leks.

156. Küssim. Misfest woib willo többi
ueste jälle innimessele tulla?

Kostm. Saggedaste fest, kui innimenne ag-
ga pissud holetu olnud. Keigeennamiste tulleb
willo többi sees ueste jälle, kui innimenne, ken-
nel se pissut aega enne olnud, liaste sööb, ehk
kui ta kõrwad ja tuggewat roga ühhe korraga
paljuks sööb, ehk kui temma paljo öllut ja wi-
na joob.

157. Küssim. Kui kauaks on innimessele
karta, et ta ueste jälle willo többe woib sada?

Kostm. Kui temmale nisuggune willo többi
olnud, mis iggal 3damal päwal jälle tulleb siis
on temmale 3 nädalad karta, et ta sedda ueste
jälle saab. Ni kauaks peab ta siis ennast õi-
ge hõlega hoidma ja keige as polest kassin
õllema.

158. Küssim. Mis peab willo többine hai-
ge ni kaua, kui temmale willo többe on teg-
gema?

Kostm. Senniiks, kui temma külmetab, on
temmale suur jannu. Agga kui temma sel
ajal paljo joob, siis ei õlle se temmale mitte
heaks kui temma siis ka külma jomaaega joob,
siis külmetab temma sedda kaueminne. Temma
jogo sel ajal siis agga wägga pissut, ni paljo
et ta agga suud kastaks, ja keige parrem on,
kui temma kummeli tee-wet joob. Sedda tee-
wet tehakse sel wiisil: ühhe näppo tawwe kom-

milli õitsede peäle wallatakse topi täis kewa wet. Sedda sammat wet woib ta keige haigusse ajal iggapäwa jua.

159. Küsim. Mis peab haige siis teggema, kui külmetaminne möda läinud?

Kostm. Siis on temmale wägga soe ihhus, ja sel ajal woib ta külmat jua, saggeie, agga mitte paliuks ühhel korral. Temma jomaaeg woib siis külmaks sanud kummelli tee-wessi, ehk leiba-wessi, ehk tango-wessi olla.

160. Küsim. Mis ta siis peab teggema?

Kostm. Siis hakkab haige higgistama, ja temma wottab siis kül maggada. Kui ta on higgistanud, siis tunneb haige ennast otsekui terve ollemad. Agga temma ei pea mitte är-raunnustama, et ta süski haige on, ja sõmisse ning jomisse polest peab ta õige kassin ollema.

XV.

Rubbidest ehk rougedest.

161. Küsim. Mis tulleb rubbide ehk rougede jures tehha?

Kostm. Rubbid ehk rouged on ka otsekui pallaw haigus ehk soe tõbbi, ja nende jures rulleb ka keik sedda tehha, mis jubba sojast tõbbest õppetud on. Kui kegi rubbisiid ehk rougid saab, siis peab warri sepärrast Arsti jures abbi otfitud sama. Parrem olleks kül, kui innimessed ommad lapsed lassiksüd uel wisil rubbise panna, mis nüüd warri-rubbiks nimmetakse. Misugguse pantud rubbisse ei surri ükski, kui

jubba surem hullf sedda ussub ja moistab, ning sepárrast keelmatta uel wisil, ehk warjo-rubbisse ommad lapsed lasseb panna. Kui agga keige lastele nisuggused rubbid saaksid pantud, siis olleks mitte ennam karta, et fegi sure rubbisse surreks, ehk suurde rubbide lábbi keddewaks, ehk pallest jölledaks saaks. Kui keige lastele nisuggused warri-rubbid paks pantud sama, siis saaksid ka sured rubbid, ehk rouged, hopis in-
meste seas árrakautud.

162. Kússim. Mitto suggused rubbid, ehk rouged, on innimeste seas náhha?

Kostm. Mitmesuggused muud teised kárnad ja wistrad, ehk plekkisid on weel, mis tallo rah-
wa seas ka rubbiks, ehk rougiks nimmetakse. Neid on 1, Tule rubbid, mis pea tagga nisamma suggused náitwad olla, kui sured rub-
bid, agga se on arrone assi, et nende sees mád-
da súnnib, waid nende sees náikse agga keige-
ennamiste wessi ollewad. Lapsed, kannel nisug-
gused rubbid on, ei olle mitte wágga haiged,
ja úhheksamal páwal kadduwad needsammad
rubbid jálle árra. Nende jures tehakse siis
keik, mis soia tóbbe jures tarwis láhháb. Neist
polle suurt hádda karta.

163. Kússim. Kuida nisuggused lapsed sa-
wad harritud, ehk hoitud, kannel tulel rubbid on?

Kostm. Otse nenda kui need, kannel soe
tóbbi on.

164. Kússim. Kuida neid teisi suggusid
rubbidid nimmetakse?

Kostm. 2, Leet rubbid, ehk letrid, ehk letit.
Need on ihho peal otse nenda náhha, kui ollek-

sid kirpud ihho kirjuks sönud, ja sel jures kõh-
hiwad haiged kangeste. Nisuggused rubbid on
monneforda wägga pahhad, ja siis lähhab ars-
ti abbi wägga tarwis.

165. Kõs sim. Kuida neid lapsi harritakse
ja hoitakse, kannel letrid ehk leet rubbid on?

Kõs sim. Kui neid, kannel soe többi on.
Peäle sedda woib topi täis ledetud wet ühhe
näppo täwwe roud reia rohto peäle wallatud,
ühhe lusika täis met fenna jure pantud, ning
siis haige innemessele sojalt jua antud sada.
Ka peab se eest murret petud sama, et haige
sure holega ennast ikka sojas hoiaks. Sest kui
nisuggune haige innimenne pisset külmaks saab,
siis löwad letrid ihhuse, ja kadduwad wägga
noppeste ihho peält ärra, ja siis surreb nisug-
gune haige, ehk ta saab kuita többe, ehk wee
többe, missest temma ka ärra surreb.

166. Kõs sim. Agga kui letrid on ihho sisse
lönud, mis siis tehha?

Kõs sim. Siis näppo täwwe ledri pu ehk
wledri pu ditsede peäle wallatakse topi täis le-
detud wet, fenna siisse pannakse lusika täis wet
ja sedda antakse siis haigele sojalt jua ni kauaks,
kunni letrid jälle ihhust wälja löwad ehk ihho
peäl jälle nähha on.

167. Kõs sim. Kas muud ei olle tarwis
tehha, kui agga sedda?

Kõs sim. Jah weel! Keik, mis selle haigusse
ajal ial haigele sünnib ehk juhtub, peab warsti
arstile teada andud sama, et temma sedda en-
nam abbiks woiks olla. Kui nisuggune inni-
menne ka jubba hopis sest sammast haigussest

on peäsnud, siiski peab temma ennast weel pari nädalad willo tule eest hoidma, et wiimne lugu mitte pahhemaks ei lähhä, kui essimenne.

168. K ü s s i m. Kuida kolmast suggu rub bisid nimmetakse?

K o s t m. 3, Neid nimmetakse saksa keele wriisliks. Need on terrawad punnased wistrid ehk wistrikud innimesse ihho nahha peäl, mis kat sudes karmed on. Kennel neid on, nisuggune on ka monneford wägga haige.

169. K ü s s i m. Mis nisugguse haigusse ju res tulleb teha?

K o s t m. Siis peab sedda õige hõlega tehtama, mis arst õppetab. Keigeennamiste peab diete pärrakulatud sama, kas haige ka igga päwa omma asja peäl wäljas käinud, kui se ei sünni, siis peab temmale sepi pilliga, ehk künla otsaga abbiks tulles, nenda kui jubba enne sai õppetud selle pärrast teggema, kui innimesse unnuksis on. Ka se eest peab hoolt kantud sama, et haige saggedaste leiba = ehk tango = wet joob, ning ka, et mitte sullaja egga mingisuggust tuult temma peäle ei tulle, ja temma siiski mitte wägga sojalt ei sa petud.

170. K ü s s i m. Kuida näljast suggu rub bisid nimmetakse?

K o s t m. 4, Neid nimmetakse elkiad. Neid tunnukse sest, et selle haige innimesse ihho peäl sured punnased plekkid wälja löwad ja ennast laiale aiawad, nenda et haige ülleütsse, ehk suure ossa ihho peäl näikse elkiast punnane ollewad.

171. K ü s s i m. Mis siis peab tehtama?

K o s t m. Nisuggune haige innimesse peab

faggele joma, agga jomaaeg ei pea ial mitte kútm, waid ikka leige ollema; sest keigeenna-
miste on nisuggusse haige kurf ka haige. Se-
párrast peab temmale salwei rohto weega ke-
detud sama, kus sisse pissut met pannakse.
Sellesamma weega peab haige faggele kurgust
karristama, ja siis jälle wälja sülgima, kuni
arst middagi parremat annab.

Ka nisuggused haiged peawad ni hásti hai-
gusse ajal, kui ka siis, kui nemmad terweks
sanud ja weel pari náddaled párrast sedda en-
nast willo tule eest hoidma. Sest nende ihho
nahk korib kui jahho peält árra, ja ni kauaks,
kui se sünnib peawad nemmad sojalt hoitud sa-
ma, ja nemmad peawad ikka weel faggele ker-
get jomaaega joma.

172. Kússim. Kas warri ehk ued rubbid,
mis nüüd pannakse, keik need náljassuggused rub-
bid woiwad árrahoida?

Kostm. Ei mitte! waid nemmad on agga
suurde rubbide ehk rougede wasto, ja need on
need keike pahhamad keikidest.

XVI.

Kurgo tóbbest.

173. Kússim. Mis woib kurgo haigus táh-
hendada?

Kostm. Se woib wägga dála haigust táh-
hendada. Mónni innimenne tunneb aeg ajalt
ikka suremat wallo kurfus, mis pitkalt kange-
maks láhháb, ja kui haige mitte abbi se was-

to otsinud, siis wannaks saab. Kui siis nisuguse haige subho wadetakse, siis näikse keigeennamiste tagga kurtus, kurgu nissa ümber, walge ollewad, ehk paised ollewad, mis walged näha on. Ehk se näitab ka kurga nissa ümber kui katketud ja karristud ollewad, nenda et tükkid rippuwad. Keigeennamiste kaebab nisugune innimenne ka, et ta õse ei sa hästi maggada, ja et temmale kontide wallo on. Nisugusse haige innimessega ei pea teie polestki mitte teggemist piddama, waid warsi arsti jures temmale abbi otsima. Sest nisugusse innimessele on suur haigus, ehk wrantsosi haigus. Se hakkab keige nende külgesse, kes nisugusse haige innimesse jures maggawad, temmaga ühhest kannust jowad, ehk temmaga ühhest lusi kasti söwad, ja kenne peäle agga temma hinge aur kääb. Sepärrast hoidko iggaüks enmost nisugusse haige innimesse eest, kes sedda sammat haigust ei tahha sada.

174. Küsim. Kas weel muud kurgu haigusid on?

Koostm. Jah on weel! Sest mõnne korda sünnib kurt äkkitselt haigeks, siis on su seest piddi punnane ja neelminne saab warsi kibbedaks.

175. Küsim. Mis siis tulleb teha, kui kurt sel wiisil haige on?

Koostm. Siis peab ka arsti jures abbi otsitud sama. Agga ni palju peab warsi sündima, et selle haigele nisugust wet tehakse, missega temma kurgust woi kurristada. Kui da nisugust wet tehakse, sedda on jubba ene

ne õppetud (XV. 171. Kõssim.) Kui seks nouuks mitte salwei rohto ei woi sada, siis woib selle assemil raudreia, ehk aberuti rohto weega fedetud sada, ehk ka happo taari meega seggatud soja tehtand sada. Ka peab keik, mis nisugune haige joob, ikka leige ollema, ning ka sena sisse pissut met pandud sama. Ugga haige peab saggele joma. Kui sesamma kurgo haigus weel mitte wägga kange ei olle siis saab solast (ehk weel parram pissut happuks sanud) reime kalla luhki leikatud ja õhto ajal, kui haige tahhab maggama minna, seestpidise lihhasel küljega temma kaela ümber rettikoga seutud, ning homiko jälle kaela ümbert ärra woetud — Ugga kui kurgo haigus jubba wälemaks leinud, siis saab kuppõ temma kaela peäl, hopis ümber kaela lastud. Ka saab leiba raskestest ja sibbulastest, ehk maddareikast, ehk sinnapist (mis ennesedda peab toukatud ollema) plaastrid walmistud. Sedda sammat plaastrid pannakse haige innimesse kaela ümber. Se woib ka temma mollematte käewärrede peälmissel kohtade peäle seotud sada. Kui haige hakkab raskestel hingama ehk raskestel puhkama, siis woetakse pro täis ledri pu õitsed, (ehk kommelid õitsed, ehk raud reia rohto,) üks hea lusika täis met, ja (kui on) paari lusika täis ädikast. Keige selle peäle wallatakse topi täis wet ja siis pannakse tullele. Kui se keeb, siis tuakse tuppõ, ja haigele saab siis kástud et temma selle fedetud rohho auro trehtri läbbi ennese suhho peab wedadama ja sisse hingama. Kui sesamma rohho wessi kälmaks jänud siis saab se jälle üksford

ülles fedetud ning siis jälle haigele nenda sam-
moti auro sisse weddamisfeks antud.

Monnekorda lastakse ka nisugguse haigedele
soont kääwarre peäl, ehk teistele neist antakse
offendamisse rohto sisse, ehk ka nisuggust rohto,
mis teeb passandama. Agga sedda peab
arsti hõleks jäetama, sest sega ei sa mu teine
mitte toime. Kui teie agga se eest hooit kan-
nate, et haigele, kui ta ummuksis olleks, sepi
pilli, ehk künla otsa saaks pantud, et ta woiks
tehha, siis ei tulle teile sest süüd.

XVII.

Sõlisse ehk karpa haigussest.

176. K ü s s i m. Kus kohtas ihho peäl näikse
sõlissed ollewad?

K o s t m. Need löwad kätte ja keige ihho
peäl wälja, agga pallesse ei tulle nemmad ial
mitte.

177. K ü s s i m. Missest tunnukse, et keige
sõlissed on?

K o s t m. Sedda tunnukse sest, kui temmale
kää sõrmede wahhel, ehk ka mu kohtas ihho peäl
nisuggused pissikesed willid on, kelle sees wet
näikse ollewad, ja kui need wägga kihhelewad,
keigeennamiste sojas kihhelewad. Kui neid kätti
kistakse, siis sünnib kárn nende peäl, isseárra-
nis nisugguse kohtas, kus neid paljo ko-us on.

178. K ü s s i m. Kas sõlissed ka teiste in-
nimeste külge hakkawad?

Kostm. Kuidas siis? Mi pea, kui agga fegi nisugguse innimesse jures maggab, kennel sõlised on, ehk temma kindad kätte ajab, ehk temma rided selga panneb, j. m. w., siis saab temma neid ka.

179. Küsim. Kas inimenne neid siis ikka agga teisest innimesest saab?

Kostm. Ei mitte ikka! waid nisuggune haigus tulleb ka monnekorda isseennest. Se tulleb ka roppo ellamisest, kui inimenne omma ihho ja rided mitte puhtaks ei hoia; agga siis on se haigus ka sedda raskem.

180. Küsim. Mis tulleb siis tehha, kui innimessele sõlised on?

Kostm. Siis ostke apteki peält Jasseri sõlisse salwi, ehk karpa salwi. Sestisammast salwist peab se, kennel sõlissi on, erne surdust ühhe kää peosse iggal õhtul pannema ja siis mollematte kättedega sedda peus ni kauaks õruma, kuni se erne surdune salw peus kaddunud, ehk kuiwaks sanud. Siis peab temma kindad kätte aiama ja nendega maggama minnema. Agga temma peab ka homiko, kui temma maggamisest tousnud, omnad kääed jälle sepiga puhtaks pessema, ja iggal õhtul peab temma jälle ueste sedda sammat salwi omma mõllematte kätte peo sisse õruma. Se jures peab temma ennast hoidma, et ta sedda salwi mitte nisugguse kohha peäle ei panne, kus temmale sõlissi on; muido, kui temma sedda teeb, lõwad nemmad ihho sisse, missest temmale paljo raskemad haigused tulleksid, kui sõlised on. Kui kergite kui ajal sõlised on, siis peab temma, ka merre

sees, ehk kui merri temmast kaugel on, kúlma weega omma ihho úlleúltse puhtaks pessema. Talwe ajal woib temma iggas náddalas saunas ennast puhtaks pesta, agga mitte ei pea temma ennast wihtlema; ja siis peab temma iggakorda puhast serki úlle aiama. Kúllab siis sólissed temma úmbert kadduwad.

181. Kúsim. Kui agga sólissed sest ei kau, mis siis teha?

Kostm. Siis ollete muud teised wistrad, mis ihho peal wáslálonud, sólissiks arwanud, ehk sólissed ei olle teistest hakanud, waid isse ennesest súndinud, ja teie ei olle omma ihho enne selle salwi prukimist, egga ka salwi prukimisse ajal mitte puhtaks hoidnud. Siis peate arsti nou kússima.

Kes ennast saggele pesses ja ommad rided puhtaks hoiab, nisuggune ei sa ni pea sólissi, ehk temma saab ommeti noppeminne neist peásetud.

182. Kúsim. Kas innimenne, kui temmale sólissed on, siis woib sanna miina?

Kostm. Kui temma ennast saunas tahhab puhtaks pesta, siis on se hea kúl. Agga wihtlema ei pea temma ennast saunas mitte, sest wihtle minne kaswatab weel enam sólissi nenda, et ta wimaks peab saunas fellepárrast elama, et teised temmast sólissi ei sa. Agga kui nisuggune, kenne sólissed, párrast sedda, kui ta ennast saunas pesnud, mitte iggakorda puhta sárki úlle ei aia, siis láhwad sólissed sest weel dálemaks. Midda sageminne puhast sárki úlle aetakse, sedda kergeminne woiwad sólissed karpa salwiga kautud sada.

183. Kússim. Eks se parrem olleks, kui innimenne, kennel sõlissed on, ennast keigesuguse mu salwiga saunas wojaks, et ta siis neid sedda noppeminne woiks ennese ümbert aiada?

Kostm. Ei mitte! sest sel wisil sawad sõlissed ihho sisse aetud. Ja se ei olle hea sepärrast, et siis sest ni suggused haigusjed tullad, mis weel ennam karta on, kui sõlissed, kui on: keiksuggused silma haigusjed, ka söggedust, pea wallo, lude wallo, paised ja muud haigusjed. Misuggused tullad saggedaste essites pärrast mitto aastad, ja on rasked arstida. Parrem on siis ikka, kui innimenne, kennel sõlissed on, ni kauaks nende arstimisse jures kannatab, kunni nemmad wiisi pärralisse arstimisse läbbi kadduwad, kui et ta neid wägga noppeste ennese ümbert kautab, ja sepärrast siis mitto aastad ennast haigeks teeb. Hoidke ennast siis keike nisugguse salwi woidmisse cest, mis mitte arstid, waid agga wannad naised ehk muud rummalad innimesjed teid õppetawad.

XVIII.

Sure kõhhoga kuiwast tõbbest.

184. Kússim. Misuggune haigus on se?

Kostm. Gesinnane haigus on agga laste jures nähha. Nende kõht saab paksuks ehk sureks ning kõrwaks, ja nende käd ja jallad kuiwawad sel jures hopis ärra, kunni nemmad,

et k'ül neile päks k'öht on, siiski k'uiwas többes
surrewad.

185. K'ü s' si m. Misfest tulleb nisuggune
haigus?

K'ost m. Se tulleb fest, k'ui wannemad im-
mewa, lastele kedetud tuhwoi k'ätte andwad, et
nad sedda wöttaksid immeda; ehk k'ui wätimat-
te laste k'öhhud wägga paljo ning wägga sag-
gele tuhwoistega sawad täidetud; ehk k'ui wan-
nemad pisfolesse lastele andwad wina jua.
Keifest sejt woirwad need lapsed, k'ennel nödder
sissekond on ning mitte paljo ei woi k'endida,
sedda sammat haigust sada.

186. K'ü s' si m. Mis selle pärrast tulleb
tehha?

K'ost m. Innimenne peab keik sedda ennesest
ärrahoidma ja mahhajätma, misfest nisuggune
haigus woib tulla. Peäle sedda peab temma
ni pea, k'ui ial woib sündida, arsti jures nisug-
guse haigusse wasto abbi otsima.

187. K'ü s' si m. Eks mitte mu sömisse ning
jomisse läbbi; sesamma wigga jälle woiks par-
randut sada?

K'ost m. K'ül ikka! K'ui se aegsaste k'ül sün-
nib (agga parrem on, k'ui warsi arsti rohto siise
antakse) Nisuggune laps ei pea ühtigi mud sö-
ma, k'ui agga lihha leent ja sel jures saggele
k'endima. Peäle sedda peab nisuggune laps ig-
gas näddalas palia ihhoga teige soja wee siise
poiks tunniks pantud sama, k'ül ta siis pea
jälle hakkab k'ossuma.

188. K'ü s' si m. K'ui agga nisugguse lapsela

arsti rohvo ostetakse, siis ei olle jo küll lihha leent mitte tarwis?

Kostm. Jah süski ikka! Sest kui ikka peäle weel lapsela korwat roga antakse, siis ei woi mingisugune rohhi tedda aitada. Piggem saab laps weel lihha leeme läbbi ilma arsti rohho- ta terweks. Agga nisugguse lapse arstimise jures on paljo aega kannatust tarwis sest sesam- ma haigus tulleb pikkalt, ja lõppeb weel pit- kemalt.

XIX.

Roos ehk illiting ehk felt.

189. Küsim. Misest tunnutse, et tegu roos ehk illiting ehk felt on?

Kostm. Kui inimenne ennast on wihhas- tarud ehk ehmatanud ja siis pärast sedda tem- ma lihhes kohtas omma ihonahha peäl kibbe- dust ehk wallo tunneb, ja kui sesamma koht punnasteks saab, agga mitte wägga kõrwa ei olle egga surest ülles ei paisteta, siis on nisugguse innimessele roos.

190. Küsim. Kas roos warsi pärast sed- da ikka tulleb, kui inimenne on ehmatanud ehk fohkund?

Kostm. Ei mitte! Ei mitte ehmatawad ja wihhastawad ennast, ja süski ei sa nemmad roosi. Wallo on jälle neid, kes teisel ja kol- mandamal päwal pärast ehmatamist ehk wih- hastamist rosi sawad, neile on ka sel jures kei- geennamiste külmetamist ihhus. Agga kenne

roos üksford olnud, se saab sedda pea jälle, ja keigeennamiste selsammas kohtas.

191. K ü s s i m. Mis saggused innimesed sawad keigeennamiste rosi?

K o s t m. Tütte emmad ehk nurka naesed ja laste immetajad.

192. K ü s s i m. Mis siis rosiist saab, kui sedda ei arstitakse?

K o s t m. Se kaub saggedaste isseennesest ärra, kui agga haige koht sojalt hoitakse, ja mingul wiisil külmaks egga märjaks ei sa. See pärrast wõtwad ka monned rummalad innimesed uskuda, et sesamma haigus sannadega (mis mõttetud ehk räkitud on, ehk mis kiritiga ehk kirjotamisse tinnaga, ehk mu riistaga rosi peäle, ehk sünnise sukko pabberi peäle kirjotakse) woib parrandud sada, ehk et sola puhhaja sedda haigust tühha sannadega ja naero wärt ko pale kumbedega woib ärrauhhatleda. Agga õige assti, mis sel jures aitab, on se, et kuiw pabber sedda haiget rosi kohta kuiwaks ning sojaks hoiab, ja et ebbausklikud innimesed solapuhhajat uskwad, ning sellepärrast rahbul on. Kui siis kül roos pärrast sola puhhaja wõllumist kaub, siis ei olle se mitte fest, waid agga isseennesest ärrakaddunud.

193. K ü s s i m. Mis woib innimenne tehha, et ta rosi ei saaks?

K o s t m. Kui innimenne ehmatand ehk kohfund, ehk ennast wiuhastanud on, siis peab temma omma meelt ni warsi jälle waigistama ja saggelle ning paljo wet, ehk tari joma, siis woib ta rosiist ilma jada.

194. K ü s s i m. Agga kui ta siiski rosi sanud, mis siis lehma?

K o s t m. Siis peab temmale esimesel, teisel, ehk weel kolmandamal päwal sest rosi sündimisest arwatud, oksendamisse rohto sisse antud sama. Peäle sedda peawad takkud, mis laiamaks kistakse, kui roos on, woetud sama. Siis saab jahho panni ehk padda sees tulle peäl kuiratud ja soiaks tehtud. Seddasammat jahho ripputakse laiale nende takkude peäle, ja keif sedda pannakse siis soialt rosi peäle, ja kui se on külmaks, sanud siis tehakse sedda jälle soiaks, ja nenda ikka, kunni roos kadunud. Se aitab tõeste enam kui sannad.

195. K ü s s i m. Agga kui jubba middagi määrgast ehk külmast rosi peäle on pantud, mis siis sest sünnib?

K o s t m. Siis lööb roos wisfiste katki, ja sest sünnib paise. Katsko siis keif wõllujad ning puhujad sedda rosi omma kunstiga ärrapuhuda; nemmad jäwad ikka naeruks. Agga kui roos katki lönud, siis peab uisuggune haige ennast arsti alla andma, Peaksid ommeti innimesed üksford hopis mahajätma nisugguse rummala innimestest, kui wõllujad ning puhujad on, ennast lasta petta?

XX.

Ussi hanimustamisest.

196. K ü s s i m. Kui innimenne ussist on hamustud, mis siis keigeennamiste sünnib?

Kostm. Siis ehmatab ehk kohkub inimes-
menne.

197. Küsim. Mis woib ehmatamisest tulla?

Kostm. Noos.

198. Küsim. Kui ussi hammustamise
jures roos sünnib, kus kohtas on se siis keige
ennamiste nähha?

Kostm. Keigeennamiste sel kohtas, kus us-
hammustanud.

199. Küsim. Kui siis inimenne ussiham-
mustamisest wägga on ehmatanud, ja sesam-
ma koht äkkitselt paistab ja punnaseks saab,
mis siis sest tulleb arwada?

Kostm. Et roos on jure tulnud.

200. Küsim. Mis siis tulleb tehha?

Kostm. Siis peab inimenne ni pea, kui
se woib olla, oksendamisse rohto sisse wõtma
ja mingisuggust marga egga külma asja senna
peäle pannema.

201. Küsim. Ugga eks se koht mitte ussi
hammustamisest isse hakkab paistetama ja
punnaseks sama?

Kostm. Jah! Kül siis, kui ussi peäle oli
astunud, ja temma siis wihha parrast ham-
mustas. Sest igga wihhase ellaja hammusta-
misest woib paistetust tulla, ja se koht, kus ta
hammustanud, punnaseks minna. Ugga tõssist
khwoti mis inimest surmatab, ei olle ühhegi ni-
sugguse ussile, kui meie maal näikse ollewad.

202. Küsim. Kas wõllujad ussi hammus-
tamisse hawa woiwad parrandada.

Kostm. Ei, mingil kombel!

203. Küsim. Ugga nemmad on jo om-

meti palju aitnud, kes ussist ollid hammustud?

Ko st m. Mitte wõllujad ei olle aitnud, waid haigus kadus isseennesest ärra.

204. Kússi m. Agga ni pea, kui agga wõlluja ommad tembud olli teinud, siis lõppes wal-lo warsti?

Ko st m. Sedda teggi usk, mis haige innimesse meelt waigistas ja temma süddant rahhuliseks teggi. Agga need hullud sannad ja naero wäärt palle kumbed ei aitanud ühtegi; sest kui se roos olnud, mis senna jure tulli, siis kaub jo se keigeennamiste isseennesest ärra. Saggedaste ei woi innimenne mittegi prilli läbbi nähha, kas ka ussi hammustamisest haw sindinud; siis on se agga paljas roos, mis innimenne ehmatamisest sanud, sest et ta uskus ennast ussist hammustud ollewad. Agga mõnne korda on ka tõeste sel kohtus, kus us hammas-tanud, pissokeme haw nähha, mis siis ka pea terweks saab, kui agga haigele sel jures rahhulinne meel on. Sepärrast uskuwad ruumalad innimesed, et wõllujatte tembud, ehk jansid kumbed sedda on aitnud, mis agga nende ussist hammustud innimeste enne usk ja rohulinne meel olli parrandanud.

205. Kússi m. Mis tulleb siis teha, kui tegi ussist on hammustud?

Ko st m. Kui innimenne mingisuggust hawa märki sel kohtas ei nä, kus ushammustanud, ja siiski se koht paistetand ning punnane on, siis woib ta tõeste uskuda, et se roos, on, ja siis peab keit sedda sel jures tehtama, mis jubba rosi arstimisest on õppetud.

Kui agga wiisiste sel kohtas, kus ushammas-
tanud, hawa näikse ollewad, ja sesamma koht
on ka ühtlasse äkkitselt wägga paistetand ning
punnaseks janud, siis woite julgeste uskuda, et
roos senna jure sündinud, ja woike sedda es-
malt kui rosi arstida.

Kui se koht agga mitte paistetand egga wäg-
ga punnane ei olle, waid teie näte sel kohtas
nikspainis haw, mis ümber agga se pissut pun-
nane on, siis pange pissut sullatud hülge raswa
saggele senna hawa peäle, ja ärge kartke, kül-
ta siis parraneb. Kui se ei sünniks siis otsige
õige arsti jures abbi.

XXI.

Usst sõrme sees.

206. Küsim. Ons tõeste us, mis mõn-
nekorda sõrme sees närrib?

Koostm. Polle mitte! waid se on nisamma-
suggune paise, kui teik teised paised, ni paljo
agga, et, kui se wägga süggawaste sõrme sees
on, ning mitte pea katki ei lö, siis sõrme konti
saggedaste katki sööb, mis siis sõrmest wälja
tulleb ja nisuggust paiset teeb, mis kauaks jääb.

207. Küsim. Mis siis tulleb tehha?

Koostm. Innimenne peab hoolt kandma, et
se paise ni pea, kui se woib sündida, katki
lööks. Et sõrme nahk keigeennamiste wägga
kõwra on, siis panakse hülge raswa senna
peäle, et siis nahk pehmeks saaks. Agga siis
jaab se paise nenda sammoti ka arstitud, kui

muud paised. Keige parrem nou on; kui se
paise sees hakkab peksma, siis peab innimenne
sedda moistlikko arstist lastma katki leikada, siis
kaub wallo ni warsti.

XXII.

P a i s e d e s t.

208. Kússim. Mis tulleb tehha, kui inni-
messele paise on?

Kostm. Siis peab ikka nisuggust rohto peäle
pantud sama, mis paise teeb puhkema. Kui
siis paise nisuggune on, et se naljalt ei tahha
puhkeda, siis sawad kedetud tangud, mis sea
ehk kúunla ehk sullatud hülge raswaga segga-
takse, saggedaste sojalt selle peäle pantud. Kei-
geennamiste pannakse sedda nisugguste paisede
peäle, mis hakkatusses kui koera naelad näikse
ollewad, agga párrast suremaks, kórwaks ning
punnaseks lähwad. Kui paise mitte wágga
kórwaga egga wágga punnane ei olle, siis woib
ka pissut met tangude ja raswa sekka panna.

209. Kússim. Kui paise árra puhkend mis
tulleb siis tehha?

Kostm. Kui paise árra puhkend, ning sest
mádda wálijajookseb, ja kui weel paise hawa
áar punnane ning kórwaga on, siis sawad ikka
weel needsammad tangud sojalt peäle pantud,
kunni temma hopis pehmeks saab, Keigeenna-
miste tulleb sedda nisugguste paisede párrast
tehha, mis otsekui koera naelad hakkawad, ja
missest siis, kui nemmad esimest korda puhke-

wad, werd maddaga segaatud wälja jookseb. Kui siis paise ümber ennain kõrwa ei olle, waid paise äred on pehmeks sanud, siis woib plaastrit peäle pantud sada.

210. Küsim. Kas siis keige paistetamine paiseks saab?

Kostm. Ei mitte! Innimenne ei pea keif, mis temma ihhus paistetab, ja mis punnane ja kõrwa on, paiseks armama. Kui nisuggune suur paistetud äkkitselt sünnib, ja hakkatusses warsti wägga kõrwa ning punnane on, siis teho ko inimenne piggem linnase ridadest pissikese kotti. Senna sisse pange temma noppitud koirohho ditsed, ja õmblego sedda kottikese kui padja kinni. Sedda sammat pissikese rohho padja pannaakse siis kuivalt paistetud kohha peäle, siis saab paistetud padja al sagedaste ärra, ja ei lö katki, isseärranis siis, kui Urst peälegi rohho nisugguse inimesele sisse annab.

Agga kui rohho paddi lihtegi ei aita, ja paise sees hakkab tufsuma ehk peksuma, siis on jubba madda sees, ja siis tullad tangusid ja raswa peäle panna, et se nobbeminne puhkaks.

XXIII.

Põlletusest.

211. Küsim. Mis tulleb tehha, kui tegi ennast põlletanud on?

Kostm. Siis peab inimenne katsuma, et pallawus põlletud kohha seest saaks wälja aetud. Sels aitawad monnesuggused asjad, kui on:

happo piim, õlle tõmis, õlle rabba, taari rabba j. m. a. Kui kegi, õppetusse märkeks, omma kät olleks põlletanud, siis pango temma warsti omma põlletud kät happo pima püti sisse, ehk kui temmale sedda ei olleks, siis pango temma omma põlletud kät rabba tõrre sisse. Uigga rabba ei pea mitte kuiu ollema, waid selle peäle peab ni paljo wet wallatud sama, et se otse kui weddala puddruks jääks. Selle sees peab innimenne omma põlletud kät ni kauaks yiddama, kunni wallo kaub, ja se woib monned tunnid aega wõtta, sedda mõda, kuida kassi wähheminne ehk ennem põlletud on.

Olleks kegi ommas ihhus põlletud, nisuggusele peab põlletud kohha peäle need sammad asjad pantud sama, mis enne said nimmetud. Kui põlletud koht wägga suur olleks, siis on taari rabba keige parrem sepärrast, et sest ikka ni paljo saab, kui sure kohha peäle ülleültse tarwis lähhab. Uigga kui se taari rabba selle samma kohha peäl sojaks saab, siis peab jälle ueste peäle pantud sama, ehk kui ei olleks ni paljo taari, siis woib sesamma taar, mis esmalt peäle panti, ikka selle samma kohha peäl külma wega jälle märjaks kastetud ja sega külmaks tehtud sada. Uigga se peab ikka ni kauaks külma wega kastetud sama, kunni pallawus kaub, ja wallo wähhemaks saab.

212. Kússi m. Kui siis pallawus põllend ihho kohhast on kautud, mis siis tehakse?

Kost m. Siis sawad munnad kōrowaks fedetud, ja nende seest, kui nad kōrowaks tenud on, kollast wälja woetud. Need sammad kol-

sed munna rebbud sawad talriko peäl lusikaga katti örutud, ja igga ühhe munna rebbo peäle lusika täis rääska koort, ja tee lusika täis toukarud sukkrut pantud. Sedda feik örutakse seggamine, ni kauaks, kunnise weddelaks salwiiks saab. Seddasammad salwi woitakse pehme sullo ehmeiga igga pole tunni pärrast põlletud kōhha peäle. Ka woib nisuggune salw linnase nartsaka peäle woitud, ja nenda selle nartsakaga peäle pantud sada.

Tõeste! Robbeminne ja findlaminne ei woimingisuggune põlletud ihho kōht parrandut sada, kui agga sel wisil. Agga kui pallawus põlletud ihho kōhha seest ei olle diete wälja aetud, siis wottab se ennam aega, ennego se parraneb.

213. **Küsim.** Mis weel muud sel jures tulleb tehha?

Kõsim. Kui kāsfi ehk jalg wägga kangeste on põlletud, siis peab ikka tōhhele pantud sama, et ka pissokessed linnase ride nartsakad, mis peäle esmalt sedda sammad salwi woitakse, sõrmede ja warwaste wahhele saaksid pantud ja et neid ikka jälle ueste salwiga woitakse ja wahhele pannakse ni ial, kui põllend kāsfi ehk jalg salwiga saab woitud. Kui sedda ei tehakse, siis kaswawad põlletud jalla warwad, ehk põlletud kōe sõrmud teine teise külge kinni. Ka peab nisuggust innimeest, kenne jalg ehk kāsfi kangeste põlletud on, kōstud sama, et temma ommad warwad ja sõrmed ikka pissut wottaks ligutada, ja kōl selle nou pärrast, et need mitte kōwweraks ei kaswaksid.

XXIV.

Walge willidest lapse suus.

214. Küssim. Mis saggune haigus on se?

Kostm. Kui lapsed saggale emma rindus jäwad maggama, nenda et nende su täis pima on, ehk kui nemmad sel jures hambad teggad, siis sündiwad monnekorda pissokessed walged willid nende keele peäl ja ülleüldes su sees. Siis on nemmad saggadeste haiged, nenda et nemmad ei woi immeda.

215. Küssim. Mis siis tulleb teha?

Kostm. Siis peawad näppo täis salwei rohho lehhed werendit topi weega fedetud sama. Senna sisse pannakse lusika täis met, ja kuro natakse puhta linnase nartsaka läbbi. Siis peab lapse emma penikest linnast nartsakast omma sõrme ümber, mis peila jures on, panema, sedda salwi wee sisse kastama; ja siis sega lapse suud ja keeld pühkima, laks, ehk kolm kord päwas.

216. Küssim. Kui se agga ei aita, mis siis teha?

Kostm. Kui se pea ei aita, ja laps koggoniste ei woi immeda ning ka lapse roja seas nisuggused pissokessed walged tangud nähha on, kui temmale näikse suus ollewad, siis ei pea Arsti jures abbi otsides mitte aega widedetud sama.

XXV.

Laste kõhho näppistamisest.

217. Küsim. Misest tunnukse nisuggust haigust?

Kostm. Sedda tunnukse sest, kui pisikesed lapsed, kes weel immewad, paljo karjuwad, saggese ennast kolkoweddawad, kül nissa subho wõtwad, agga äkkitselt jälle suust wälja aiawad ning karjuma hakkawad. Sel jures on nende roja tükklik, ning mitte ühhesugguse karwane. Keikest sest tunnukse, et neil wallo kõhtus on, ja se tulles neile sest pimast, mis nemmad immewad. Kui nemmad abbi ei sa, siis saab nende roja esmast mähkme peäl rohhelisfeks, pärrast lähhab roja isse rohhelisfeks nütwaiks, nemmad sawad ikka ennast haigemaks ja surewad sest.

218. Küsim. Mis siis nisugguse haigusse jures tehha on?

Kostm. Nisuggune laps on agga sest pimast haigeks sanud, mis temmale immeda anti. Kui siis lapse emma mitte terwe ei olle, ehk kui temmale enne sedda jooksia ja muud haigusseid olnud, siis peab temma arti jures abbi otsima. Agga kui emma terwe on, siis ei pea temma mitte õllut, egga wina, egga happo taari, egga happo pima, waid agga selget wet, ehk leiba wet joma. Ka peab temma sest saggese agga nattoke hawalt joma ning saggese weddasat tango leent söma. Siis peab temma ka apteki peält amme pulwrit otsima, ja sest kolm

Kord pãwas noa otša tãis kũlma weega sisse wõdta. Sestammast amme pulwrist woib temma ka lapsete kolm ehk nelli kord pãwas erne suurdust emma pimaga sisse andma.

Siis woiwad ka kommelid rohhud kãnnepi õlliga kedetud sada, ja sellega woitko emma lapse kõhto kãskord pãwas, kui laps peaks liaste karjuma. Sel jures peab emma tassa ne ollema ja mitte ennast wihhastama, egga riidlema, kũllab siis sesamma wigga lapsest kaub, ja laps ellusse jääb.

XXVI.

Harjastest, mis mõnneforda lapse ihho peäl näikse ollewad.

219. Kõsõm. Misest tunnukse nõuggust haigust?

Kõsõm. Mõnneforda karjuwad hõpis pisõkessed lapsed wãgga paljo, ei magga wãggust, ning ei kõssu mitte. Kui neid õiete lãõbi wadetakse, siis näikse nende ihho peäl, isse õrranis selgas mustad tãhõkessed ehk tipplid ollewad, ehk kui kãega õlle nende selga aetakse, siis tunnukse kãe al karme ollewad, õrsekui õlõksid sea harjased lapse ihho nahha sees. Kui nemmad abbi ei sa, siis kõssu nemmad ial, kuitawad õrra ja surrewad sest.

220. Kõsõm. Kuida woiwad lapsed sest peãstetud sada?

Kõsõm. Neid peab saama widama. Siis peab met, tõmõst, ning jahho kumbagist lusika

täis talriko peäl seggatud sama. Segga saab siis saunis lapse ihho woitud ning kääga lapse ihho nahha sisse õerutud, siis tulleswad need- sammad mustad tähkekessed wälja, mis siis leige weega nende ihho peält ärrapestakse ning ärranoppitakse. Pärast kahheksa päwad peab nisugause lapsega nendasammoti jälle tehtama, kuni mingisuggust musta tähkekest lapse ihho peäl enam näha ei olle, ehk wälja ei tulle. Se juhtub küll, et se kolm, nelli ehk enam kord ikka ueste jälle peab tehtama. Agga kui har- jatsed lapse ihho peält hõpis on ärrakaddunud, ning laps ikka ihho ja ridde polest wiisi pär- rast puhtaks saab petud, siis saab laps tõeste jälle koskuda.

XXVII.

P e a k ä r n a s t.

221. Küsim. Misest tulles pea kárn?

Kõstm. Se tulles sest, kui nisuguste laste pead, kes umbest sündinud on, siis, kus neid esimest korda pesakse, mitte õiete puhtaks ei olle pestud. Sest sünnib paks kord ehk kindel rojas lapse pea peäl. Se kau siis jälle ärra, kui aegsaste sepi winaga seggatud lapse pea peäl pannaakse ja segga sedda rojast korda lapse pea peäl leotakse. Agga kui seddasammast ro- jast korda lapse pea peäl jätakse, ning mitte aegsaste ärrakautakse, siis tulles sest saggedaste tigge pea kárn, mis agga ükspäinis arst woib arstida.

222. Kússim. Missfest woib se weel tulla?

Kostm. Se woib ka fest tulla: kui lapsi puhtaste ei petakse egga wisi párrast ei harristakse, siis sündiwad paljo táid nende peas, ja nemmad kiskiwad sepárrast pead katki; fest sünnib siis pissokenne kárn, kus sisse táid pugewad. Agga siis woiwad lapsed kárna weel ennam kiskuda, fest, et se táide párrast wágga kihheleb, ja fest láhháb kárn ikka suremaks.

223. Kússim. Mis woiks nisuggust kárna parrandada?

Kostm. Seks nouuks toukago inimenne petersilli semet katki, pango pima koort segga ja keetko sedda úhte kofko ni kauaks, kunni koor woiks saab. Sellesamma woiga peab kárn lapsi pea peál saggele woiwad sama, siis kaub kárn pea peált árra, ja táid, mis kárna sees on, surrewad fest árra. Et werrised kárna kóhhad jálle parrandaksid, siis woib raud reia rohhi korega woiks kedetud sada, ja sega woiakse werrised kárna kóhhad.

224. Kússim. Kas se kúl keigesugguse pea kárna wasto olleks?

Kostm. Ei olle mitte! Kui pea kárn jubba wanna on, kui se hopis pead otsekui pu koor kattab, ning jahhune, kui kówwaks sanud mádda náitab ollewad, siis peab arstilt nou kússitud sama. Kui pea kárnas puhtussed pissikesed paised on, siis woib pea mõnneforda hülgeraswaga woiwad ja wahhet wahhel septi ning wega pestud sada.

XXVIII.

Lasteft, kes ilma nifsata sawad
kaswatud

225. Kússim. Mis antakse nifugguste lastele, keddas nifsata kaswatakse?

Kostm. Nifugguste lastele ei pea mitte selget pima antud sama, waid lehma piim, mis lapselle antakse, peab poleks weega seggatud sama. Sest lehma piim on lastele wägga raswane ja ei kolsa neile ilma seggamatta mitte. Midda nõddramad lapsed on, sedda ennam wet peab lehma pima seffa wallatud sama.

XXIX.

Wanna innimeste kuiwast kõhhaft.

226. Kússim. Mis woib nifugguse wanna innimeste fergitamisseks tehtud sada, kennef kuiw kõhha on?

Kostm. Siis peab neile nouaks antud sama, et nemmad ühhe sibbola wõtaksid peniseks fatki toukada, senna seffa pango nemmad lusika täis met, ja wõtke sest kolm kord päwas noa otsa täis sisse.

Hopis wanna innimestele tullewad feif sugused wáhhemad wiggad ning keddumissed. Selle párrast tulleb neile nouuks anda, et nemmad igga päwa lusika täis met nakkufest hawalt wõtaksid süa, sest messi on hopis wanna innimestele feife párras arsti rohhi feige nende wiggade jures ning ei te neile ial mitte hádda.

XXX.

Sinnikast willist, ehk willi többeist.

227. Küsim. Kuidas sinnikas wil ennast wälja näitab?

Kostm. Se näitab otsekui koera nael ollewad, lööb punnaseks, hakkab wallotama, ja pea pärrast sedda saab ta sinniseks, ja innimenne kes sest sadik terve olnud, sureb sest jubba teisel ehk kolmandamal päwal. Sesamma wil sünnib keigeennamiste palles, monneford ka mu ihho kohtas.

228. Küsim. Mis tulleb siis teha?

Kostm. Et innimenne ni nobbesie sest sureb, siis peab ilma aega wiwitamatta warfi abbi otitud sama. Sest iggat tunnil lähhab nisuggune haige innimenne ikka liggamale surmale.

229. Küsim. Mis peab siis senniks, kui arsti jures abbi otitakse, tehtama?

Kostm. Senniks peab warfi ühhe küpsetud sibbola sinnise willi peäle pantud, ja haigele igga tunni pärrast lusika täis ädikast sisse antud sama.

230. Küsim. Ugga kui innimenne selle polest olleks ekfi läind ja paljast koera naela sinnika williks arwand?

Kostm. Sest ei olle wigga, kui se ka paljas koera nael olleks ja selle peäle pantud küpsetud sibbola pärrast enneminne ärrapuhkeks. Parrem on, et innimenne selle polest ekfi lähhab, kui et ta sedda sammoti willi tühaks panneb ja temmale nisugguse inimesse surmast

süd olleks, keddas temma nisugguse arsti roh-
hega, mis mingil kombel wigga ei te, olleks
woind surmast peästada.

XXXI.

H o o l m e d e s t.

231. K ü s s i m. Misuggune haigus on hool-
med?

K o s t m. Kui inimessete teiksuggused wal-
lud ihhus on, misest tallo mees ei tea, kust
need wallud tullad, siis ei moista temma neid
mu wisil mitte nimmetada kui agga hoolmed.
Mi paljo teab ta agga, et ta neid ihho kõhha
järele, kus wallud tunnukse, nimmetab, kui on:
süddame hoolmed j. m. w.

232. K ü s s i m. Mis nisugguse haigusse pär-
rast tulleb teha?

K o s t m. Ka nisuggust haigust ütlewad tar-
gad ehk noidjad ennast palja sannadega woi-
wad aitada. Agga uskuge mind, sannad ning
nalja heitminne ei olle ühtegi muud kui agga
sannad ning nalja heitminne, mis ial ei aita.
Se on hea, kui kõht saab taesaste ärutud ning
mullitud. Ka woib pärrast soialks tehtud kaera
kottike kõhho peäle pantud sada, ja siis walla-
takse üks toop keewa wet näppo täis münti
rohho lehkede peäle ja sedda antakse haigele ha-
walt jua ja ripada. Se on parrem, kui teik
puhuminne, sügüminne ja tule peksuminne, mis
agga naeruks on. Agga teige parrem nou on,
kui teie selle samma haigusse wasto arsti jures

non ja abbi ostsite. Sest diete Oppetud ja kotho polest seätud arst teab kül, misfugaune haigus se on, ja missest se tulleb. Edeste ühhesugguse rohhoga ja ühhesuggusel wiisil ei woi teik teie hoolmed mitte parrandut sada.

XXXII.

Sest, kui tallo rahwa seas dõldakse nabba on assemelt ärra.

233. K ü s s i m. Kas kül nabba wissiste woib assemelt ärra lükkatud sada?

K o s t m. Ei tõste mitte! Ükspäinis agga laisfad innimesed ütlewad nenda, kui neile kõhho wallo on; sest sedda arwawad nemmad ikka raske tõteggemissest tullewad. Agga esmalt ei woi nabba koggoniste mitte assemelt ärralükkatud sada sepärrast, et nabba ühtegi mu ei olle, kui agga arm, mis sest kõhho peäle järrele jänud, et nabba wars siis kõhho peält sai ärraleikatud, kui innimenne ilmale tulli. Ja teiseks, kui ka innimenne raske tõstmisse läbbi ihhus on wigga sanud, siis tunneb temma wallo selgas agga mitte nabba sees. Kui siis kegi ütleb: nabba on assemelt ärra, siis uskuge agga, et temmale kõhho wallo on.

234. K ü s s i m. Mis tulleb siis tehha?

K o s t m. Siis saab topi täis keewa wet näp: po täis kommelili rohho oitsede peäle wallatud ja sedda selle haigete jua antud. Ka pannaakse kottikest rohtudega, kui on kommeli, foi, münti, salwei ja teiste rohtudega, mis kännaste ja kan-

geste haistwad, täidetud ja soialt temma kõhho peäle.

Ka woib se rohhi, mis hütakse hullo koera pãrra heinad, kannepi õlliga kedetud, ja sest õllist kõhho peäle pantud sada; kũl siis wallo lõppeb.

Monned pannewad potti ehk lasi, otsekui kuppõ sarwe, nabba peäle, ikka rummalast peast uskudes, et nabba arm peab assemelt ärra õllema. Agga midda surem pot, ehk laas on, sedda ennam wigga woib sest ihho sees sündida. Keigeennamiste tulleb sest se wigga, et soled kubbemisse langewad, mis paljo wãhheminne woib parrandut sada ning õõlem on, kui nattoke kõhho wallo olli.

Kui lasi nabba peäle pannakse, siis saab se lãbbi kũl wallo kõhho sees wãhhendut ning woib ka seks nouuks peäle pantud sada. Agga seks tarwis peab pissokenne wina laas woetud sama, ehk piggem kaks pissokessed wina lasid, ehk kuppõ sarwed lasi assemil. Meid ei pea mitte ikka ning õksti agga nabba peäle, waid fenna kohta pantama, kus wallo tunnukse ollewad; siis saab sest ennam abbi.

Ka ei pea sedda mitte faunas tehtama, ning ka mitte wãgga sãggele ikka ueste jãlle sündima; waid kui kegi nisuggust kõhho wallo sãggele iunda saab, siis otõigo temma piggem arsti jures abbi.

XXXIII.

Nõrgastusest.

235. Kõs sim. Mis sest tunnukse nõrgastust?

Kostm. Kui innimenne otsekui surnud mah-
halangeb, pallest karwato, ja hopis temma ih-
ho nõrk on; siis on nõrkastus temma peäle
tulnud.

236. Kússi m. Kuida woib nisuggune in-
nimenne abbi sada?

Kostm. Sedda pannakse hopis pitkali mah-
ha nenda, et pea mitte kõrgem kui ihho maas
on, waid hopis ihho keike liikmettega peab üh-
hetassassane maas ollema. Sel wisil saab
temma enneminne jälle hingesse, kui et temma
pea üllespidi saaks wennitud. Siis saab külm
wessi temma pallesse wissatud, temma pea ots
ja sasso koht atikaga, ehk winaga kastetud, ja
nisuggused asjad; mis kangeste haistwad, kui
on adikas, wiin, kange haistoga rohjud, sawad
temma ninna al petud. Kui nisuggused naesed,
kennel süddame emma touseb, nõrgutawad, siis
on se saggedaste hea, kui põlletud ehmes ehk
sulgo nende ninna al petakse. Siis saab ni-
suggune jälle toibuda, kui temmale agga muud
ei olle, kui nõrgastust.

237. Kússi m. Kust sünnib nõrgastus?

Kostm. Nisuggused innimesed, kes muidu
terwed on, sawad sedda sest, kui nemmad om-
ma ihho ramma ülle wägga on sundinud ja
warsti se peäle hopis tõta hingawad. Ka sest
sawad nemmad nõrgastust, kui nemmad liaste
on sõnud ja muust asjust. Agga kui nõrgas-
tus raste haigusse innimesse peäle tulleb, ehk
kui temma sedda sest saab, et palju werd tem-
mast jooksnud, ehk kui se naesele titte wodis
tulleb, ehk kui kegi, kes enne terve olnud, warsti

párrast nõrgastust haigeks saab, siis peab agga õiete nobbeste arsti jures abbi õõsitud sama.

Kõllab, Jummal parrago! jubba ni monni innimenne, kes agga árranõrkand olli, sai surnufks arwatud ja nenda ellawalt mulda pantud. Se on jo teie tallo rahwa seas pahha wiis, et teie wágga nobbeste nisuggust innimest keddas teie agga arwate surnud ollewad, warsi pu sarfisse (ehk kirsto) ja õmmast majast wálja sadate. Hádada sellele! kes nisugguse sure pattoga ennast on koormanud ja ellawast innimest on mahha matnud!

Ka se ei olle hea, kni nisuggust innimest, kes náitab surnud ollewad, warsi kúlmasse isseárranis talwe aial wiakse. Sest se lábbi saab nisuggune innimenne tappetud kui temma mitte tõeste surnud ei olle, waid agga nõrgastus temma peale olli tulnud. Hádada sellele! kes sel wiisil omma isfa ehk emma, wenna ehk õdde, ehk mu teise liggimesse mõrtsukaks sai!

Kui kégile nõrgastust peale tulleb, temma pallest karwato on, ja hopis ehk wáhhá kangeks saab, siis ei olle nisuggune peatagga tõeste mitte surnud. Sepárrast peab ikka keige wiisi peale katsutud sama nisuggust innimest jálle hingesse sata; sest saggedaste on innimesele nisuggune nõrgastus kolmeks páwaks ja temma ellab senniks ikka weel, kui kúul temma náitab surnud ollewad. Hádada selle! kes tedda siis mulda panneb. Nisuggune árranõrkand innimenne hakkab siis haudas jálle ellama ja peab hirmsal wiisil muldas árralámmatama ning surrema.

238. Küssim. Kust innimenne siis sedda tunda saab, et legi tõeste surnud on?

Kostm. Gest tunnukse sedda agga üksipäinis, kui temmale tõsine koolja hais jures on. Kui se mitte temma jures ei olle, siis on se ikka kahhe wahhel, kas temma surnud on, ehk mitte.

Oh! ärge olge siis mitte holetu nende pärrast, kes teie majas näitwad surnud ollewad, waid karsuge esmalt keik tehha, missest ta woiks jälle ärkada ja ärge matke keddagit ni nobbeste. Egga teie ommeti ei sowi, et teised teid kui teie hopis surnud ei olle, wöttaksid mulda panna? Ärge siis sedda ka neile mitte tehke, waid piddage meles, kui Jesus Luk. x. 6, 31. s. ütleb: „nenda kui teie tahhate, et innimesed teile peawad teggema, nendasammoti tehke teie ka neile.“ Ärge nurrisege ka mitte, kui kohto polest teie surnutte pärrast head seädussed tehakse ning ärge pange sedda sureks waewaks, mis teid sepärrast kástakse tehha. Gest nisuggused kásstud tullad jo ka isse teie ennestele kásfiks. Mulissed kohto wannemad kandwad jo nisugguse káskudega se eest hooit, et ükski teie seast ellawalt ei saaks mulda pantud. Nenda on jubba monda aastade ees ria kubernementi kohtust kaunis kásk selle polest ria riki tollorahwale antud. Oh! et ommeti igga mees, kenneel sesinnane kásk teadam on, sedda móda teeks, niheásti siis, kui legi temma majas surremas on, kui ka siis, kui temma jubba hinge heitnud. Zsfeárranis on sellesamma kásso sees kástud, et koolhad mitte enne ei pea maetud sama, kui

agga parrast kolme päwa. Et selle polest petust ei sünniks, siis on saremaal kirriko kohto polest kástud, et ni ial, kui kegi surreb, sedda warsi fest sammast perrist ja selsammal päwal aegjaste koggudusse õppetajale peab teada antud sama ja õppetaja annab siis kásto, mil päwal sesamma koolja woib maetud sada.

XXXIV.

Rawwandusfest, ehk fest, kui innimenne isse, ehk üks temma liikmist, äkkitselt hingeto jääb.

239. Küsim. Misfest tunnukse sedda sinna haigus?

Kostm. Sagedaste näitab se otsekui nõrgastus ollewad, ni paljo agga, et se, kennel se sinnane haigus tulleb se jures puhkab, kui ta mitte hõpis surnud ei olle. Siis ei olle fest wigga, kui selle haigusse jures keik sedda tehakse, mis enne sedda nõrgastusse jures sai õppetud; ni paljo agga peab selle samma haigusse jures teistwisi tehtud sama, et selle innimesse pea alla, kes puhkab, kerge asfet tehakse ning temma pea mitte hõpis mahha ei panakse. Palja nõrgastusfest ärkab innimenne pea, agga mitte ni pea ei hakka temma rawwandusfest toibuma. Kui siis need asjad, mis nõrgastusse jures said õppetud, nisugguse haigusse mitte warsi ei aita, siis peab warsi ilma aega wiwitamatta arsti jures abbi otsitud sama. Kui agga nisuggune haige pallest punnane on, rääg

giseb ning noorskab, siis peab warsi teige es-
malt soont temma jalla peäle lastud, ning ilma
aega wiwitamatta arstilt abbi otsitud sama.

XXXV.

Sest, kui inimenne wägga joob-
nuks sanud.

240. Küsim. Mis sellega tehakse, kes
Õllest ja Winast ni wägga joobnuks sanud,
et ta sest surremas on?

Kostm. Temmale peab jalla peäl soont
lastama, temma suhho saab wet ehk pima wal-
latud, ja sullo ehmega peab temma kurtus ni
kauaks küddistud sama, kummi temma hakkab
oksendama.

XXXVI.

Sellest, kes kukkumisest ehk langmisest
näitab furnud ollewad.

241. Küsim. Kui kegi wägga kangeste
üllalt mahhalangend ehk mahhakukkund on, ja
näitab sest furnud ollewad, mis siis tehakse?

Kostm. Nisugguse inimesse pea saab ülle-
ültse külma weega hopis pestud, ning külma
weega kastetud nartsakas saggele, ja ikka ueste
jälle külma weega kastetud, hopis pea peäle
pantud. Ka temma pallese peab külma wet
wirtsutud sama, siis sawad ka temma sasso
kohhad ja temma pea ots ädikaga kastetud.

Kui se ei aita, siis peab temmale kõrwade tal-
ka kuppõ lastud sama. Senniks agga, kui
sedda keif tehakse, peab innimenne arsti jures
abbi otsima.

XXXVII.

Lange többeft.

242. Küsim. Misest tunnukse, et tegile
lange többi on?

Kostm. Kui innimenne mahha langeb tem-
ma ihho kangeks saab, ehk pea ning jalgedega
peksab, ning temmale waht sü ees seisab, siis
on temmale lange többi.

243. Küsim. Mis woib kül innimenne ni-
sugguse haigusse jures teha, mis issegi arstid
ei woi aitada?

Kostm. Sesinnane haigus ei olle foggu-
niste mitte ikka nisuggune, et selle wasto ial
ei woiks abbi sada. Sepärrast ei pea teie mitte
mahajätma nisugguse waese õnneto innimessele
abbi otsida, egga tedda temma õnnetusse ho-
leks anda. Kül on jo nähtud, et tarkad arstid
nisuggust haigust saagedaste woind aidata, ja
nemmad teggad sedda hea melega. Wõtke siis
nisugguse waese innimessele hea ja moistlikko
arsti jures abbi otsida senniks, kunni nemmad
isse teile ütlewad, et se haigus ei woi parran-
dut sada.

Agga kui teile nisuggust waest innimest per-
res on, siis tehke.

1) Käsfi-puud ehk pu-warjo kolde aufo
ümber, et ta mitte tüllesse ei lange, kui haigus
temma peäle tulleb;

2) piddage perres feif heas seädusses et mitte terrawad ehk wahhed riistad maas ümber faudo ei weddele; muido woiks nisuggune waene innimenne nende peäle langeda ja ennesele weel ennam wigga teha;

3) kui teie näte, et haigus temma peäle haabab tullema, siis murretsege temmale head asjet, kus peäl temma hõlpsaste woiks maas olla, ja ennesele mingisuggust wigga ei teeks.

4) wimaks ärge katsuge mitte temma peilad rusikast wälja murda, se on ju asjota; sest ennego haigus isseennesest ei lõppe, ei sa teie temma peila ommeti mitte rusikast wälja, ja woite nisugguse asjota wägglise wisiga weel peälegi temma käed wiggaseks teha.

XXXVIII.

Nisugguse lastest, kes furnud ilmale tulnud.

244. Küsim. Kas need lapsed, kes furnud ilmale tullewad, ka tõeste ikka furnud on?

Kostm. Ei mitte ikka! issearranis siis mitte, kui nemmad õigel ajal ilmale tullewad, ja täielik on, siis näitwad nemmad agga furnud ollewad, ja woiwad feigeennamiste jälle hingesse aidetud sada.

245. Küsim. Kuida sedda tehakse?

Kostm. Sel jures tulleb kahtesuggust asja tähhele panna:

1) ehk on nisuggune laps pallest karwato ja ihhust nõrk, siis saab nabba wars pea kinni seotud, otsast ärraleikatud, ja nüüd lapse sunst

árrawoetud. Siis árutakse úhhe sola raggetest lapsse kele peál, wirtsutakse kúлма wet lapsse súd: dame kóhha peále, árutakse ja rikitakse káega tassa lapsse kóhto ja rinda. Siis puhhutakse lapsse suhho, rikitakse jálle, puhhutakse jálle lapsse suhho tuult ja ikka nenda peále. Wimaks pannakse last leige wee siisse, ja sel jures saab keik sedda jálle tehtud, mis enne áoltud, siis hakkab temma kúl jálle ellama.

2) kui agga laps pannanega sinnine on, siis leikatakse warsi nabba wars árra ilma siddumatta, ja lastakse hea lusika táis werd sest nabba warre otsast, mis lapsse kóhho peál járrele jánud, jooksta, ja siis essite seutakse lapsse nabba warre ots kinni. Párrast sedda tehakse nisugguse lapssega nenda sammoti, kui selle essimesse jures sai áppetud. Nisuggused lapsed sawad weel enneminne hingesse.

XXXIX,

Nisugguse innimessest, kes walkust mahha lödud.

246. Kússim. Kui kegi walkust mahha lödud on, kas se ikka töeste surnud on?

Kostm. Ei kógguniste mitte ikka. Kui walk innimest töeste mahha lönud ja temma ihhole kahho teinud, siis saab innimenne kúl hópis surnud olla. Agga saggedaste on innimenne sest múrristamisest ja lámmatamisest oimaseks surnud, on otsekui surnud maas; agga siiski on ikka weel hing temma sees, ja woib jálle árratud sada.

247. Kússim. Mis siis selle polest tehakse?

Kostm. Nisuggune innimenne saab nobbeste ridest ärra aetud, ja nenda tulesse mahha panud, et temma pea kõrges peab ollema. Siis wissatakse külma wet temma pallesse ja ädikaga ehk külma wega kastetud rettikud pannaakse saggele temma pea ümber ja süddame kõhha peäle. Siis puhtakse tuult temma sühho ja muljutakse ning õrutakse tassaste temma rinda ja kõhto. Ugga keik sedda peab middo tundisid ikka peäle tehtud sama. Kui innimenne ka sel jures arstilt abbi woib sada, siis peab sedda otsitama. Kui mingisuggust ei tahha aita, siis peasterakse nisuggust innimest, kes wakkust mahha lödud, hopis ridist ärra tedda pannaakse siis palja ihhoga nisugguse Krawi sisse, mis otse selle nouuks peab kaewatud sama. Selle sees olles peab temma pea kõrgeminne pantud sama, kui ihho, ja siis peab temma ihho ueste kaewatud mullaga kummi põlweni kinni kattetud sama. Siis saab ka saggele külma wet temma peäle wirtsutud.

XXX.

Neist, kes on ärraüppunud.

248. Kússim. Kui kegi surnud wee seest saab wälja todud, kas ta siis ikka sepärrast tõeste surnud on?

Kostm. Ei mitte ikka! Kui temma isseärwanis mitte kauaks wee sees olnud, siis woib temma jälle hingesse sada.

249. Kússim. Mis innimenne selle polest woib teha?

Kostm. 1) Misuggune innimenne peab ni nobbeste ja nenda meelt möda, kui se ial woib sündida, wee seest wälja tõmbatud sama, et ihhole mitte wigga ei tehakse.

2) Sedda peab nobbeste ello majusse, ja kui se ial woib sündida, soja tuppä widama.

3) Temma märjad ridet peawad nobbeste ült ärra aetud, ja temma isse peab kuiwa ridedega, ja ni paljo kui woib olla, sojaks tehtud ridedega kattetud sama.

4) Kui temmale suus ja ninnas mudda, ehk limma, ehk nülwa olleks, siis saab se warsti wälja woetud.

5) Kui temma pallest sinnine on, siis lastakse temmale soond parrema kää warre peäl, ja sest lastakse talriko täis werd jooksta. Agga kui temma pallest karwato on, siis ei lastakse temmale mitte soond.

6) siis peab kegi katsuma tuult temma suhho puhhuda (Misuggune, kes sedda teeb, joga esmalt wina, ja puhhogo siis temma suhho).

7) Siis muljutakse wahhet wahhel temma rinda ja kõhto.

8) Temma kää warred ning jallad sawad nartsakattega berutud.

9) Siis woetakse tubbaka pipo, kenne warre otsas sirge munstükki on, sedda toppitakse tubbakast täis, sütakse põllema ja sedda pipo warre munstükki pistetakse selle ärraupund innimesse perse. Teine innimenne panneb nartsakast pipo peäle ja puhhub selle nartsaka läbbi pipust tubbaka suitso uppund innimesse ihhusse.

Siis saab jälle tuult temma suhho puhha-

tud, jälle muljutud, ja ikka jälle ueste nenda tehtud, kui enne sai õppetud. Sedda keik peab mõnda tundisid tehtama, ennego woib õõsttud sada, se innimenne ei woi ennam hingesse sada. Uigga kui nähakse et uppund innimenne hak-
 tab liikuma, ehk hinge weddama, siis ei pea mitte tedda waggusi jäetama, waid tedda peab ikka peäle õrutada, kummi temma hopis jälle roibund on. Siis antakse temmale soja õllut jua ning tedda pantakse wodi ehk sãngi peäle mahha.

XII.

Meist, kes ärra külmand on.

250. Kõs sim. Kuida sureb innimenne, kui temma ärra külmand on?

Kõs m. Temma saab unniseks ja uinub maggama.

251. Kõs sim. Mis eest peab innimenne en-
 nast siis hoidma?

Kõs m. Se eest, et ta ei uinu maggama, kui ta kauaks ja kange külmas olnud, ning diete läbbi külmand on.

252. Kõs sim. Kuida woib innimenne en-
 nast hoida et ta ei jä maggama?

Kõs m. Innimenne peab waggise ennast liikutama ja ikka waggise kendumä.

253. Kõs sim. Eks se hea ei olleks, kui in-
 nimenne wägga kange külma ajal palju wina joo, et ta sojaks saaks?

Kõs m. Ei sedda ka õhtegi! Gest se aitab

agga ürrikesseks ajaks, ja siis wessitab wiin innimest isse ärra, nenda et ta fest pea uinub maggama; fest et ta paljuks woetud winast ni laisaks saab et temmale mittegi se meel ei olle ennast likutada.

254. Kússi m. Kui süski innimenne on magama jánud ja ärrakülmanud, kas nisuggune ikka jälle woib hingesse aidetud sada?

Kost m. Ei mitte ikka! Agga kui temma mitte wägga kauaks ei olle ärrakülmand olnud, siis woib temma saggedaste jälle ärratud sada.

255. Kússi m. Kuida sedda tehakse?

Kost m. I. Sedda ärrakülmand innimest wiaakse külma kambri ehk rehhe rihhalasse (rehhe allusse); agga jummala pärrast mitte soia, ja weel wáhheminne pallawa tuppa, muido surreb ta tõeste.

2. Siis pannakse tedda künni põlwest sadik jõe külmasse wee sisse, ning külma weega kastetud rettikud pannakse päle peäle, kaela ja pea ümber. Ehk kui mitte warsi wet ei olle sada, siis kattetakse hopis temma ihho lummega.

3. Kui temma ihho liikmed üllesfulland on, siis aetakse temma rided ült ärra, ja

4. õrutakse tedda ikka päle lummega.

5. Sel jures puhhutakse tuult temma subho- ja muljutakse tasfaste ja pehmeste temma rin- da ja kõhto.

6damaks puhhutakse tubbaka suitso temma taggumisse otsast sisse, nenda kui uppund innimeste jures tehakse, ja nenda saab ikka päle temmaga tehtud, künni temma hakkab ellama.

7. Siis pannakse tedda wodi ehk sängi päle

ja faks inimessed peavad ennast temma jure mollema külgesse heitma, et nemmad tedda woifsid sojendada.

8. Ni pea, kui temma woib neelda, siis antakse temmale pissut õllut jua. Kui temma jubba hopis toibund on, siis antakse temmale

7damaks soia õllut, ja pannakse tedda tuppa, mis agga pissut soe on, asseme peäle mahha ja katterakse tedda ridedega hästi kinni.

XXXII.

Meist, kes ennast üllesponud on.

256. K ü s s i m. Kas woib üllesponud inimesse jälle hingesse sada?

K o s t m. Jah! mõnnekorda, kui temma mitte kauaks ei olle ponud.

257. K ü s s i m. Mis siis sepärrast tehakse?

K o s t m. Keige esmalt peab temma seält ärra leikatud sama, kus temma poob, ja sedda lõbit ümber kaela peab ärrawoetama, ning teiflahiti tehtama, mis ridedest temma ümber wägga kinni on.

2. Pannakse tedda peaga hopis üllespidi istudes mahha.

3. Kastakse temmale ni pea, kui ial woib olla, soond parrema kaewarre peäl.

4. Siis puhutakse tuult temma suhho, ja muljutakse sel jures wahhel rinda ja lõhto taseaste ja pehmeste.

5. Temma jallad pestakse soja weega.

6. Temma pallet kastetakse külma weega, ehk ädikaga, ehk winaga.

7. Temma kirkus küddistakse sullo ehmega
katses, kas ta se järrele hakkaks oksendama.

8. Temma ninna al sawad sibbulad ja muud
rohitud, mis kangeste haistwad, petud.

9. Temma kääwarred ning jallad sawad kät-
tedega õrutud; agga kääed peawad essites õlli-
ga woitud sama.

10. Sedda keik tehakse ikka ueste jälle peäle
mõnned tundisid, ennego wriib uskuda, et ta ho-
pis furnud alles. Agga kui nisuggune inni-
menne jälle hopis keikest sest hingesse sanud, siis
antakse temmale pissut õllut, agga ükspäinis
lusika täis hawalt.

XXXIII.

Meist, kes aurust ehk wingust on
lammataud.

258. Küsim. Mis peab tehtama, kui ke-
gi aurust ehk wingust oimaseks sanud?

Kõst m. 1. Nisuggust innimest wiaakse war-
si oue tule.

2. Temma pallesse wirtsutakse külma wet
ja temma peat pestakse külma weega. Kui ädi-
kast on sada, siis on se weel parrem, kui tem-
ma pallet ja peat saggerle ädikaga kastetakse, ja
ädikaga kastetud nartsakas temma ninna al pe-
takse.

3. Kui nisuggune haige innimenne weel woib
neelda, siis antakse temmale oksendamisse rohto-
sisse, kui sedda agga warsi sada on.

4. Agga kui temma hambad kinni peab, siis
pannakse tedda pool istudes pool maas alles

mahha, ja siis heidetakse tori täis wet temma pea peäle. Ka pestakse temma rinda külma weega, ehk ädikaga.

5. Siis saab toukatud sinnapit leiba sisse raskestega seगतud, nenda, et sest taignas saab. Sedda taignast pannakse säre marja peäle, jalla tallade alla ja kääwarrede üllema kohta de peäle. Ehk kui apteki peält on nisuggust plaastrit sadut, mis willid üllesweab, siis woib sedda selle sinnapi taigna assemil pantud sada.

6. Keik sedda peab ikka ni kauaks ikka peäle tehtama, kuni haige on toibund, ja ni kauaks peab temma ka tules petud sama.

XXXIV.

H a w a d e s t.

259. Küsim. Kas hawad keik ühhesugusel wiisil arstitud sada?

Koostm. Ei mitte! sest hawad on mitmesugused: mõnned on sured, mõnned pissikesed, teised on ued, teised wannad, teised on raiutud ehk leikatud, teised pistetud, teised lossiks peksitud. Keik sedda tulleb tähhele panna, kui innimenne tahhab hawo arstida.

260. Küsim. Mis tulleb siis ue hawade parrast teha?

Koostm. Kui need mitte sured ei olle, ja hoopis ued on, ja kui need on raiutud, ehk leikatud, siis woiwad need warsi kuiwa nartsakaga, ehk kasse pu walge forega, ehk tubbaka lehhege kinni pantud sada. Sel jures agga peab hawõige holega tassa kofko muljutud sama, et ha-

wa äred teine teise wasto olleksid, siis parra-
neb nisuggune haw pea, kui agga mitte tuult
hawa sisse ei tulle. Ka woib rohhelist plaas-
trit senna peäle pantama.

261. K ü s s i m. Missuggune plaaster on se?
K o s t m. Sedda plaastrid tehakse sel wisil;
Seks sawad wersted raud reia rohhud woetud,
kui neimad õitsemas on. Neist noppitakse õit-
sed ärra, lehhed koritakse peält mahha, ja war-
red wissatakse metsa. Kui nüüd kül õitsed ja
lehhed on kokko rasitud, siis woetakse neist kuus
peo täid, ni paljo kui inimenne iggakorda ial
peus woib piddada, ja wissatakse sure katla ehk
padda sisse. Siis wallatakse nendesamma roh-
tude peäle kahheksa topi head kanget õllut, ja keif
se ühte kokko jääb õe-läbbi paja ehk katla sisse,
kus sees sedda wahhet wahhel likutakse. Teisel
päwal pannakse seddasammat padda ehk katlat
rohtude ja õllega tullele, ja weel pannakse jure
katla ehk padda sisse ühhe naela sokko ehk lam-
ba raswa, ühhe naela mee wahha, ja ühhe nae-
la waiko. Agga keif se peab enne sedda pur-
ruks katki murtud ehk leikatud ollema. Keif
sedda ligutakse siis saggele tulle peäl ümber. Ni
pea kui se on tullele pantud, siis pistetakse keppi
õtseti ja keskele katla sisse, ning woetakse jälle
wälja, siis näikse keppist, kui kõrgeste keif roh-
hud katlas on. Sedda näikse sest, kui kaugelt
kep määrg on. Sest saddik siis, kui kep mää-
rjaks sanud, jaggatakse sedda määrijast kohta kep-
pi peäl kolmaks ossaks. Agga rohhud sawad
ikka saggele ümberligutades kedetud senniks, kun-
ni üks ossa neist on ärrakenud. Sedda saab

Katsudes märgitud keppist nähha. Kui kolmas ossa neist on ärrakenuid, siis pannakse puhta pima pütti walmis seisma, kus ülle puhtast jämme linnasse ride kotti petakse ja sellesamma kotti sisse sawad keik need kedetud rohhud wallatud, et rohho märg kolist läbbi pima pütti sisse jookseb, ni pea kui se tullest on woetud. Wiimaks mulljutakse weel kotti wälja nenda, et agga paljad õitsed ja lehked kottisse järrele jäwad. Siis lastakse sedda märga pütti sees külmaks jääda. Kui se külmaks sanud, siis näitse plaastrit otsekui mee wahha kord, ehk rattas, pütti sees õlle peäl ollewad. Sedda sammad korda woetakse katlast wälja, ja pannakse kuiva koha ta, agga mitte sojas, õige hõlega paigale.

Sesamma plaaster woib keige mu plaastride assemil pruhtitud sada, ning sega ei sa mingi saggust hawa riklutud, waid enneminne parrandut, nenda kui minna sega jo paljo hawo ollen aitud.

Se õllut, mis weel pima pütti sisse on järrele jäänud, woib plaastri raskestega, mis weel õlle sees on, ueste jälle pissokestse tulle peäle pantud ja kedetud sada, kummi se ni paksums saab, kui messi. Sedda pannakse siis pissokestse pottide sees paigale, agga pottide peäle peawad pöise nahhad tuggewaste kinni seotud sama. Sesamma salw on wägga hea süggawa paise hawadele, mis naljalt ei tahha parrandada. Sega woitakse siis nisuggused narmad, mis linnase ride peält on ärra kapitsetud, ja neid pannakse siis süggawa hawa sisse.

Digusse polest peaks igga perremees ennesele

sedda sammat plaastrit isse teggema, sest, et se ello majas saggedaste tarwis lähháb. Ka tehakse jo sedda nisugguste asjadest, mis igga ühhele on, ehk mis iggamees pea woib sada. Se on jo ka ni fergeste tehha, et iggaüks sedda warsi moista saab. Peäle sedda on se wárga hea plaaster, mis jubba ni mitmed on aitanud, kes ilma selleta olleksid wiggaseks jáanud, ehk wahhest pitkaks ajaks sedda wiggadust olleksid tunda sanud. Ja nisuggused asjad, mis innimeste kassuks on, ei peaks mitte sallaja ehk warjule hoitama.

262. Kússim. Agga kui haaw suur on, ja paljo werd jookseb, mis siis tehha?

Kostm. Siis peab esmalt werd finni panutama. Sedda woib innimenne nisugguse piritussega tehha, missest ma teid nüüd warsi tahan õppetada, kuida se saab tehtud, ja mis igga ühhele ommas majas ja perres peaks ollema. Sedda piritust tehakse sel wiisil: Raud reia rohho lehhed sawad pissokaks katki leikatud ja neid pannakse puudeli sisse, nenda, et puudel pea neist táis saab. Siis táidetakse sedda sammat puudelit hopis táis piritussega ja pannakse nenda walmistud paigale. Essimel, teisel, ja kolmandamal páwal lúkkatakse puudeli peált forki üks ehk kaksford lahti, párrast sedda pannakse puudelit forkiga hásti finni ja lastakse sel wiisil seista. Kui se siis eddespidi tarwis olleks, ja sellesamma piritussega uut hama kastetakse, siis weab nisuggune haaw ennasí kofko, ja werri jääb finni.

263. Kússim. Agga kui sesamma piritus ei aita?

Kost m. Siis on soned wigga sanud. Selle parrast wõtko innimenne tulle kásna ehk taela ni paljo, kui sest tarwis on, ja pango sedda hawa sísse. Kui ei olle ni paljo pehmet taela, ehk haaw olleks wágga suur, siis táitko temma sedda hawa pulwriks toukatud süttega táis, kú se siis wísside aitab. Kui werri hawa sees kinni jááb, siis pannakse hawa puhta linnase ridega kinni, kinni hawas mádda súnnib, ja siis pannakse rohhelik plaastrid peále.

264. **Kússi m.** Mis tulleb nisugguste hawa: de jures tehha, mis pistmissest on súndinud?

Kost m. Nisuggused hawad ei jookse werd, agga nemmad paistetawad kangeste úlles. Nende parrandamissöks sawad haberuti, kummeli ja raudreia rohhud woetud, iggaúhhest úhte suggust paljo. Reid keiki raiutakse wenikeks katti, ja fedetakse pisko wega úksford úlles. Siis walatakse keike nende rohtude peále úhhe ehk kahhe koppika eest wina, ja ligutakse sojalt úmber ja pannakse siis keik need rohhud hawa peále. Se on parrem, kui et nisugguse pistetud hawa peále plaastrit pannakse.

265. **Kússi m.** Algga kui ka nisugguse hawa sees úks ja teine kond wiggaseks sanud, mis siis tehha?

Kost m. Kui nisugguse hawast náikse, et úhtlasse ka úks kond on wigga sanud, siis peab nisuggune innimenne piggem ennast arsti alla andma. Sest sellesamma wigga arstimissöks läh háb ennám tarwis, kui sellesinnatse ramato sees woiks úppetud sada.

266. **Kússi m.** Mis peab nisugguste hawa

de pãrrast tehtama, mis lossi pekstud ehk ker-
ristud on?

K o s t m. Nisugguse hawa peãle pannaakse kol-
me esimesel pãiwil kõmmilli rohjud pimaga
kedetud, ja siis pãrrast sedda esites rohelist
plaastrit.

267. K ü s s i m. Mis siis tulleb tehha, kui
tegi hullust koerast on hammustud?

K o s t m. Siis peab keige wiisi peãle katsu-
tud sama, et hullo koerast hammustud haaw
hakkaks werd jooksta, ja kũl kauaks. Sepãr-
rast peab nisuggune haaw kistud, sibbulad
ja mãddareikast peãle pantud sama. Parrem
on, kui nisugguse hawa peãle warsi kuppõ las-
takse, ja kui kuppõ sarwad õiete kãngeste wed-
dawad. Midda nobbeminne ja õiete sedda keik
tehhakse, sedda parrem on se. Agga keik se ei
olle weel kũl, waid wãgga tarwis on, et teine
innimenne ni nobbeste kui ta igganes woib, arsti
jãrrele lãhhãb, kes siis need rohjud annab, mis
peawad sisse woetud, ning hawa peãle pantud
sama.

Õlleks koer ka mitte hul, waid agga tãis
wihha olnud, siiski on nisugguse koera hammus-
tamine ikka ennam karta, kui mu teine haaw.
Sepãrrast sawad nisugguse wihhase koerast ham-
mustud hawa peãle sibbulad pantud, ja las-
takse sest esites paljo mãdda jooksta, ennego
sedda noutakse plaastriga parrandada.

268. K ü s s i m. Mis wanna hawade pãrrast
tehhakse?

K o s t m. Kui nisuggune haaw isseãrranis
isseennesest on sũndinud ja wãgga wannaks sa-

nud, siis lähháb selle jures ikka arsti abbi tarwis, sest, et nisuggune wanna wigga saggedaste agga nisugguste rohtudega woib parrandüt sada, mis sisse antakse. Agga kui ommeti innimenne fergitamisfeks middagi nisugguse hawa peäle tahab panna, siis woib temma, kui haaw wägga wallotab, kummeli rohhud pimaga fedetud nart: saga peäl pantud selle ümber lüa. Ehk kui haaw wägga mädda jookseb, siis woib ta raud reia rohto pimaga fedetud peäle panna.

Agga kui nisugguse harwast punnane wessi wälja jookseb, mis kängeste haiseb, siis fedetakse por: tani jured pimaga pudruks ja sedda pannakse peäle. Agga haigele peab ikka kinnitud sama, et ta arsti jure lähháb ja temmal omma wigga näitaks, et arst siis woiks sest nähha kas seespidine rohhi ka tarwis lähháb, ja misuggune.

269. K ü s s i m. Misest sündiwad nisuggused wannad pitkalisfed hawad?

K o s t m. Keife sugguse haigusfest, mis sallaja ihhus on, agga isseárranis sõlistest, kui need ihho sisse on aetud, ning mitte wiisi párrast ei olle arstitud.

Sepárrast hoia puhtaks sa
 Mi meelt, kui ihho, katted ka,
 Ja olle kassin, aggar, há;
 Siis saad sa hõpis terwem ollema,
 Siis rõmo julgus on so fá.

(Uebersetzt v. d. Hrn. Consistorial-Ärzt v. Frey.)

Mihkli Marti
maenitsus

Eesti = Ma tallo = rahwale,
ue rubbide ehk Rougedede pannemisse parrast.

Urmsad wennad! Kuulge mind, ma tahhan teiega k nneleada. Uks waene õnneto issa tah hab teile omma h dda kaebada. Olgo mo õnnetus teile kohutamiseks ja wõtke ennam moistlikkud olla, kui minna olin.

Oh, minna olin õnnistud issa, mul ollid kuus lapsed, nelli poiad ja kaks t ttard, keik ollid terwed ja tuggewad nenda, et mul neid nähhes r  m olli. Zubba kaks wannemad poisid woisid mulle t  kallal abbiks olla ja wannem t ttruik olli emmale abbiks, noremad käisid ellajattega karjas, ja minna sain n hha, et lapsed Jummal and on ja et Jummal nende l bbi mo maiapiddamist õnnistas.

N uid ollen minna waene ilma lapsita, otse kui mahhaj tud aino uksi siin ma-ilmas, sest sured rubbid on keik mo kuus lapsed minnust  rra wõtnud ja Jummal  nnistaminne on minnust lahkunud. Ma pean w drast perret toitma ja katma, pean t  d tehhes waewa n ggema, ja ei tea mitte kenne parrast. Emma nuttab allati, ja k ssid minno k est ommad lapsed, kes, Jummal parrako! minno s  l bbi surma k tte said. Mo s ddame tunnis tus kaebab mo peale Jummal ees, et ma omma laste mõrtsukaks sanud; sest ma olin tigge ja pannin wasto, need asjad prukida,

mis läbbi nemmad olleksid woind fesi raske surmast peästetud sada. Selle parrast ei olle mulle päwa egga õse rahho. Oh, ma ollen üks õnneto mees!

Mo Moisa = Herra ütles mulle küll kumme-
 korda; Mart lasse omma lastele ued rubbid
 panna, fesi ei surre ükski inimenne, ja nem-
 mad ei sa siis ial mitte pahhaid suri rubbisid.
 Selsammal wiisil olli ka Praua mo naesele
 ütlenud, ning sedda nou andis meile ka meie
 koggudusse Oppetaja ja panni sedda õiete meie
 hinge peäle, kui paljo raskest kofimist meie üks-
 kord separrast piddi ollema, kui meie mitte õi-
 gel wiisil ei katsu omma laste ellamist hoida;
 agga, Jummal parrako! ma olin kurt temma
 hea nou wasto. Moisa = Wannemad ja kog-
 gudusse Oppetaja lassid isse omma enneste las-
 tele ued rubbid panna. Need ei sanud fesi
 mittegi haigeks. Sedda ma näggin, agga
 Jummal parrako! ma olin pimme, ma pan-
 nin wasto, ma ei tahtnud sedda nähha.

Kohto polest sai kástud, et keige meie lastele
 ued rubbid piddid pandud sama. Agga min-
 na olin sanna kuulmatta, ja põtsin ommad
 lapsed eest ärra, ikka sedda rummalaste usku-
 des: kes surmaks lodud on, sedda ei aita üks-
 ki arsti = rohhi. Süski on se nüüd tõssi, et
 jubba ni paljo tuhhat inimessed, kannel ued
 rubbid olnud, keige = wähhemalt selle parrast
 woitwad julged olla, et nemmad mitte sures
 rubbis ei surre. Kui nemmad siis ka ükskord
 teises häigusses surewad, mis ükski neist ei
 woi ärra hoida, siis olleksin minna ommeti

piddant ommad lapsed ni sugguse hirmsa surma eest hoidma mis sured rubbid saatwad; sest et se mulle nüüd sel aial mitte ennam woimato ei olleks olnud.

Kui arst minnewal aastal siin küllas käis, ja mo lapsed näggi, siis küsis temma minult: kas neile sured rubbid olnud? Ma kostsin: ei polle! Siis ta pallus, et ma neile piddin lastma ued rubbid panna, ja kinnitas, et nemmad siis ial mitte suri rubbised ei pidant sama. Seal jures ütles temma ka, et se läbbi wenne=maal ja paljo teiste made sees jubba mitto tuhhat innimesed sure rubbides peästetud on, kes muido selle haigusse olleksid furnud.

Mõttele agga, armas Mart, sinno lapsed on praego ni kennad, agga nemmad woiwad, kui nad sured rubbid sawad, keige=wähhemalt palle näust rikkutud sada. Sest sedda olled sinna ommeti näinud, kuida ni mõnni pallest kistud ja hirmus rubbelik on, ja kes ei tahhaks mitte ka enneminne kennad, kui dāla nāoga lapsed nāhha sada? Agga ued rubbid, ei tulle ial pallesse, waid üksipäinis senna kohta, kus neid pannakse. Jubba selle pärrast peaksid leik ued rubbid lastma panna, er siis sured rubbid palle nāggo ei teota.

Ka ütles arst, tullewad suurde rubbidesst paised, ja mu haigusse, mis innimest kurtiks, pimmedaks, jallotumaks, kuiwa=többiseks ja mimesuggusel wisil wiggaseks teggewad. Wata, armas Mart, ütles temma, siin küllas on üks pimmedaks, ja üks teine jallust wiggaseks

sanud suurde rubbide läbbi; ennam ei nä sin-
na nüüd kül mitte. Agga mo jure tullevad
teif need, kes suurde rubbidest többiseks ja wig-
gaseks sanud. Oh paljo on nisuggused nende
seas, kenne haigust ükski arst ei voi parran-
dada, ja kes parrast, kui neil sured rubbid ol-
nud, häddalissel wisil siin ilmas ellavad. Wi-
maks surewad nemmad siiski nisugguses hai-
guses ärra, mis nad suurde rubbidest sanud,
et kül nemmad mõttesid sel aial ennast hopis
terwed ollewad, kui sured rubbid neist lahkusid.
Oh, kui paljo parremad on se wasto ued rub-
bid! Need ei tegi mitte innimest haigeks, ja
ei jätta pimmedust, wiggadust, egga többe en-
nese pärra, ning peäle ei olle ükski neist mit-
to tuhhat innimestest ärrasurnud, kes ennestele
ued rubbid lassid panna.

Ea olleksid jo siis wägga rummal, armas
Mart, ütles arst, kui sa wöttaksid ühte asja
pölgada, mis läbbi so laste kenna palle näggo,
nende terwis ja nende ellamine woib kinnitud
ja hoitud sada.

Mõtse agga, kui, wägga raskest kostmist sin-
na üks kord Jummal ees ennese peäle siis
koggud, kui sa holetumal wisil ommad lapsed las-
sed wiggaseks minna, ehk warrakult ühhes hai-
guses surra, mis sa olleksid woiud neist ärra hoi-
da. Ja mis läbbi siis? Ue rubbide-panne-
miese läbbi, mis armolinne Jummal innimes-
tele nende moistusse läbbi nüüd teada annud,
ja sepärrast siis ka tõeste tahhab, et innimes-
sed sedda peawad tännoga wastorõdtna ja
prukima. Se on jo üks hea assi, mis jubba

tuhhat korda katsutud on, ja mis need saaksad, kes wisfiste ka ommad lapsed armastawad, so nähhes jo on heaks wõtnud, ja mis nende lastele ka heaks olnud. Nende ue rubbide pannemisse jures ei olle sulle mingisuggust karta. Se ei te haigeks, egga wallota mingil kombel, sest ei tulle ka mitte pahhad järged ja se läbbi sawad so lapsed ühhe hirmsa ja pitkalisse haigusse ning saggedaste ühhe warratse surma eest hoitud.

Eks sa mitte rummal ja meletu olleksid, kui sa mitte ni mitto moistlikude ja tarka innimes-te õppetusse märki järrele ei tahhaksid teha, kes sedda asja parreminne moistwad, kui sinna? Wata, saaksad lastwad omma lastele ued rubbid panna, ja meie üllemad, kes ikka meie keikide hea põlwe luggu eest hoolt kandwad, on käsknud, et keike lastele ued rubbid peawad pandud sama. Mis kasso neile kül sest olleks, kui se asfi mitte meile keikidele hea ei olleks, ja sinna tead kül, mis Jummalta sanna ütleb: igga hing heitko ennast üllematte alla. Peälegi kullutawad meie üllemad sepärrast isse rahha, et teie agga sest heast asjast ossa saakfite, ja et nemmad sedda uut rubbi-pannemist teile se läbbi tahtwad kergeteks teha. Üllemad lastwad peälegi nüüd ka monneid nori innimesi teie seast sedda uut rubbi-pannemist õppetada et need teie lastele ued rubbid peawad pannema, ja kül selle nou pärrast, et teile mitte tarwis ei olleks sepärrast kaua oota, ehk aega wita ja ei teile selle asja pärrast ennam lotust ja usko olleks.

Tahhaksid sinna kül, armas Mart, keik sedda hõlekandmist tännamatta wisil põlgada, ja

rummala tiggendussega wastopanna? Siis koguksid sinna sedda kahhe wõrra patto ennese peäle, et sa mitte ükspäinis sanna kuulmatta allam, waid weel peälegi so laste mõrtsukas wõttaksid olla.

Missegä tahhaksid sinna kül ennast wabbandada, kuida woiksid sinna kül Jummalale ja kohto ees kosta, kui sinnult nenda küsitakse: mikspärrast olled sinna sedda arsti-rohto mitte pruukinud, mis Jummal sulle teada annud seks nouuks, et sa se läbbi omma laste terwist ja elamist piddid hoidma? Egga sa ommeti mitte wõttaksid, selle rummala ja tähha juttoga kosta: kes surmaks lodud on, sedda ei aita arsti-rohud mitte. Se olleks siis tõeste kül rummal. Sest, meie keik peame kül üksford surrema, agga kui meie sepärrast mitte arsti-rohud ei tahhaksime pruukida, et need mitte, ikka keike surma wasto ei olle: siis peaksimme ei mingisuggust sest teggema, mis meile meie terwist jälle woiks sata; waid meie peaksimme siis kaed sülesse pannes wõtma, kas meie igga ühhes haigusse surrence, ehk mitte. Kui, õppetusse märkiks, kegi omma jalga on murdnud, siis ei tohhiks ükski arst sedda mitte paigale panna, agga finni sidduda. Sedda moistad sa ommeti, armas Mart, ütles arst, et se rummal olleks, ning eks sa ei tea, mis Siwak omma tarkusse ramatusses 38 Peatükkis, 4 damas salmis ütleb? Temma ütleb nenda: „Isand on arsti-rohud Ma seast lonud, ja moistlik mees ei põlga neid mitte.“ Ja meie Önnis-teggia ütleb Lukasse ramatusses 5 Peatükkis,

31 salmis nenda: „neil, kes terwed, ei olle arsti tarwis, waid haigedel“ — Kas minna nüüd arstirohjud süsse wõttan, ehk mo ihho nahha peäle pannen, ehk ihho nahha süsse lei- kan, se on jo üks puhhas, ning teeb terweks, ehk hoiab ello ja terwist, ning Sirak ütleb: „moistlik mees ei põlga neid mitte.“

Teie tallo=rahwa seas on se wiis, et teie sagedaste ennestele hea melega soond lassete. Mikspärrast tete teie sedda? Kõl ikka sepärrast, et teie sega tahhate omma terwist kinnitada, ja ühte haigust ennesest ärra hoida. Nenda nüüd, kui teie sonelaskmist ennestele arwate hea olle- wad, nenda on ka ue rubbi=panneminne teie lastele heaks, ja se on weel parrem, kui sonelaskminne. Gest soond ei peaksite mitte ni sagedaste ning ka mitte ilma arstidelt küsi- matta ennestele lastma, sepärrast, et sonelask- minne mõneforda küddewaks teeb, ning ka surmatab, siis kui se mitte õigel ajal ning ka ühhes haigusse lastakse kus se ei sünni lasta. Agga ue rubbipannemisse jures ei olle ial mid- dagi karta. Neile, kes rummalusse pärrast uut rubbi pannemist põlgawad ning wastopanne- wad sedda omma laste heaks pruvida, neile tulleb nuhtlus pea pärrast sedda kätte, ütles arst. Kui ma mullo selle moias, mis siin liggidal on, neile walla=rahwa lastele ued rub- bid pannin siis ollid mõnmed sure rummalusse pärrast omma keige armsamad lapsed warjule hoidnud, ja neile ei sanud siis usi rubbisid mitte pandud. Pea pärrast sedda tullid sured

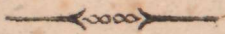
rubbid senna küllasse, ja keige armsamad lapsed surrid; teistele agga, kennel ued rubbid olid pandud, ei olnud ühtegi wigga. Oh hoia ennast, armas Mart, et sulle mitte ka nisuggune kurb luggu ei sa olla, ja sinna ommad armsad kennad lapsed mitte enne aego pead matma ja omma ello aial mitte selle mõttega pead omma hinge waewama et sulle omma laste surmast süüd olleks.

Nenda räkis arst, ning Jummal parrako! keif, mis ta räkis, on küll tõeks sanud! Ma ollin tuim, ma ei lasknud omma lastele usi rubbisiid süiski mitte panna. Müüd tullid meie küllasse sured rubbid ning Jummal parrako! mo lapsed said neid ka, ja surrid keif hirmsaste ja surewalloga ärra. Müüd halliseb mo naene, ja nuttab kibbedaste ning küsib ommad lapsed minno käest. Peäle sedda waewab ning pinab mind mo pahha süddame tunnistus. Lapsita ollen minna nüüd siin ma peäl, mul ei olle sõbbro, egga lusti tööd tehha, ma jään wannaks, kes wõttab mind toita ja mo eest hoolt kanda, kes wõttab mo filmad surmas kinni panna?

Oh ma ollen waene õnneto mees! Oh, kuulge mind, mo wennad, ja sage moistlikuks! ärge põlgage mitte ni suggust head asja, kui ue rubbi-panneminne on. Se ei olle ial kahjuks, waid so woib teie laste terwist ning rõmo nende parrast kinnitada. Mõttlege ikka se peäle, mis Sirak omma tarkusse ramatusses 38 Peatükis 1 salmist kuni 4 salmist sadik nenda ütleb: „Nuusta arsti, nenda kui kohhus on, ja omma tarwidusseks, sest Isand on tedda ka lonud. Sest terweks tegge-

„minne tulleb Issanda Käest ja arst saab andid
 „Kuninga Käest. Mis arst moistab, se üllendab
 „tedda, ja sured issandad pannewad tedda im-
 „meks. Issand on arsti rohhud Ma seest lonud,
 „ja moistlik mees ei põlga neid mitte.“

Ma pean nüüd küt jubba omma hinge wallo
 Kandma, agga teie, Kannel weel lapsed on, Kuulge
 mind, mo wennad! Laske neile ned rubbid panna,
 et teie ommad hinged peästaksite! —

Klaare Luur sün. 1780

11 mär. ja kras 82 a. wa
 20 suri
 45 wgn.

17. 49 100 40 p
 + 24 - 6 15 p

1790 28 15 p
 24 15 p
 4 p

REB-816
Luce

Rariteet

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

12175

